

РЕПУБЛИКА СРБИЈА
ВЛАДА

**ИНИЦИЈАЛНИ ИЗВЕШТАЈ О ПРИМЕНИ
КОНВЕНЦИЈЕ О ПРАВИМА ДЕТЕТА
ЗА ПЕРИОД 1992-2005. ГОДИНЕ**

Београд, март 2007

Садржај

Увод	1
Опште мере примене Конвенције о правима детета	2
Ратификовни међународни инструменти у области људских права	2
Права детета у највишим правним актима Републике Србије/СЦГ/СРЈ	3
Институционална заштита права детета	4
Промоција и дистрибуција Конвенције о правима детета	9
Дефиниција детета	9
Дефиниција детета (члан 1)	10
Основни принципи	11
Право на живот, опстанак и развој (члан 6)	12
Најбољи интереси детета (члан 3)	13
Право на недискриминацију (члан 2)	15
Уважавање мишљења детета (члан 12)	16
Грађанска права и слободе	18
Лично име детета(члан 7)	19
Очување идентитета (члан 8)	20
Слобода изражавања и приступ одговарајућим информацијама (чл. 13 и 17)	22
Слобода мишљења, савести и вероисповести (члан 14)	24
Слобода удруживања и мирног окупљања (члан 15)	26
Право на приватност (16)	27
Право детета на заштиту од мучења и незаконитог или произвољног лишења слободе (37)	29
Породична средина и алтернативна нега	30
Право на родитељско старање (члан 5)	30
Одговорност родитеља (члан 18)	31
Одвајање од родитеља (члан 9)	32
Незаконито одвођење и задржавање детета у иностранству (члан 11)	35
Издржавање детета (члан 27.став 4)	37
Спајање са породицом (члан 10)	38
Деца лишена породичне средине (члан 20)	39
Усвојење (21)	43
Незаконито пребацивање деце преко границе и невраћање у домовину (члан 11)	45
Заштита деце од злостављања и занемаривања (члан 19)	45
Породична провера смештаја (члан 25)	49
Основна здравствена заштита	50
Здравствена заштита деце (члан 24)	50
Деца ометена у развоју (члан 23)	56
Социјална заштита и службе и установе за бригу о деци (чл. 26 и 18. ст. 3)	61
Животни стандард (чл. 27.ст.1-3)	62
Образовање, слободно време и културне активности	64
Образовање, укључујући стручно оспособљавање и усмеравање (члан 28)	64
Циљеви образовања (члан 29)	77
Слободно време, рекреација и културне активности (члан 31)	80
Деца у посебним ситуацијама	81
Дете избеглица (члан 22)	82
Право детета у оружаним сукобима, укључујући и право на физички и психички опоравак и реинтеграцију (чл. 38 и 39)	83
Деца у сукобу са законом (члан 40)	84
Право детета на заштиту од експлоатације у раду (члан 32)	89
Право детета на заштиту од сексуалне експлоатације и злостављања (члан 34)	91
Трговина, промет и насилно одвођење (чл. 35 и 36)	93
Право детета на заштиту од незаконите употребе наркотика и психотропских супстанци (члан 33)	95
Дете припадник мањинске групе (члан 30)	98

УВОД

1. Република Србија је правни следбеник државне заједнице Србија и Црна Гора. Овај извештај односи се на примену Конвенције о правима детета у периоду 1992-2005. године те ће се из тог разлога анализирати прописи и пракса и у периоду СРЈ и СЦГ.

2. Република Србија/СЦГ/СРЈ чланица је Конвенције о правима детета („Службени лист СФРЈ- Међународни уговори”, број 15/90 и „Службени лист СРЈ”, бр. 4/96 и 2/97) и оба њена протокола, Факултативног протокола о продаји деце, децјој простиуцији и децјој порнографији („Службени лист СРЈ- Међународни уговори” број 22/02) и Факултативног протокола о учешћу деце у оружаним сукобима („Службени лист СРЈ- Међународни уговори”, број 22/02).

3. Ратификацијом Конвенције о правима детета Република Србија/СЦГ/СРЈ преузела је обавезу да, у складу са чланом 44. Конвенције, подноси Комитету за права детета периодичне извештаје о начину њене примене и поштовању загарантованих права детета. У том смислу припремљен је Иницијални извештај о примени Конвенције о правима детета за период 1992- 2005. године.

4. Овај извештај садржи анализу правног система Републике Србије, државне заједнице СЦГ и Савезне Републике Југославије у области заштите права деце, задовољавања широког спектра њихових текућих и развојних потреба, чиме се спроводе начела Конвенције о правима детета. Извештај садржи информације на основу којих ће Комитет за права детета имати увид у примену Конвенције у наведеном периоду, а у њему је, између осталог, указано и на факторе и тешкоће који утичу на степен отварања обавеза по Конвенцији.

5. У изради Извештаја учествовали су надлежни државни органи. Такође, коришћени су подаци Канцеларије УНИЦЕФ-а у Београду и информације домаћих невладиних организација, пре свега Центра за права детета и Центра за бригу о деци.

6. За потребе овог извештаја и ради лакшег праћења текста у извештају ће се употребљавати сва три имена државе, односно Република Србија/СЦГ/СРЈ.

7. Република Србија ће, сходно члану 44. тачка 6. Конвенције, овај извештај ставити на увид јавности.

I. ОПШТЕ МЕРЕ ПРИМЕНЕ КОНВЕНЦИЈЕ О ПРАВИМА ДЕТЕТА

Ратификовани међународни инструменти у области људских права

- Међународни пакт о грађанским и политичким правима („Службени лист СФРЈ- Међународни уговори” , бр. 7/71)
- Факултативни протокол уз Међународни пакт о грађанским и политичким правима („Службени лист СРЈ- Међународни уговори” , бр. 4/01)
- Други факултативни протокол уз Међународни пакт о грађанским и политичким правима који има за циљ укидање смртне казне. („Службени лист СРЈ- Међународни уговори” , бр. 4/01)
- Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима („Службени лист СФРЈ- Међународни уговори” , бр. 7/71)
- Међународна конвенција о укидању свих облика расне дискриминације („Службени лист СФРЈ- Међународни уговори” , бр. 6/67)
- Конвенција против мучења и других свирепих, нехуманих или понижавајућих поступака („Службени лист СФРЈ- Међународни уговори” , бр. 9/91)
- Опциони протокол уз Конвенцију против мучења и других свирепих, нехуманих или понижавајућих поступака („Службени лист СЦГ-међунаордни уговори” , бр. 16/05 и 2/06)
- Опциони протокол уз Конвенцију против мучења и других свирепих, нехуманих или понижавајућих поступака („Службени лист СФРЈ- Међународни уговори” , бр. 16/05)
- Конвенција о правима детета („Службени лист СФРЈ- Међународни уговори” , бр. 15/90)
- Факултативни протокол о продаји деце, дечјој проституцији и дечјој порнографији уз Конвенцију о правима детета („Службени лист СРЈ- Међународни уговори” , број 22/02)
- Факултативни протокол о учешћу деце у оружаним сукобима уз Конвенцију о правима детета („Службени лист СФРЈ- Међународни уговори” , број 22/02)
- Конвенција о елиминисању свих облика дискриминације жена („Службени лист СФРЈ- Међународни уговори” , број 11/81)
- Опциони протокол уз Конвенцију о елиминисању свих облика дискриминације жена („Службени лист СРЈ-Међународни уговори” , број 66/02)
- Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода и њених протокола 11, 4, 6, 7, 12, 13 („Службени лист СЦГ - Међународни уговори” , број 9/03)
- Протокол бр. 14 уз Европску конвенцију за заштиту људских права и основних слобода („Службени лист СЦГ - Међународни уговори” , број 5/05)
- Конвенција против транснационалног организованог криминала („Службени лист СРЈ- Међународни уговори” , број 6/01)
- Протокол за превенцију, сузбијање и кажњавање трговине људима, нарочито женама и децом („Службени лист СРЈ- Међународни уговори” , број 6/01)
- Протокол против кријумчарења миграната копном, морем и ваздухом („Службени лист СРЈ- Међународни уговори” , број 6/01)
- Протокол против незаконите производње и промета ватреним оружјем, његовим деловима, склоповима и муницијом уз Конвенцију против транснационалног организованог криминала („Службени лист СРЈ- Међународни уговори” , број 11/05)
- Оквирна конвенција за заштиту националних мањина („Службени лист СРЈ - Међународни уговори” , број 9/02)
- Конвенција о заштити материнства („Службени лист ФНРЈ-Додатак” , број 9/55)
- Конвенција о остваривању алиментационих захтева у иностранству („Службени лист ФНРЈ- Додатак” , број 2/60)
- Конвенција о пристанку на брак, о минималној старости за склапање брака и регистравању бракова („Службени лист СФРЈ - Међународни уговори” , број 13/64)
- Конвенција о грађанскоправним аспектима међународне отмице деце („Службени лист СФРЈ - Међународни уговори” , број 7/91)

- Конвенција МОР бр. 182 о најгорим облицима дечјег рада и препоруке МОР бр. 190 о забрани и хитној акцији за укидање најгорих облика дечјег рада („Службени лист СФРЈ - Међународни уговори”, број 8/03)
- Конвенција о забрани, развоја, производње, складиштења и употребе хемијског оружја и о његовом уништавању („Службени лист СФРЈ - Међународни уговори”, број 2/00)
- Европска конвенција о признању и извршењу одлука о старању о деци и о поновном успостављању односа старања („Службени лист СФРЈ - Међународни уговори”, број 8//01)
- Римски статут Међународног кривичног суда („Службени лист СЦГ-Међународни уговори”, број 5/01)
- Конвенција Уједињених нација против корупције („Службени лист СЦГ-Међународни уговори”, број 12/05)
- Оквирна конвенција Светске здравствене организације о контроли дувана, са прилозима („Службени лист СЦГ-Међународни уговори”, број 16/05)
- Европска повеља о регионалним или мањинским језицима (ETS No 148) („Службени лист СЦГ-Међународни уговори”, број 18/05)
- Протокол бр. 14 уз Конвенцију за заштиту људских права и основним слобода (ETS No 194) („Службени лист СЦГ-Међународни уговори”, број 5/05)
- Споразум о унапређењу сарадње у областима високог образовања у оквиру средњевропског програма размене универзитетских студија (СЕЕПУС II) („Службени лист СЦГ-Међународни уговори”, број 3/05)

Права детета у највишим правним актима Републике Србије/ СЦГ /СРЈ

а) Устав СРЈ („Службени лист СРЈ”, број 1/92, престао да важи 2003. године)

8. Према Уставу СРЈ породица и мајка и дете уживају посебну заштиту. Деца рођена ван брака имају једнака права и дужности као деца рођена у браку (члан 61). Школовање је сваком доступно, под једнаким условима, а основно школовање је обавезно, у складу са законом, и за њега се не плаћа школарина (члан 62).

б) Повеља о људским и мањинским правима и грађанским слободама („Службени лист СЦГ”, број 6/03, престао да важи 2006).

9. Сходно Повељи људска и мањинска права зајамчена општеприхваћеним правилима међународног права, као и међународним уговорима који важе у државној заједници су зајамчена и непосредно се примењују (члан 7)

10. У члану 25. став 2 Повеља утврђује да деца рођена ван брака имају једнака права као деца рођена у браку, а у члану 36. да се пунолетство стиче навршеном 18 годином живота.

11. Повеља, такође, гарантује посебну заштиту породице, мајке и детета. Сходно члану 39. породица, мајка и дете уживају посебну заштиту друштва и држава чланица. Такође, зајамчено је право мајке на подршку и заштиту држава чланица у законом прописаном периоду, пре и после порођаја.

12. Одредбама члана 43. Повеље загарантовано је право на образовање. Основно образовање је обавезно и државе чланице су дужне да га обезбеде. Оснивање школа и универзитета уређује се законима држава чланица.

б) Устав Републике Србије („Службени гласник РС”, број 1/90, престао да важи 2006)

13. У складу са одредбама члана 27. Устава право човека је да слободно одлучује о рађању деце. Мајка и дете имају посебну заштиту, а посебну заштиту имају и малолетници о којима се родитељи не старају, као и лица која нису у могућности да сама брину о себи и заштити својих права и интереса (члан 28).

14. Такође, према одредбама члана 29. породица има посебну заштиту. Брак и односи у браку и породици уређују се законом. Родитељи имају право и дужност да се старају о подизању и васпитању своје деце, а деца су дужна да се старају о својим родитељима којима је потребна помоћ. Деца рођена ван брака имају иста права и дужности као и деца рођена у браку.

15. Устав утврђује да свако има право на заштиту здравља.. Деца, труднице и стара лица имају право на здравствену заштиту из јавних прихода, кад то право не остварују по неком другом основу, а друга лица под условима утврђеним законом (члан 30).

Институционална заштита права детета

а) Савет за права детета Владе Републике Србије

16. Влада је у мају 2002. године формирала Савет за права детета кога чине представници надлежних државних органа и представници невладиног сектора.

17. Савет за права детета је 2004. године припремио Национални план акције (НПА) у коме је дефинисана општа политика земље према деци за период до 2015. године.

18. На основу циљева у заштити права детета који су дефинисани у међународним документима о заштити деце којима је Република Србија/СЦГ/СРЈ приступила, као и на основу процена које је извршио Савет за права детета дефинисани су приоритети који су одредили структуру НПА. Ти приоритети су: смањење сиромаштва деце, квалитетно образовање за сву децу, боље здравље за сву децу, унапређење положаја и права деце ометене у развоју, заштита права деце без родитељског старања, заштита деце од злостављања, занемаривања, искоришћавања и насиља и јачање капацитета земље за решавање проблема деце.

19. У циљу обезбеђења спровођења НПА Савет за права детета је предузео следеће мере:

- При изради НПА, пошто се од програма који су дефинисали неки државни органи односно институције због надлежности које имају и тиме су се већ обавезали на остваривање тих програма. На тај начин је у начелу решен проблем основног финансирања тих програма (на пример за поједине ставке у Стратегији за смањење сиромаштва планирана су и одговарајућа финансијска средства у буџету Републике Србије)
- НПА је усвојен тек после широког консултативног процеса у коме су учествовали сви важни партнери који ће учествовати и у остваривању

НПА па се на тај начин већ на самом почетку врши мобилизација оних који ће бити носиоци у процесу остваривања НПА

- Неке ставке НПА су разрађене у виду доста смислених, јасних и изводљивих пројеката за које се потом могу тражити финансијери (домаћи и страни донатори, јавни и приватни сектор, локални органи власти
- НПА је конкретизован у виду акција (активности) које треба предузети и, кад год је то могуће, у виду операционалних и квантификованих показатеља и индикатора које треба досећи на завршетку НПА.
- Направљен је временски оквир за остваривање сваког конкретног циља НПА и именовање носилаца активности, такође, уграђени су механизми праћења и евалуације процеса примене и ефеката реализације НПА
- Израђена су три локална плана акције и то за град Крагујевац, општине Пирот и Сјеницу и покренута је иницијатива за израду локалних планова акције за све општине у Републици Србији.
- Израђен је Општи протокол за заштиту деце од злостављања и занемаривања који предвиђа међусекторску сарадњу у циљу боље заштите деце у свим фазама од откривања злостављања, односно занемаривања, преко збрињавања до опоравка деце

20. Основна гаранција за реализацију НПА је увођење система праћења процеса примене НПА и ефеката који се постижу у тој примени. Праћење и евалуација се остварују на два начина :

- настојањем да се већи део НПА дефинише у виду система операционализованих индикатора тј. конкретних акција које се планирају и, кад год је то могуће у виду квантификованих показатеља које треба остварити у одређеном временском периоду,
- разрадом једног рачунарског система информација – ChildInfo (Инфо Деца) – који се користи у многим земљама и који ће бити прилагођен за специфичне потребе у нашој земљи; тај систем информација тј. база података се разрађује у сарадњи са UNICEF-ом и Републичким заводом за статистику и оперативно се води у ресорним министарствима и у Савету за права детета.
- Током 2004 започето је прикупљање података у Девинфо бази података. У октобру месецу 2005. када је издата најновија база података у локални сет индикатора (који је обухватао Национални план акције за децу) додата је и Стратегија за смањење сиромаштва, тако да база садржи 396 индикатора, а подаци постоје за 312 индикатора.

б) Судови

21. Од 1. јула 2006. године у поступцима у вези са породичним односима суде специјализоване судије, односно специјализована већа. Иначе, кад су у питању судије и судије поротници које поступају у породичноправним предметима, према члану 203. Породичног закона („Службени гласник РС”, број 18/05) предвиђена је посебна едукација из области права детета за судије професионалце, а за судије поротнике предвиђено је да треба да буду изабрани из редова стручних лица која имају искуство у раду са децом. Спровођење Програма стицања посебних знања из области права детета судија који суде у поступцима у вези са породичним односима, у складу са законом, организује Правосудни центар за обуку и стручно усавршавање (Правилник о програму и начину стицања посебних знања из области права детета судија који суде у

поступцима у вези са породичним односима- члан 10, „Службени гласник РС”, број 44/06).

22. Од 1. јануара 2006. године ступањем на снагу Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица („Службени гласник РС”, број 85/05) поступак према малолетним учиниоцима (у даљем тексту: Закон о малолетницима) кривичних дела у првом степену води се пред судијом за малолетнике и већем за малолетнике окружног суда, у другом степену надлежно је веће за малолетнике непосредно вишег суда (у овом тренутку то је веће за малолетнике Врховног суда Србије, до тренутка ступања у функцију апелационог суда). Судија за малолетнике и судије већа за малолетнике морају бити лица која су стекла посебна знања из области права детета и преступништва младих. Специјализација је као захтев постављена и за тужиоце за малолетнике, браниоце малолетника, представнике органа унутрашњих послова.

23. Закон о малолетницима у делу трећем садржи и посебне одредбе о заштити малолетних лица као оштећених у кривичном поступку. Ове посебне одредбе односе се и на потребу стицања посебних знања из области права детета и кривичноправне заштите малолетних лица свих актера кривичног поступка, када се суди пунолетним учиниоцима за 27 таксативно набројаних кривичних дела, ако је оштећени у кривичном поступку малолетно лице: председавајући судског већа, јавни тужилац, истражни судија, представници министарства унутрашњих послова, пуномоћник оштећеног (чл. 150, 151. и 154).

24. О стицању посебних знања и стручном усавршавању стара се Правосудни центар за обуку и стручно усавршавање у сарадњи са ресорним министарствима, научним установама, стручним и професионалним удружењима и невладиним организацијама. О обављеним проверама знања и стручном усавршавању Правосудни центар издаје одговарајуће сертификате (члан 166).

ц) Покрајински омбудсман

25. Одлуком о покрајинском омбудсману („Службени лист АП Војводине”, бр. 23/02, 5/04 и 16/05) установљен је Покрајински омбудсман, као независан и самосталан орган који се стара о заштити и унапређењу људских права и слобода сваког лица зајамчених Уставном повељом, Уставом, потврђеним и објављеним међународним уговорима о људским правима, општеприхваћеним правилима међународног права и прописима АП Војводине.

26. Омбудсман посебно штити људска права од повреда учињених од стране покрајинске и општинске управе, организација и јавних служби које врше управна и јавна овлашћења, а чији је оснивач Покрајина или општина. Такође, омбудсман надзире примену прописа, конторлише законитост, целисходност и ефикасност поступања органа управе и може истраживати рад органа управе како би штитио људска права.

27. Седиште Покрајинског омбудсмана је у Новом Саду, а локалне канцеларије у Суботици и Панчеву, мада се могу основати и у другим местима на територији АП Војводина.

28. Омбудсман има пет заменика од којих се по један бира за област: права националних мањина, права детета и равноправност полова.

29. Сходно члану 13. Одлуке о покрајинском омбудсману , Омбудсман је овлашћен да обавља следеће послове:

- прати примену међународних стандарда из области људских права,
- прикупља информације о примени закона и других прописа из области људских права,
- саставља годишњи извештај о остваривању људских права,
- прима и испитује представке које се односе на повреду људских права,
- посредује у мирном решавању спорова везаних за кршења људских права,
- иницира покретање кривичних, дисциплинских и других поступака код надлежних органа у случају кршења људских права,
- организује и учествује у организацији и припремама саветовања о остваривању и поштовању људских права,
- организује и учествује у организацији и припремама кампања за информисање јавности о питањима значајним за остваривање и поштовање људских права,
- иницира и подстиче образовање о људским правима у свим областима живота,
- сарађује и размењује искуства са другим омбудсманима у земљи и иностранству,
- изузетно, по потреби обавља и послове заменика омбудсмана из ове одлуке,
- обавља друге послове у складу са законом и прописима Скупштине.

30. Омбудсман једном годишње, најкасније до краја новембра, подноси Скупштини извештај о својим активностима, стању људских права и о правној сигурности у Покрајини. Извештај садржи нарочито број и структуру представки, општу оцену рада органа управе са становишта примене прописа, уочене пропусте и препоруке за њихово отклањање, као и критике и похвале појединим органима управе и функционерима.

31. Извештај обавезно садржи делове о стању у области права националних мањина, права детета, равноправности полова које израђују надлежни заменици омбудсмана. Извештај може да садржи и иницијативу за измену или доношење појединих прописа ради отклањања недостатака и ефикаснијег рада органа управе. Извештај се објављује у „Службеном листу Аутономне Покрајине Војводине” и у средствима јавног информисања.

32. Такође, омбудсман може да поднесе посебан извештај Скупштини ако оцени да то захтевају нарочито важни разлози или ако Скупштина тражи такав извештај од њега. На захтев омбудсмана, Скупштина ће ставити на дневни ред тај извештај и расправљати о њему. Посебан извештај се , такође, објављује у „Службеном листу Аутономне Покрајине Војводине” и у средствима јавног информисања. У неколико општина у Републици Србији постоји омбудсман за децу.

д) Заштитник грађана

33. Република Србија је 2005 године донела Закон о заштитнику грађана („Службени гласник РС”, број 79/05) којим се установљава се заштитник грађана као независан државни орган који штити права грађана и контролише рад органа државне управе, органа надлежног за правну заштиту имовинских права и интереса Републике Србије, као и других органа и организација, предузећа и установа којима су поверена јавна овлашћења. Заштитник грађана се стара о заштити и унапређењу људских слобода и права (члан 1)

34. Заштитник грађана је независан и самосталан у обављању послова утврђених Законом и нико нема право да утиче на његов рад и поступање. У обављању послова из своје надлежности Заштитник грађана поступа у оквиру Устава, закона и других прописа и општих аката, као и ратификованих међународних уговора и општеприхваћених правила међународног права (члан 2).

35. Заштитник грађана је овлашћен да контролише поштовање права грађана, утврђује повреде учињене актима, радњама или нечињењем органа управе, ако се ради о повреди републичких закона, других прописа и општих аката. Такође, овлашћен је да контролише законитост и правилност рада органа управе, али није овлашћен да контролише рад Народне скупштине, председника Републике, Владе, Уставног суда, судова и јавних тужилаштва (члан 17).

36. Заштитник грађана је овлашћен да Влади, односно Скупштини поднесе иницијативу за измену или допуну закона и других прописа и општих аката, ако сматра да до повреде права грађана долази због недостатака у прописима, као и да иницира доношење нових закона, других прописа и општих аката, када сматра да је то од значаја за остваривање и заштиту права грађана. Влада, односно надлежни одбор Скупштине, су обавезни да разматрају иницијативе које подноси Заштитник грађана. Заштитник грађана је, такође, овлашћен да у поступку припреме прописа даје мишљење Влади и Скупштини на предлоге закона и других прописа, ако се њима уређују питања која су од значаја за заштиту права грађана (члан 18).

37. Заштитник грађана је овлашћен да покрене поступак пред Уставним судом за оцену уставности и законитости закона, других прописа и општих аката којима се уређују питања која се односе на слободу и права грађана (члан 19).

38. Органи управе имају обавезу да сарађују са заштитником грађана и да му омогуће приступ просторијама и ставе на располагање све податке којима располажу, а који су од значаја за поступак који води односно за остварење циља његовог превентивног деловања, без обзира на степен њихове тајности, осим када је то у супротности са законом (члан 21. ств 1).

39. Заштитник грађана има право несметаног приступа заводима за извршење санкција и другим местима на којима се налазе лица која су лишена слободе, као и право да са тим лицима разговара насамо (члан 22).

40. Председник Републике, председник и чланови Владе, председник Скупштине, председник Уставног суда и функционери у органима управе дужни су да приме Заштитника грађана на његов захтев најкасније у року од 15 дана (члан 23).

41. Заштитник грађана подноси Скупштини редован годишњи извештај у коме се наводе подаци о активностима у претходној години, подаци о уоченим недостацима у раду органа управе, као и предлози за побољшање положаја грађана у односу на органе управе (члан 33).

Промоција и дистрибуција Конвенције о правима детета

42. Сложена политичка ситуација у земљи у протеклих десет година допринела је отежаној реализацији Конвенције о правима детета. Ипак неке невладине организације, а нарочито Центар за права детета и Пријатељи деце Србије покренуле су бројне иницијативе као на пример иницијативу за увођење институције Омбудсмана за децу, кампању за уграђивање права детета у национално законодавство, пројекат „Права детета и здравље”, пројекат за уписивање деце интерно расељених лица са територије АП Косово и Метхија у школе у Републици Србији, пројекат за спречавање злоупотребе деце у политичке сврхе и слично.

II. ДЕФИНИЦИЈА ДЕТЕТА

Нормативне основе

1. Устав СРЈ („Службени лист СРЈ”, број 1/92)
2. Уставна повеља државне заједнице Србија и Црна Гора („Службени лист СЦГ”, број 1/03)
3. Повеља о људским и мањинским правима и грађанским слободама („Службени лист СЦГ”, број 6/03)
4. Устав Републике Србије („Службени гласник РС”, број 1/1990, престао да важи)
5. Закон о југословенском држављанству („Службени лист СРЈ”, бр. 33/96 и 9/2001, престао да важи)
6. Закон о основама радних односа („Службени лист СРЈ”, број 29/96, престао да важи)
7. Закон о раду („Службени гласник РС”, бр. 70/01 и 73/01, престао да важи)
8. Закон о раду („Службени гласник РС”, бр. 24/05 и 61/05)
9. Закон о војсци Југославије („Службени лист СРЈ”, бр. 43/94, 28/96, 44/99, 74/99, 3/02 и 37/02, „Службени листу СЦГ”, бр. 7/2005 и 44/2005)
10. Закон о одбрани („Службени лист СРЈ”, бр. 43/94, 28/96, 44/99 и 3/02)
11. Закону о браку и породичним односима („Службени гласник РС”, бр. 22/80, 24/84, 11/88, 22/93, 25/93, 34/94, 46/95 и 29/01)
12. Породични закон („Службени гласник РС”, број 18/05)
13. Закон о наслеђивању („Службени гласник РС”, број 46/95)
14. Основни кривични закон („Службени гласник РС”, број 39/2003, престао да важи)
15. Кривични закон Републике Србије („Службени гласник РС”, бр.66/77, 28/77, 43/77, 20/79 24/84 39/86,51/87,6/89,42/89 и 21/90 и „Службени гласник РС”, бр.16/90, 21/90, 26/91, 75/91, 9/92, 49/92, 51/92, 23/93, 67/93, 47/94, 17/95, 44/98, 10/02, 11/02, 67/03 и 80/03)
16. Кривични законик („Службени гласник РС”, бр. 88/05, 88/05 и 107/05)
17. Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица („Службени гласник РС”, број 85/05)
18. Закон о јавном реду и миру („Службени гласник РС”, бр. 51/92, 53/93, 67/93, 48/94, 85/05 и 101/05)
19. Правилник о поступку за одређивање и промену личног имена („Службени гласник РС”, број 6/83).

а) Дефиниција детета (члан 1)

43. У складу са чланом 34. Устава СРЈ југословенски држављанин који је навршио 18 година живота има право да бира и да буде биран у државне органе.

44. Сходно Повељи о људским и мањинским правима и грађанским слободама пунолетство се стиче навршеном 18. годином живота (члан 36). Такође, грађанин СЦГ који је навршио 18 година живота има право да бира и да буде биран у органе локалне самоуправе, државне органе државе чланице и институције државне заједнице, у складу са Уставном повељом и законима држава чланица(члан 33. став 2).

45. Према Уставу Републике Србије, у области слобода, права и дужности човека и грађанина, ограничења за лица која нису навршила 18 година односе се само на немогућност да бирају и да буду бирана у Народну Скупштину и друге органе и изборна тела.

46. Сходно одредбама члана 11. Породичног закона пунолетство се стиче са навршеном 18. годином живота.

47. Потпуна пословна способност стиче се пунолетством и склапањем брака пре пунолетства уз дозволу суда. Суд може дозволити стицање потпуне пословне способности малолетном лицу које је навршило 16. годину живота, а постало је родитељ и достигло је телесну и душевну зрелост потребну за самостално старање о сопственој личности, правима и интересима. О стицању потпуне пословне способности суд одлучује у ванпарничном поступку.

48. Дете које није навршило 14. годину живота може предузимати правне послове којима прибавља искључиво права, правне послове којима не стиче ни права ни обавезе и правне послове малог значаја док дете које је навршило 14. годину живота може предузимати и све остале правне послове из члана 193. став 3. Закона уз претходну или накнадну сагласност родитеља, односно сагласност органа старатељства. Такође, дете које је навршило 15. годину живота може предузимати правне послове којима управља и располаже својом зарадом, или имовином коју је стекло сопственим радом (члан 64).

49. Мушкарац који је навршио 16 година и који је способан за расуђивање може признати очинство (члан 46). Са признањем очинства мора да се сагласи мајка ако је навршила 16 година живота и ако је способна за расуђивање (члан 48. став 1). Такође, са признањем очинства мора да се сагласи дете ако је навршило 16 годину живота и ако је способно за расуђивање (члан 49. став 1).

50. Суд може, из оправданих разлога, дозволити склапање брака малолетном лицу које је навршило 16. годину живота, а достигло је телесну и душевну зрелост потребну за вршење права и дужности у браку (члан 23. став 2).

51. У складу са Законом о наслеђивању дете старије од 15 година, које је способно за расуђивање, може тестаментом располагати својом имовином (члан 79).

52. Сходно Закону о раду радни однос може да се заснује са лицем које има најмање 15 година живота и испуњава друге услове за рад на одређеним пословима, утврђене законом, односно правилником о организацији и систематизацији послова (члан 24).

53. Према Закону о Војсци Југославије регрутна обавеза настаје почетком календарске године у којој дете навршава 17 година живота, а регрутовање у години у којој дете пуни 18 година. Ипак, војни обвезник може, на свој захтев, бити регрутован када напуни 17 година (чл. 288-291).

54. С аспекта кривичне одговорности лицу које у време извршења противправног дела, у закону предвиђеног као кривично дело, није навршило четрнаест година, не могу се изрећи кривичне санкције ни применити друге мере које предвиђа овај закон. (члан 2).

55. Сходно члану 3. Закона о малолетницима, малолетник је лице које је у време извршења кривичног дела навршило четрнаест, а није навршило осамнаест година. Млађи малолетник је лице које је у време извршења кривичног дела навршило четрнаест, а није навршило шеснаест година. Старији малолетник је лице које је у време извршења кривичног дела навршило шеснаест, а није навршило осамнаест година. Млађе пунолетно лице је лице које је у време извршења кривичног дела навршило осамнаест, а у време суђења није навршило двадесет једну годину.

56. Малолетницима се за учињена кривична дела могу изрећи васпитне мере, казна малолетничког затвора и мере безбедности осим забране вршења позива, делатности или дужности. Млађим малолетницима могу се изрећи само васпитне мере, а старијим малолетницима васпитне мере и изузетно казна малолетничког затвора (члан 9).

57. Одредбом члана 11. Закона о јавном реду и миру прописано је да ће се казнити новчаном казном или казном затвора до 30 дана свако ко при промету алкохолних пића која се троше на лицу места даје алкохолно пиће очигледно пијаном лицу или малолетном лицу које није навршило 16 година живота. Истим чланом предвиђена је и казна за прекршај за правно лице, предузетника и одговорно лице.

58. Сходно Кривичном законнику ако пунолетно лице живи у ванбрачној заједници са малолетником казниће се затвором до три године. Истом казном казниће се и родитељ, усвојилац или старалац који малолетнику омогући да живи у ванбрачној заједници са пунолетним лицем, или га на то наведе. Ако родитељ, усвојилац или старалац напред наведено дело учини из користољубља, казниће се затвором од шест месеци до пет година (члан 190).

III. ОСНОВНИ ПРИНЦИПИ

Нормативне основе

1. Устав СРЈ („Службени лист СРЈ”, број 1/92)
2. Уставна повеља државне заједнице Србија и Црна Гора („Службени лист СЦГ”, број 1/03)
3. Повеља о људским и мањинским правима и грађанским слободама („Службени лист СЦГ”, број 6/03)
4. Устав Републике Србије („Службени гласник РС”, број 1/90)
5. Закон о заштити права и слобода националних мањина („Службени лист СРЈ”, број 11/02)
6. Основни кривични закон („Службени лист СФРЈ”, бр. 44/76,36/77, 34/84, 37/84, 74/87, 57/89,3/90, 38/90,45/90 и 54/90, „Службени лист СРЈ”, бр.35/92, 16/93,37/93, 24/94, 61/01 и „Службени гласник РС”, број 39/03)
7. Кривични закон Републике Србије („Службени гласник РС”, бр.66/77, 28/77, 43/77, 20/79 24/84 39/86,51/87,6/89,42/89 и 21/90 и „Службени гласник РС”, бр.16/90, 21/90, 26/91, 75/91, 9/92, 49/92, 51/92, 23/93, 67/93, 47/94, 17/95, 44/98, 10/02, 11/02, 80/03 и 67/03)
8. Кривични законик („Службени гласник РС”, бр. 85/05, 88/05 и 107/05)

9. Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица („Службени гласник РС”, број 85/05)
10. Закон о заштити животне средине („Службени гласник РС”, бр.66/91,83/92 и 53/95)
11. Закон о заштити животне средине („Службени гласник РС”, број 135/04)
12. Закону о браку и породичним односима („Службени гласник РС”, бр. 22/80, 24/84, 11/88, 22/93, 25/93, 34/94, 46/95 и 29/01)
13. Породични закон („Службени гласник РС”, бр. 18/05)

А) Право на живот , опстанак и развој (члан 6)

Уставне и законске гаранције права на живот, опстанак и развој

59. Сходно Уставу СРЈ живот човека је неприкосновен (члан 21).

60. Уставном повељом СЦГ, односно Повељом о људским и мањинским правима и грађанским слободама, утврђено је право на живот, као једно од основних људских права. Одредба члана 11. Повеље гласи: „Људски живот је неприкосновен”.

61. Уставно начело о праву човека да слободно одлучује о рађању деце (члан 27. Устава РС) је и посебно спроведено у Породичном закону (члан 5) у коме је утврђено право жене да одлучује о рађању деце. Ово подразумева да жена у браку или ван брака слободно одлучује о рађању деце.

62. Као једно од примарних и неприкосновених људских права држава то право штити кривично правним одредбама (Кривични законик – Глава XIII – Кривична дела против живота и тела – чл.113-127). Такође, кривично законодавство предвиђа низ дела против здравља људи (чл. 246-259), против животне средине (чл. 260-277), као и кривична дела против опште сигурности људи и имовине (чл. 278-289) Детаљније казнене одредбе за дела којима се угрожава животна средина садржи и Закон о заштити животне средине. У кривичном законодавству није предвиђена смртна казна.

Пракса

63. Према подацима Министарства унутрашњих послова , у периоду од 1992. до јуна 2003. године на територији Републике Србије извршено је 3.606 кривичних дела против живота и тела малолетника (до 18 година старости), од чега је највише кривичних дела тешке телесне повреде – 1.524 и лаке телесне повреде - 1.295. Извршена су и 294 кривична дела убиства и убиста у покушају над малолетницима, од чега 75 над децом до 14 година.

64. Према подацима којима расположе Министарство унутрашњих послова, у периоду од 1992. до јуна 2003. године, регистровано је 16 самоубистава деце, до 14 година и 222 самоубистава малолетника од 14 до 18 година. Највећи број самоубистава деце забележен је 1999. године пет, док у 1992, 1997. и у периоду од јануара до јуна 2003. године није било самоубистава међу децом. Највећи број самоубистава малолетника забележен је у 1997. години -28, а најмањи 2001. године -12.

65. Сходно подацима Републичког завода за статистику у Републици Србији су у 2004. години регистрована 23 самоубистава деце до 19 година старости и то 12 у делу Републике Србије ван аутономних покрајина 11 у АП Војводина. Релевантни подаци о самоубиствима у 2005. години су 16, односно седам (подаци за Републику Србију без АП Војводине и АП КиМ) и девет (АП Војводина).

66. У оквиру програма СУПРЕ – иницијатива за превенцију самоубиства на светском нивоу, Институт за ментално здравље у Београду је током 2004. године у сарадњи са Светском здравственом организацијом, издао серију приручника између којих и посебан приручник за наставнике и остала лица у систему образовања, а који има за циљ препознавање ризичног понашања и пружање адекватне помоћи деци.

Б) Најбољи интереси детета (члан 3)

1. Законски оквири

67. Начело посебне заштите мајке, детета и породице предвиђено је Уставом Републике Србије (члан 28. став 1 и члан 29. став 1).

68. Породичним законом прописано је да је свако дужан да се руководи најбољим интересима детета у свим активностима које тичу детета (члан 6. став 1). Закон обавезује суд да се у споровима за заштиту права детета и у спору за вршење односно лишење родитељског права увек руководи најбољим интересом детета (члан 266. став 1).

69. Усвојење, организовани смештај у другу породицу и други облици породичног смештаја су основни видови заштите деце без родитељског старања.. Дете које није под родитељским старањем, орган старатељства ставља под старатељство. Сврха старатељства је да збрињавањем, васпитавањем и образовањем развије личност детета и да се он оспособи за живот. У поступцима за усвојење, односно заснивање хранитељства предвиђено је да се дете може усвојити, односно да се хранитељство може засновати само ако је то у његовом најбољем интересу (чл. 89. и 111).

70. У породично правним односима, у спору за заштиту права детета и у спору за вршење односно лишење родитељског права (чл 261-273) суд је увек дужан да се руководи најбољим интересом детета (члан 266). Тужбу за заштиту права детета могу поднети: дете, родитељи детета, јавни тужилац и орган старатељства. Право и дужност да обавесте јавног тужиоца или орган старатељства о разлозима за заштиту права детета имају све дечје, здравствене и образовне установе или установе дечје социјалне заштите, правосудни и други државни органи, удружења и грађани.

71. Ако између детета и његовог законског заступника постоје супротни интереси, дете заступа колизијски старатељ. Дете које је навршило 10. годину живота и које је способно за расуђивање може само односно преко неког другог лица или установе затражити од органа старатељства да му постави колизијског старатеља, односно привременог заступника због постојања супротних интереса између њега и његовог законског заступника.

72. Ако суд процени да у спору за заштиту права детета или у спору за вршење односно лишење родитељског права дете као странка није заступано на одговарајући начин, дужан је да детету постави привременог заступника (члан 265. став 3).

73. Ако суд утврди да је у спору за заштиту права детета или у спору за вршење односно лишење родитељског права странка дете које је способно да формира своје мишљење, дужан је: да се стара да дете благовремено добије сва обавештења која су му потребна; да дозволи детету да непосредно изрази своје мишљење и да мишљењу детета посвети дужну пажњу у складу са годинама и зрелошћу детета; да мишљење детета утврди на начин и на месту које је у складу са његовим годинама и зрелошћу, осим ако би то очигледно било у супротности са најбољим интересом детета (члан 266. став 3).

74. Посебне мере заштите интереса детета предвиђене су у области малолетничког правосуђа па сходно члану 55. Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица не сме се, без дозволе суда објавити ток кривичног поступка према малолетнику, нити одлука донесена у том поступку. Објавити се може само онај део поступка, односно само онај део одлуке за који постоји одобрење, али у том случају не смеју се навести име малолетника и други подаци на основу којих би се могло закључити о ком је малолетнику реч.

2. Пракса

75. У пракси је поштовање принципа заштите најбољег интереса детета могуће индиректно пратити кроз приказ оцене стања у различитим областима заштите права детета (породична и алтернативна нега, образовање, малолетничко правосуђе и слично).

76. У оквиру система социјалне заштите професионално особље обухваћено је обукама у којима су централна тема дечија права, пре свега права на живот у породици, најбољи интерес детета, право на заштиту од занемаривања, злостављања и експлоатације, право на поштовање мишљења деча и друга права по Конвенцији.

77. Министарство рада, запошљавања и социјалне политике је, у оквиру реформе система социјалне заштите, припремило пројекат „Стратегија развоја породичног смештаја”, с основним циљем развоја и унапређивања породичног смештаја, приоритетно за децу на најнижем узрасту која су смештена у домове, а затим и примену породичног смештаја као облика заштите за сву децу са потребом привремене или дуготрајније заштите у другој породици, и сходно томе, постепено смањивање броја деце обухваћене институционалном заштитом а полазећи од основних стандарда заштите: праву сваког детета да живи у породици; обезбеђењу добробити и безбедности детета; недискриминацији – праву детета на одрастање у што повољнијим условима, без обзира на расну, етничку, културну и религијску припадност; активној партиципацији детета – поштовању и уважавању мишљења детета у свим околностима које се односе на њега; континуитету и стабилности заштите – избор породице која може да обезбеди детету очување психолошког континуитета и стабилност; очувању идентитета детета – обезбеђивање континуираних контаката са природном породицом, подршка повратку у природну породицу, као и очување његовог културног, етничког и националног идентитета.

78. Друштвена заштита и помоћ кривично неодговорним лицима и њиховим породицама остварује се мерама породично-правне и социјалне заштите које реализују Центри за социјални рад у функцији старатељског органа, а регулисана је породично правним и социјално правним нормама. У Републици Србији постоји 152 Центра за социјални рад. У зависности од величине општине и броја корисника у неким Центрима организовани су специјализовани тимови за рад са децом у сукобу са законом и са децом са асоцијалним понашањем.

79. Почетком 2001. године, у циљу примене принципа најбољег интереса детета, започете су припреме за свеобухватну реформу образовања, засновану на међународним препорукама и извештајима о стању образовног система у Републици Србији.

в) Право на недискриминацију (члан 2)

1. Правни оквири

80. Устав СРЈ утврђује да су грађани једнаки без обзира на националну припадност, расу, пол, језик, веру, политичко или друго уверење, образовање, социјално порекло, имовно стање и друго лично својство. Сви су пред законом једнаки и свако је дужан да поштује слободу и права других и одговоран је за то (члан 20).

81. Повеља о људским и мањинским правима утврђује у члану 3. да су сви пред законом једнаки и да свако има право на једнаку законску заштиту, без дискриминације. Такође, забрањена је свака непосредна или посредна дискриминација, по било ком основу, па и по основу расе, боје, пола, националне припадности, друштвеног порекла, рођења или сличног статуса, вероисповести, политичког или другог убеђења, имовног стања, културе, језика, старости или психичког или физичког инвалидитета. Сходно члану 49. припадницима националних мањина јемчи се равноправност пред законом и једнака законска заштита, а забрањена је било каква дискриминација по основу припадности националној мањини. Према члану 51. забрањено је и кажњиво свако изазивање и подстицање, расне, верске или друге неравноправности, као и изазивање и распиривање националне, расне, верске и друге мржње и нетрпеливости.

82. Закон о заштити права и слобода националних мањина забрањује сваки облик дискриминације, на националној, етничкој, расној, језичкој основи, према лицима која припадају националним мањинама (члан 3. став 1).

83. Кривичним закоником забрањено је изазивање, распиривање и пропагирање расне и друге дискриминације и кршење основних људских права и слобода на основу разлике у раси, боји коже, националности или етничком пореклу (чл. 317 и 387). Законик инкриминише повреду равноправности грађана, која се састоји у ускраћивању или ограничавању права грађана утврђених уставом, законом или другим прописом, или општим актом или ратификованим међународним уговором, или давању повластица и погодности на основу разлике у националности, раси, вероисповести, политичком или другом убеђењу, етничкој припадности, полу, језику, образовању или друштвеном положају (члан 128).

84. Закон о раду забрањује непосредну и посредну дискриминацију лица која траже запослење, као и запослених, с обзиром на пол, рођење, језик, расу, боју коже, старост, трудноћу, здравствено стање, односно инвалидност, националну припадност, вероисповест, брачни статус, породичне обавезе, сексуално опредељење, политичко или друго уверење, социјално порекло, имовинско стање, чланство у политичким организацијама, синдикатима или неко друго лично својство (члан 18).

85. Непосредна дискриминација, у смислу овог закона, јесте свако поступање узроковано неким од наведених основа којим се лице које тражи запослење, као и запослени, ставља у неповољнији положај у односу на друга лица у истој или сличној ситуацији. Међутим, посредна дискриминација постоји када одређена наизглед неутрална одредба, критеријум или пракса ставља или би ставила у неповољнији положај у односу на друга лица - лице које тражи запослење, као и запосленог, због одређеног својства, статуса, опредељења или уверења из члана 18. тог закона (члан 19).

86. Дискриминација је забрањена је у односу на услове за запошљавање и избор кандидата за обављање одређеног посла; услове рада и сва права из радног односа;

образовање, оспособљавање и усавршавање; напредовање на послу (члан 20). У случајевима дискриминације лице које тражи запослење, као и запослени, може да покрене пред надлежним судом поступак за накнаду штете, у складу са законом (члан 23).

2) Пракса

87. Пракса је показала да питања везана за забрану дискриминације у односу на узраст, сметње у развоју и здравствене проблеме нису довољно правно регулисана.

88. Са озбиљним проблемима се суочавају деца са сметњама у развоју, с обзиром да не постоји довољна развијеност мреже установа за њихово васпитање и образовање, као и да постојеће установе нису архитектонски прилагођене њиховим потребама.

89. Роми су социјално и образовно најугроженија национална мањина. Према подацима са пописа из 2002. године 20% Рома је потпуно неписмено, а 78,7% Рома нема завршену основну школу и сви проценти по вишим нивоима образовања су драстично нижи од остатка популације. Међу њима је највећи проценат жена због ране удаје и усмерености на вођење домаћинства или прехрањивање породице.

90. Влада је на седници одржаној 27. јануара 2005. године усвојила Акциони план за унапређивање образовања Рома који је први део програма Декада инклузије Рома 2005-2010. који је формално проглашен потписивањем Декларације Декаде од стране премијера земаља учесница у Софији 2. фебруара 2005. године. Имплементација акционог плана зависиће у великој мери и од расположивих финансијских средстава. Наведени акциони план предвиђа низ мера које би требало да доведу до обезбеђивања континуитета образовања Рома укључујући: мере које се односе на стварање системских услова, обезбеђивање законске регулативе за несегрегисано укључивање и континуирано школовање, припрему образовних институција за укључивање Рома у образовање уз системску подршку Министарства просвете и спорта, као и мере директне подршке које се односе на укључивање у предшколске програме, преиспитивање статуса деце која, су погрешно сврстана у специјалне школе, обезбеђивање материјалне подршке ромским породицама у стању социјалне потребе чија се деца школују и сарадњу образовних институција са ромским породицама.

г) **Уважавање мишљења детета (члан 12)**

Правни оквири

91. Устав СРЈ јамчи слободу убеђења, савести, мисли и јавног изражавања мишљења (члан 35).

92. Одредбама члана 29 Повеље о људским и мањинским правима утврђено је да свако има право на слободу мишљења и изражавања. Ово право укључује слободу да се говором, писањем, сликом или на било који други начин траже, примају и шире обавештења и идеје. Такође, свако има право на приступ подацима у поседу државних органа. Ипак, право на слободу изражавања се може ограничити законом, ако је то неопходно ради заштите права и угледа других лица, очувања ауторитета и непристрасности суда, националне безбедности, јавног здравља и морала, или јавне безбедности.

93. Слобода јавног изражавања мишљења зајамчена је чланом 45 Устава Републике Србије и не постоји неко посебно ограничење те слободе у односу на децу.

94. Детету је пружена могућност да изрази своје мишљење у неким областима породичног живота. Сходно одредбама члана 65. Породичног закона дете које је

способно да формира своје мишљење има право слободног изражавања тог мишљења. Мишљењу детета мора се посветити дужна пажња у свим питањима која га се тичу и у свим поступцима у којима се одлучује о његовим правима, а у складу са годинама и зрелашћу детета. Такође, дете има право да благовремено добије сва обавештења која су му потребна за формирање свог мишљења. Дете које је навршило 10. годину живота може се само, односно преко неког другог лица или установе, обратити суду или органу управе и затражити помоћ у остваривању свог права на слободно изражавање мишљења и такође, слободно и непосредно изразити своје мишљење у сваком судском и управном поступку у коме се одлучује о његовим правима. Суд и орган управе утврђују мишљење детета у сарадњи са школским психологом односно органом старатељства, породичним саветовалиштем, или другом установом специјализованом за посредовање у породичним односима, а у присуству лица које дете само изабере.

95. Дете има право на утврђивање материнства и очинства (чл. 43 и 55), као и право да оспорава материнство и очинство (чл. 44 и 56). Такође, дете које је навршило 10 година живота и које је способно за расуђивање мора да се сагласи са усвојењем, односно са заснивањем хранитељства (чл. 98. и 116). Сходно члану 127. штићеник који је навршио 10. годину живота и који је способан за расуђивање има право да предложи лице које ће му бити постављено за старатеља.

2) Пракса

96. Министарство рада, запошљавања и социјалне политике непосредно примењује одредбе члана 12 Конвенције, односно одлучујући по жалбама против решења центара за социјални рад којима се решава о неком праву из породичних односа које се непосредно тиче детета (нпр. праву на личне односе детета са родитељем са којим не живи, право на примену личног имена детета, изрицање мера ограничења родитеља у вршењу родитељског права, измене одлука о старатељству и сл), то министарство, као другостепени орган, поништава свако решење које је донето у поступку у ком није обезбеђено одговарајуће учешће детета (примерено узрасту и развојним способностима), и враћа на поновни поступак, са налогом центру за социјални рад да пре доношења ма какве одлуке обезбеди учешће детета у поступку.

97. Истраживачка студија коју је спровела невладина организација Центар за права детета 1999. године која се бавила остваривањем права младих на партиципацију у породици и школи, као и ставовима о могућностима и права детета на партиципацију спроведена је на 555 средњошколаца, 247 родитеља и 314 наставника из целе земље.

98. Сходно резултатима овог истраживања који су представљени у публикацији "Партиципација под лупом" млади сматрају да степен остваривости њихових партиципативних права у школи није довољан. Наставници, међутим изражавају умерено позитиван став према партиципацији ученика при чему је по њиховом мишљењу, приоритетно право на приватност, затим следе право на приступ информацијама везаним за школу и најзад, право на сопствено мишљење и изражавање тог мишљења.

99. Право на изражавање сопственог мишљења деце без родитељског старања која су смештена у институцијама формално постоји (кроз домске заједнице), али је декларативне природе. Ово право је, међутим, у области праксе установа здравствене заштите, у новије време добило више на значају и то нарочито увођењем институције жалбеног тела у оквиру сваке појединачне установе здравствене заштите од стране Министарства здравља..

IV. ГРАЂАНСКА ПРАВА И СЛОБОДЕ

Нормативне основе

1. Устав СРЈ („Службени лист СРЈ”, број 1/92)
2. Уставна повеља државне заједнице Србија и Црна Гора („Службени лист СЦГ”, број 1/03)
3. Повеља о људским и мањинским правима и грађанским слободама („Службени лист СЦГ”, број 6/03)
4. Устав Републике Србије („Службени гласник РС”, број 1/90)
5. Закон о ратификацији Међународног пакта о грађан /ским и политичким правима („Службени лист СФРЈ - Међународни уговори”, број 7/71)
6. Основни кривични закон („Службени лист СФРЈ”, бр. 44/76,36/77, 34/84, 37/84, 74/87, 57/89,3/90, 38/90,45/90 и 54/90, „Службени лист СРЈ”, бр.35/92, 16/93,37/93, 24/94, 61/01 и „Службени гласник РС”, број 39/03)
7. Кривични закон Републике Србије („Службени гласник СРС”, бр.66/77, 28/77, 43/77, 20/79 24/84 39/86,51/87,6/89,42/89 и 21/90 и „Службени гласник РС”, бр.16/90, 21/90, 26/91, 75/91, 9/92, 49/92, 51/92, 23/93, 67/93, 47/94, 17/95, 44/98, 10/02, 11/02, 67/03 и 80/03)
8. Кривични законик („Службени гласник РС”, број 85/05, 88/05 и 107/05)
9. Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица („Службени гласник РС”, број 85/05)
10. Законик о кривичном поступку („Службени лист СРЈ”, бр. 70/01 и 68/02)
11. Закон о матичним књигама („Службени гласник РС”, број 15/90)
12. Закон о браку и породичним односима Републике Србије („Службени гласник Републике Србије”, бр. 22/80, 24/84, 11/88, 22/93, 25/93, 34/94, 46/95 и 29/01)
13. Породични закон („Службени гласник РС”, број 18/05)
14. Закон о југословенском држављанству („Службени лист СРЈ”, бр. 33/96 и 9/01)
15. Закон о држављанству Републике Србије („Службени гласник РС”, бр. 135/04)
16. Закон о основној школи („Службени гласник РС”, бр. 50/92, 53/92, 67/93, 48/94, 66/94, 22/02 и 62/03, 101/05)
17. Закон о удруживању грађана у удружења, друштвене организације и политичке организације које се оснивају за територију СРЈ („Службени лист СФРЈ”, број 42/90)
18. Закон о друштвеним организацијама и удружењима грађана („Службени гласник СРС”, бр. 24/82, 39/83, 17/84, 50/84, 45/85 и 12/89)
19. Закон о заштити података о личности („Службени лист СРЈ”, бр. 24/98 и 26/98)
20. Закон о јавном информисању („Службени гласник РС”, бр. 43/2003)
21. Закон о раду („Службени гласник РС”, бр. 24/05 и 61/05)
22. Закон о Војсци Југославије („Службени лист СРЈ”, бр. 43/94 44/99,74/99, 3/02 и „Службени лист СЦГ”, бр. 7/05 и 44/05)
23. Закон о оглашавању („Службени гласник РС”, број 79/05)
24. Уредба о вршењу војне обавезе („Службени лист СРЈ”, бр.36/94, 7/98 и „Службени лист СЦГ”, број 37/03)
25. Правилник о поступку за одређивање и промену личног имена („Службени гласник РС”, број 6/83)
26. Упутство о вођењу матичних књига и обрасцима матичних књига („Службени гласник РС”, бр. 48/90 и 22/91)

а) Лично име детета (члан 7)

1. Правни оквири

- *Упис чињенице рођења*

100. Поступак и упис чињенице рођења детета у матичну књигу рођених, уређен је Законом о матичним књигама и Упутством о вођењу матичних књига и обрасцима матичних књига. Рођење детета уписује се, по правилу, у матичну књигу рођених матичног подручја на коме је место у коме се дете родило, али законодавац уређује месну надлежност органа за упис детета у матичну књигу рођених и у случају његовог рођења у саобраћајном средству, као и детета чији су родитељи непознати. Рођење детета у здравственој установи дужна је да пријави здравствена установа. Рођење детета ван здравствене установе дужан је да пријави отац детета, а ако он није у могућности да то учини, други члан домаћинства, односно лице у чијем стану је дете рођено, или мајка чим за то буде способна, или бабица, или лекар који су учествовали при порођају, а када ових лица нема или су у немогућности да рођење пријаве - лице које је сазнало за рођење детета. Рођење детета пријављује се у року од 15 дана од дана рођења. У пријави о рођењу детета подаци о родитељима уписују се из личне карте или из извода из матичне књиге рођених, односно венчаних.

Право детета на име

101. Сходно Породичном закону лично име се састоји од имена и презимена и уписује се у матичну књигу рођених.

102. Име детета одређују родитељи. Они имају право да се име детета упише у матичну књигу рођених и на матерњем језику и писму једног или оба родитеља. Такође, родитељи имају право да слободно изаберу име детета, али не могу одредити погрдно име, име којим се вређа морал или име које је у супротности са обичајима и схватањима средине. Име детета одређује орган старатељства ако родитељи нису живи, ако нису познати, ако у законом одређеном року нису одредили име детету, ако не могу да постигну споразум о имену детета, односно ако су одредили погрдно име, име којим се вређа морал или име које је у супротности са обичајима и схватањима средине (члан 344).

103. Презиме детета одређују родитељи према презимену једног или оба родитеља. Родитељи не могу заједничкој деци одредити различита презимена. Иначе, презиме детета одређује орган старатељства ако родитељи нису живи, ако нису познати, односно ако не могу да постигну споразум о презимену детета.(члан 345).

Право детета да зна ко су му родитељи и право на њихово старање

104. У контексту остваривања права детета да зна ко су му родитељи релевантне су одредбе Породичног закона које се односе на утврђивање и оспоравање материнства или очинства детета. Брачно очинство се утврђује на основу претпоставке да је брачни друг отац детета, а ванбрачно признањем или на основу судске одлуке. Право на покретање поступка за оспоравање очинства или материнства имају и биолошки родитељи и дете.

105. У вези са правом детета на родитељско старање, Закон утврђује да је родитељско право изведено из дужности родитеља и постоји само у мери која је потребна за

заштиту личности, права и интереса детета (члан 67). Родитељи су дужни да се старају о детету да чувају, подижу, васпитавају, образују, заступају, издржавају дете, као и да управљају и располажу имовином детета.

2) Пракса

106. Законске одредбе које се односе на идентитет се углавном поштују. Поставља се само питање ефикасности служби и трајања процедура.

б) Очување идентитета (члан 8)

1. Правни оквири

Право на промену личног имена детета

107. У складу са Породичним законом право на промену личног имена има свако лице које је навршило 15. годину живота и које је способно за расуђивање. Дете које је навршило 10. годину живота и које је способно за расуђивање има право на давање сагласности са променом личног имена (члан 346).

108. Детету се може променити презиме утврђивањем материнства односно очинства, као и оспоравањем материнства односно очинства. Усвојеном детету може се променити презиме према презимену једног или оба усвојитеља. Иначе, дете које је променило презиме усвојењем може после престанка усвојења поништењем узети своје презиме (члан 349).

Право на држављанство

109. У складу са Законом о југословенском држављанству, југословенско држављанство се стицало пореклом, рођењем, пријемом и по међународном уговору.

110. Захтев за упис детета у матичну књигу југословенских држављана могли су поднети родитељ који је југословенски држављанин, односно старалац, ако је дете под старатељством, а ако је дете старије од 14 година потребна је и његова сагласност. Држављанство стечено на овај начин није могло престати ако се до навршене 18. године живота не утврди да су оба родитеља тог детета били страни држављани, с тим да ако је дете старије од 14 година потребан је био и његов пристанак.

111. Југословенско држављанство је престајало отпустом, одрицањем и по међународном уговору (чл. 19-25). Родитељ који је поднео захтев за отпуст из југословенског држављанства може истим захтевом тражити и отпуст из држављанства за своју децу. Међутим, ако је дете старије од 14 година потребна је и његова сагласност. Уз овај захтев подноси се сагласност другог родитеља и мишљење надлежног органа старатељства.

112. У складу са Законом о држављанству Републике Србије грађани Републике Србије имају држављанство Републике Србије (члан 1).

113. Држављанство Републике Србије стиче се: пореклом, рођењем на територији Републике Србије, пријемом и по међународним уговорима. Пореклом и рођењем на

територији Републике Србије држављанство Републике Србије стиче се на основу уписа чињенице држављанства у матичну књигу рођених. Пријемом, држављанство Републике Србије стиче се на основу правоснажног решења које министарство надлежно за унутрашње послове доноси након спроведеног поступка предвиђеног Законом (члан 6).

114. Држављанство Републике Србије престаје: отпустом, одрицањем, стицањем држављанства друге државе чланице и по међународним уговорима (члан 27).

115. Надзор над вођењем евиденције о држављанима Републике Србије врши министарство надлежно за унутрашње послове (члан 50).

2) Пракса

116. Очување идентитета детета остварује се најчешће кроз право на име и држављанство и ефикасну релаизацију усвојења деце која су лишена родитељског старања.

117. Усвајању се може приступити после одговарајућег разматрања у Центру за социјални рад који врши комплетну проверу да би се утврдило шта је у најбољем интересу детета. Том приликом, са циљем очувања идентитета детета, детету се може променити само презиме према презимену усвојитеља.

118. Статистички подаци усвојења деце на националном и међународном ниву показују да иако годишњи број варира евидентно је повећање међудржавних усвојења.

Табела 1.

Број међудржавних усвојења: Година	Број усвојења
1992.	8
1995.	18
1996	16
1997	22
1998	6
1999.	1
2000.	3
2001.	14
2002.	23

Извор: Министарство рада, запошљавања и социјалне политике

Табела 2.

Број заснованих домаћих усвојења	Број усвојења
----------------------------------	---------------

Година	
1992.	474
1995.	337
1996.	334
1997.	289
1998.	270
1999.	262
2000.	166
2001.	170
2002.	206

Извор: Министарство рада, запошљавања и социјалне политике

в) Слобода изражавања и приступ одговарајућим информацијама (чл. 13 и 17)

Уставни и законски оквири слободе изражавања

119. Устав СРЈ јамчи слободу штампе и других видова јавног обавештавања. Грађани имају право да у средствима јавног обавештавања изражавају и објављују своја мишљења. Издавање новина и јавно обавештавање другим средствима доступно је свима, без одобрења, уз упис код надлежног органа. Организације радија и телевизије оснивају се у складу са законом (члан 36).

120. Такође, јамчи се право на исправку објављеног нетачног обавештења којим се повређује нечије право или интерес. Јамчи се право на одговор у средствима јавног обавештавања (члан 37). Забрањена је цензура штампе и других видова јавног обавештавања (члан 38. став 1))

121. Одредбама члана 29. Повеље о људским и мањинским правима утврђено је да свако има право на слободу мишљења и изражавања које укључује слободу да се говором, писањем, сликом, или на било који други начин траже, примају и шире обавештења и идеје. Право на слободу изражавања се може ограничити законом, ако је то неопходно ради заштите права и угледа других лица, очувања ауторитета и непристрасности суда, националне безбедности, јавног здравља и морала или јавне безбедности.

122. Одредбе члана 30. Повеље јемче слободу медија. Сходно одредбама овог члана, свако има право да без одобрења оснива новине и друга средства јавног обавештавања, а у државној заједници нема цензуре. Такође, свако има право на исправку објављене неистините, непотпуне или нетачно пренете информације којом је повређено његово право или интерес, у складу са законом. Свако има право на одговор на информацију објављену у медијима, а нико не може спречити растурање штампе и ширење обавештења и идеја путем других средстава јавног обавештења, осим ако се одлуком надлежног суда утврди да је то неопходно ради спречавања пропагирања рата, подстрекавања на непосредно насиље, или заговарања расне, националне или верске мржње која представља подстицање на дискриминацију, непријатељство или насиље.

123. Устав Републике Србије јамчи слободу савести, мисли и јавног изражавања мишљења. Такође, јамчи се слобода штампе и других видова јавног обавештавања. Грађани имају право да у средствима јавног обавештавања изражавају и објављују своја мишљења. Издавање новина и јавно обавештавање другим средствима доступно је свима и без одобрења, уз упис у регистар код надлежног органа. (чл. 45. и 46).

124. Право на слободу изражавања детаљније је регулисано Законом о јавном информисању. Тај закон између осталог, обезбеђује заштиту малолетника у јавним

гласилима, односно сходно члану 41. ради заштите права малолетника, у јавним гласилима мора се посебно водити рачуна да садржај јавног гласила и начин дистрибуције не нашкоде моралном, интелектуалном, емотивном или социјалном развоју малолетника. Садржај јавног гласила који може угрозити развој малолетника, у смислу става 1. овог члана, мора бити унапред јасно и видно означен као такав и дистрибуиран на начин за који је најмање вероватно да ће га малолетник користити. Малолетник се не сме учинити препознатљивим у информацији која је подесна да повреди његово право или интерес

125. Закон о оглашавању прописује посебна правила оглашавања уколико је порука усмерена ка малолетним лицима и изричито забрањује поруке које имају сцене насиља, порнографски садржај, упућују на конзумирање алкохола, цигарета или наркотика. Потом, огласне поруке намењене малолетним лицима не смеју да садрже неистините податке о производу (члан 74) и не смеју да садрже вредносни суд о цени (нпр. речи „само”, „ситница” и сл) а забрањено је и препоручивање лекова и медицинских средстава укључујући и витамине (члан 78).

2. Пракса

126. Емпиријски показатељи указују да су дечији и омладински програми заступљени у свим средствима јавног информисања и да је презентација садржаја и тематике прилагођена могућностима праћења интересовања деце различитог узраста.

127. У средствима јавног информисања користе се српски језик и писмо и језици и писма припадника националних мањина.

128. Уобичајена шема радио програма за децу конципирана је тако да су најбројније дечије емисије документарног и информативног карактера, а затим следе емисије забавног, музичког или дрмаског карактера. Ипак због природе медија, слушаност радија је у константном опадању, односно већину слушалаца и то музичких програма чине деца у старијем узрасту, а укупна слушаност радио програма знатно заостаје за гледаношћу ТВ програма. Током 1992/93. године учешће иностраног програма у укупно емитованом програму свих ТВ центара је било знатно редуцирано из разлога недовољне размене међународних програма.

129. Године 1993. године Одбор за права детета који делује у оквиру организације Пријатељи деце Србије је у сарадњи са тадашњом Југословенском комисијом за сарадњу са УНИЦЕФ-ом издао Кодекс деца и медији- као приручник о правилима понашања медија у односу на децу. Кодекс се изричито позива на поједине чланове Конвенције о правима детета и обавезује медије да дају пун публицитет обавезама које проистичу из Конвенције, подсећајући надлежне и остале чиниоце друштва на потребе и права детета. Такође, кодекс садржи правце деловања медија на следећим питањима: равноправном третману деце, упознавању са правима детета, слободом изражавања детета, заштити детета од свих облика експлоатације и помоћи деци угроженој у оружаним сукобима.

130. Издавање дечијих и омладинских новина има дугу и богату традицију на територији целе земље. У АП Војводина су основани бројни листови за децу и

омладину који се штампају на језицима националних мањина: мађарском (недељне новине, омладински лист, дечији лист - *Kepes Ifjúság, Jó rajtas, Meyes kalasc*); словачком (омладински лист, дечје новине- *Uzlet, Zornička*); румунском (омладински лист, дечији лист - *Tribuna finezetulni, Bucuria Copilor*); русинском (омладински лист, дечији лист - *Мак, Zagradka*).

д) Слобода мишљења, савести и вероисповести (члан 14)

Уставни и законски оквири

- *Слобода мисли, савести и вероисповести*

131. Устав СРЈ јамчи слободу веровања, јавног или приватног исповедања вере и вршења верских обреда и нико није дужан да се изјашњава о свом верском уверењу (члан 43).

132. У Повељи о људским и мањинским правима и грађанским слободама утврђено је да свако има право на слободу мисли, савести, уверења или вероисповести, што обухвата и слободу да се остане при свом уверењу или вероисповести или да се они промене према сопственом избору. Такође, нико није дужан да се изјашњава о својим верским и другим уверењима. Свако је слободан да у приватном или јавном животу испољава своју веру или убеђење вероисповедањем обављањем обреда, похађањем службе и наставом, појединачно или у заједници с другима. Слобода испољавања вере или убеђења, сходно Повељи се може ограничити законом, ако је то неопходно ради заштите јавне безбедности, здравља, морала или права других лица. Родитељи, односно законски старатељи имају право да својој деци обезбеде верско и морално образовање у складу са својим уверењима (члан 26).

133. Уставом Републике Србије зајамчена је слобода веровања, јавног или приватног исповедања вере и вршења верских обреда, као и да нико није дужан да се изјашњава о свом верском уверењу (члан 41).

134. Када је у питању слобода мисли, према Породичном закону родитељи имају право и дужност да дете усмеравају ка усвајању и поштовању вредности емоционалног, етничког и националног идентитета своје породице и друштва (члан 70). Родитељи, такође, имају право да детету обезбеде образовање које је у складу са њиховим верским и етичким уверењима. (члан 71. став .2).

135. Сходно Закону о основама система образовања и васпитања изборни део наставног плана и програма обухвата изборне предмете и садржаје програма по нивоима и врстама образовања од којих ученик обавезно бира један или више предмета према својим склоностима. Један од обавезних изборних предмета је верска настава или грађанско васпитање. Ученик који се определио за један од два изборна предмета верску наставу или грађанско васпитање, изабрани предмет задржава до краја започетог циклуса основног, односно до краја стицања средњег образовања и васпитања (члан 69).

- *Приговор савести*

136. Повеља о људским и мањинским правима и грађанским слободама утврђује да се у државној заједници Србија и Црна Гора признаје приговор савести. Нико није дужан да противно својој вери или убеђењу, испуњава војну или другу обавезу која укључује употребу оружја те се такво лице може позвати да испуни одговарајућу цивилну службу у складу са законом (члан 28).

137. Одредбама чл. 296-300 Закона о Војсци Југославије регулисано је питање поступка остваривања права на „приговор савести” пред одговарајућим надлежним органима.

138. Уредбу о изменама и допунама Уредбе о вршењу војне обавезе Савет министара је усвојио 27. августа 2003. године и она је почела да се примењује од 15. октобра. 2003. године. Овом уредбом правни систем СЦГ се хармонизовао са правом ЕУ у односу на право на приговор савести. Садржаним решењима, лицима која имају законом прописану обавезу служења војног рока и обавезу вршења војних дужности у резервном саставу обезбеђује се: 1) благовремено упознавање са алтернативним начином регулисања војне службе, 2) одлучивање о захтеву регрута за служење војног рока у цивилној служби од стране комисија које образује министар одбране и у чијем саставу нема професионалних војника, 3) упућивање регрута на служење војног рока у цивилној служби ван Војске и Министарства одбране у организације и установе које се баве делатностима општег интереса и 4) онемогућавање злоупотреба овог права предвиђањем случајева када се лице не може позвати на приговор савести и када лице то право губи.

Пракса

- *Образовање*

139. А/ Грађанско васпитање, као изборни предмет у основне и средње школе, уведено је у јесен 2001. године. Обуку наставника, припрему и издавање неопходних приручника подржали су УНИЦЕФ и Влада САД. Интензивну обуку кроз семинаре и радионице организовало је Министарство просвете и спорта. Наставници за овај предмет одабрани су међу постојећим наставним кадром.

-обучен је 3.491 наставник

-9.423 од укупно 84.536 ученика основних школа (23%) и 4.176 од укупно 90.780 ученика средњих школа (4,6%), похађало је часове грађанског васпитања у првој години

-грађанско васпитање је уведено као изборни предмет у школској 2002/03. години са 41,6% ученика основних и 53,2% ученика средњих школа који похађају наставу у првој години

- у 2002/2003 школској години почела је примена пилот програма "Пројекат Грађанин" у шестом разреду, у 100 основних школа у Републици Србији.

140. Пракса стручног усавршавања наставника огледала се у томе што је успостављен систем акредитације програма за стручно усавршавање и објављен је и дисемиран први Каталог акредитованих програма. Стручно усавршавање одвија се континуирано кроз акредитоване програме које организује Министарство просвете и спорта или међународни партнери.

- *Приговор савести*

141. У погледу остваривања права на приговор савести у периоду од 1994. до 2002. године, ово право користило је 76 регрута.

ђ) Слобода удруживања и мирног окупљања (члан 15)

Правни основи слободе удруживања и мирног окупљања

142. Устав СРЈ грађанима јамчи слободу збора и другог мирног окупљања, без одобрења уз претходну пријаву надлежном органу. Слобода збора и другог мирног окупљања грађана може се привремено ограничити одлуком надлежног органа ради спречавања угрожавања здравља и морала, или ради безбедности људи и имовине (члан 40).

143. Сходно члану 41. став 1. грађанима се јамчи слобода политичког, синдикалног и другог удруживања и деловања, без одобрења, уз упис код надлежног органа.

144. Повелом о људским и мањинским правима јемчи се право и слобода мирног окупљања. За окупљање у затвореним просторијама није потребна претходна дозвола или пријава, док се за зборове и демонстрације на отвореном простору, законим држава чланица може прописати обавеза пријављивања надлежном органу. Такође, слобода окупљања се може ограничити законима држава чланица ако је то неопходно ради заштите јавне безбедности, јавног здравља и морала, националне безбедности или заштите права другог лица (члан 31).

145. Одредбама члана 32. Повеле утврђено је да свако има право на слободу удруживања, укључујући и право да не буде члан неке организације. Политичке, синдикалне и друге организације се оснивају без претходног одобрења, уписом у регистр код надлежног органа. Право на слободу удруживања може се ограничити законима држава чланица ако је то неопходно ради заштите јавне безбедности, јавног здравља и морала, националне безбедности или заштите права других лица. Организације чије је деловање усмерено на насилно рушење уставног поретка, укидање зајамчених људски права или изазивање расне, националне или верске мржње могу се забранити одлуком надлежног суда.

146. Устав Републике Србије, такође, гарантује право на слободу мирног окупљања и могућност његовог ограничења, као и слободу политичког, синдикалног и другог удруживања и деловања грађана и без одобрења, уз упис код надлежног органа (чл. 43 и 44).

147. Остваривање права на удруживање регулисано је Законом о удруживању грађана у удружења, друштвене организације и политичке организације које се оснивају за територију СРЈ који предвиђа да оснивачи могу бити само грађани који имају бирачко право, односно који су старији од 18 година. Ипак у статуту сваког удружења може се предвидети да чланови удружења буду и деца и закон у том смислу не предвиђа никакве забране.

Пракса

148. Министарство просвете и спорта је у новембру 2001. године основало Одсек за омладину у оквиру Сектора за ученички и студентски стандард у циљу координисања процеса израде националне стратегије и политике за омладину. У том циљу успоставља сарадњу са омладинским и стручним организацијама и институцијама које делују на локалном, националном и међународном нивоу, подржава омладинске иницијативе, пројекте и организације у Републици Србији, успоставља и одржава међународне односе са институцијама које се баве омладинском тематиком и представља Републику Србију у међународним институцијама.

149. Досадашње најважније активности Одсека за омладину огледају се у следећем:

- Летњи кампови 2002 - Пројекат је реализован у током јула и августа 2002. године на 19 локација, а кроз програме кампова прошло је 12.000 ученика. Дугорочни циљ програма био је усмерен на превенцију различитих облика понашања попут наркоманије и алкохолизма

- Семинари и конференције - Током 2002. године одржана је међународна конференција „Основе за сарадњу младих из земаља ЕУ и Југоситочне Европе”. Подржан је први састанак чланова Европске мреже млади против насиља чије су чланице европске невладине организације које се баве превенцијом насиља, а учесници су представљали 23 државе. Јуна 2003. године организован је семинар о сарадњи невладиних организација из Србије и Црне Горе за чију су реализацију били задужени тренери из Савета Европе.

- Омладински парламенти у средњим школама - пилот пројекат који је почео марта 2003 године. Овај пројекат је омогућио учешће младих у процесу доношења одлука, како у школама тако и на нивоу локалних власти. Одсек за омладину је обезбедио неопходно образовање кадрова који модерирају рад омладинских парламената у сарадњи са невладиним организацијама.

- Сарадња са међународним институцијама - Сарадња Одсека за омладину одвија се са Пактом за стабилност за југоисточну Европу, Саветом Европе, UNICEF-ом, Светском банком, Европском комисијом, PRONI Институтот Шведске, У 2002. години Одсек за омладину је постао представник Републике Србије у ERYICA (European Youth Information and Counselling Agency).

е) Право на приватност (члан 16)

Уставна и законска заштита права на приватност

150. Устав СРЈ гарантује заштиту од самовољног или незаконитог мешања у приватни живот, дом или личну преписку, као и од незаконитих напада на част или углед личности свих лица, без обзира да ли су малолетна или пунолетна (члан 22. став 1, 31. и 32).

151. Повеља о људским и мњинским правима и основним слободама у члану 24. утврђује право на поштовање приватног и породичног живота, дома и тајности. Сходно одредбама овог члана нико не сме ући у туђи стан или друге просторје против воље њиховог држаоца, или у њима вршити претрес, осим на основу одлуке суда, а без одлуке суда само у законом прописаним условима. Такође, утврђена је неповредивост писама и других средстава општења, а одступања су дозвољена само на одређено време на основу одлуке суда. Зајамчена је заштита података о личности. Њихово скупљање, држање и коришћење уређује се законом, а забрањена је и кажњива употреба личних података ван сврхе за коју су прикупљени. Свако има право да буде обавештен о прикупљеним подацима о својој личности у складу са законом.

152. У Уставу Републике Србије је утврђено да људско достојанство и право на приватни живот човека су неповредиви (члан 18).

153. Заштита личних података регулисана је Законом о заштити података о личности. Овај закон обухвата поступке и мере којима се спречавају противзаконита и неоснована задирања у интегритет личности човека и његовог личног и породичног живота коришћењем његових личних података. Законом су предвиђене и казнене мере, те су све значајније обавезе руковоца збирком личних података, санкционисане новчаном казном за прекршај, док је суду остављена могућност да уз новчану казну за прекршај одређеним лицима изрекне и заштитну меру забране обављања делатности.

154. Кривични законик предвиђа следећа кривична дела против слободе и права човека и грађанина, чији извршилац може бити свако лице а односе се на повреду приватности: нарушавање неповредивости стана, противзаконито претресање, неовлашћено откривање тајне, повреда тајности писама или других пошиљки, неовлашћено прислушкивање и снимање, неовлашћено фотографисање, неовлашћено објављивање и приказивање туђег списка, портрета и снимка, неовлашћено прикупљање личних података (чл.139-146). Такође, санкционисана су и кривична дела увреде клевете, увреде и дело изношења личних и породичних прилика (чл.170-172)

155. Без дозволе суда не сме се објављивати ток кривичног поступка, на одлуке донесене у том поступку, а у случају да таква одлука буде позитивна не смеју се навести име малолетника и други подаци на основу којих би се могло закључити о коме малолетнику је реч (члан 55. Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела).

156. Закон о јавном информисању прописује да у случају повреде права на приватни живот ,односно права на лични запис, лице чије је право повређено може тужбом против одговорног уредника јавног гласила захтевати: пропуштање објављивања информације, односно записа; предају записа, уклањање или уништење објављеног записа (брисање видео записа, брисање аудио записа, уништење негатива, одстрањење из публикације и слично); накнаду материјалне и нематеријалне штете; објављивање пресуде.Ако је објављеном информацијом неовлашћено употребљен лични запис или податак из приватног живота, повређени може од оснивача јавног гласила тужбом захтевати део добити остварене објављивањем, сразмерно томе колико је употреба његовог личног записа или података из приватног живота допринела остварењу добити (члан 46).

157. Заштита личних података обезбеђена је и Законом о раду. Запослени има право увида у документе који садрже личне податке који се чувају код послодавца и право да захтева брисање података који нису од непосредног значаја за послове које обавља, као и исправљање нетачних података. Лични подаци који се односе на запосленог не могу да буду доступни трећем лицу, осим у случајевима и под условима утврђеним законом или ако је то потребно ради доказивања права и обавеза из радног односа или у вези са радом. Личне податке запослених може да прикупља, обрађује, користи и доставља трећим лицима само запослени овлашћен од стране директора (члан 83).

158. Према одредбама члана 323. Породичног закона у поступку заснивања усвојења искључена је јавност. Подаци садржани у записнику о заснивању усвојења, писмени докази и друге исправе о заснивању усвојења представљају службену тајну. Увид у ове исправе дозволиће се само усвојиоцу и усвојенику са навршених 16 година живота.

Пракса

159. Сходно подацима Министарства унутрашњих послова , у периоду од 1998-2002. године учињено је 3274 кривичних дела у вези са повредом приватности детета.

Табела 3

Кривично дело	1988	1999	2000	2001	2002	Укупно
Повреда тајности писма или других пошиљки				6		6
Тешка дела против опште сигурности	9	11	15	7	9	51
Угрожавање јавног саобраћаја	789	514	584	768	559	3.217

Извор: Министарство унутрашњих послова

ж) Право детета на заштиту од мучења и незаконитог или произвољног лишења слободе (члан 37)

1. Законска заштита од мучења и незаконитог или произвољног лишења слободе

160. Сходно Закону о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривично-правној заштити малолетних лица само особи која је навршила 14 година живота, на основу решења судије за малолетнике, односно већа за малолетнике, изузетно може бити одређена мера притвора. Закон потенцира већу примену привремених мера надзора и смештаја, које у суштини представљају алтернативу мери притвора (члан 66). Свако лишење слободе се урачунава у време изречене васпитне мере упућивања у васпитнопоправни дом (новина у закону) или казне малолетничког затвора. Законом је тачно одређено трајање притвора у зависности од фазе поступка и старости малолетника (члан 67).

161. Посебно је важно што нови Закон искључује могућност задржавања малолетника од стране полиције (у смислу члана. 229. ЗКП) и да досадашњу могућност (полицијски притвор у трајању до 48 часова) дефинише у смислу лишења слободе које може одредити само судска власт, а имајући у виду релевантна међународна документа.

162. Малолетник се налази у притвору одвојено од пунолетних лица. Изузетно, судија за малолетнике може одредити да малолетник буде у притвору са пунолетним лицем, које на њега не би штетно утицало (члан 68).

2. Пракса

163. У периоду од 1992. до јуна 2003. године, лишено је слободе 1.486 млађих и старијих малолетника, што је 1,4% од укупног броја малолетних учинилаца кривичних дела. Мера полицијског притвора, која је 2001. године укинута, била је одређена према 2.398 млађих и старијих малолетника, док је мера задржавања утврђена према 159 млађих и старијих малолетника. Међутим, треба имати у виду да је према подацима којима располаже Министарство унутрашњих послова на територији Републике Србије, присутна тенденција пада укупног броја кривичних дела која изврше малолетници и смањеног учешћа малолетничког у укупном криминалитету. Највеће учешће кривичних дела малолетника у укупном броју извршених кривичних дела забележено је 1993. године (15%), да би се, упоредо са тенденцијом смањења укупног криминалитета, смањивало и учешће малолетничког у укупном криминалитету.

164. У 2001. години ово учешће износило је 10,3%, а у 2002. години, 8,8%. Такође, почев од 1993. године перменентно је смањивано и учешће малолетних учинилаца у укупном броју пријављених учинилаца кривичних дела (са 23,9% у 1992., на 19,8% у 1993. до 12,2% у 2001 и 11,7% у 2002. години).

165. До сада није забележен ниједан случај незаконитог и произвољног лишења слободе малолетника и деце од стране Министарства унутрашњих послова.. Бележи се извршење појединих кривичних дела везаних за незаконито лишење слободе малолетника где се као учиниоци појављују појединци који нису из састава нити су дела извршили по наређењу судског, административног или другог јавног органа. Ради се о 84 кривична дела противправног лишења слободе, која су у периоду од 1992. до јуна 2003. године, извршена над малолетним лицима до 18. година, од чега 25 над децом до 14. година, као и 36 кривичних дела отмице, од чега 11 над децом.

V. ПОРОДИЧНА СРЕДИНА И АЛТЕРНАТИВНА НЕГА

Нормативне основе

1. Устав СРЈ („Службени лист СРЈ”, број 1/92)
2. Уставна повеља државне заједнице Србија и Црна Гора („Службени лист СЦГ”, број 1/03)
3. Повеља о људским и мањинским правима и грађанским слободама („Службени лист СЦГ”, број 6/03)
4. Устав Републике Србије („Службени гласник РС”, број 1/90)
5. Закон о ратификацији Конвенције о правима детета („Службени лист СРЈ-Међународни уговори”, број 5/90)
6. Закон о ратификацији Конвенције о грађанско-правним аспектима међународне отмице деце („Службени лист СРЈ-Међународни уговори”, број 7/91)
7. Закон о ратификацији Европске конвенције о признању и извршењу одлука о старању о деци и о поновном успостављању односа старања („Службени лист СРЈ-Међународни уговори”, број 1/01)
8. Закон о браку и породичним односима („Службени гласник РС”, бр. 22/80, 24/84, 11/88, 22/93, 25/93, 34/94, 46/95 и 29/01)
9. Породични закон („Службени гласник РС”, број 18/05)
10. Закон о социјалној заштити и обезбеђивању социјалне сигурности грађана РС („Службени гласник РС”, бр. 36/91, 77/93, 53/93, 67/93, 46/94, 48/94, 52/96, 29/01 84/04 и 115/05)
11. Закон о друштвеној бризи о деци („Службени гласник РС”, бр. 49/92, 29/93, 53/93, 67/93, 28/94, 47/94, 25/96, 29/01, 16/02, 62/03 и 101/05)
12. Основни кривични закон („Службени лист СФРЈ”, бр. 44/76, 36/77, 34/84, 37/84, 74/87, 57/89, 3/90, 38/90, 45/90 и 54/90, „Службени лист СРЈ”, бр. 35/92, 16/93, 37/93, 24/94, 61/01 и „Службени гласник РС”, број 39/03)
13. Кривични закон Републике Србије („Службени гласник РС”, бр. 66/77, 28/77, 43/77, 20/79 24/84 39/86, 51/87, 6/89, 42/89 и 21/90 и „Службени гласник РС”, бр. 16/90, 21/90, 26/91, 75/91, 9/92, 49/92, 51/92, 23/93, 67/93, 47/94, 17/95, 44/98, 10/02, 11/02, 67/03, и 80/03)
14. Кривични законик („Службени гласник РС”, бр. 88/05, 107/05)
15. Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица („Службени гласник РС”, бр. 85/05)
16. Закон о извршном поступку („Службени лист СРЈ”, бр. 28/00, 73/00, 71/00 и „Службени гласник РС”, број 125/04)
17. Закон о решавању сукоба закона са прописима других земаља („Службени лист СФРЈ”, бр. 49/82 и 72/82 и „Службени лист СРЈ”, број 46/96 и „Службени гласник РС”, број 46/06)
18. Закон о путним исправама југословенских држављана („Службени лист СРЈ”, бр. 33/96, 49/96, 12/98, 16/99, 44/99, 15/00, 7/01, 71/01, 23/02, 53/02, 68/02, 5/03 и „Службени гласник РС”, број 101/05)
19. Закон о кретању и боравку странаца („Службени лист СФРЈ”, бр. 56/80, 53/85, 30/89, 26/90, 53/91 и 29/94, „Службени лист СРЈ”, бр. 28/96 и 68/02 и „Службени лист СЦГ”, број 12/05 и „Службени гласник РС”, бр. 115/05 и 101/05)
20. Закон о финансијској подршци породици са децом („Службени гласник РС”, број 16/02)
21. Закон о основној школи („Службени гласник РС”, бр. 50/92, 53/93, 67/93, 48/94, 66/94, 22/02, 62/03 и 101/05)
22. Закон о средњој школи („Службени гласник РС”, бр. 50/92, 53/93, 67/93, 48/94, 24/96, 23/02, 25/02, 62/03, 64/03 и 101/05).

а) Право на родитељско старање (члан 5)

1. Правни оквири

166. У Републици Србији, према основу из кога настаје, породица може бити: брачна, ванбрачна и породица по усвојењу. Односи између родитеља и деце правно су изједначени, без обзира да ли су деца рођена у браку или ван брака.

167. Родитељско право је скуп права и дужности родитеља која се врше у корист њихове малолетне деце, ради старања о животу и здрављу деце, њиховом издржавању, васпитању и образовању, свим осталим правима и интересима и њиховој имовини. Интенција законодавца је да родитељи своја права врше, по правилу, самостално и независно, што значи да породица има своју аутономију. Међутим, пошто из норми Породичног закона проистиче да су права и интерес детета посебне друштвене вредности, орган старатељства као законом установљен надлежни орган има право и обавезу да само у законом предвиђеним случајевима на потребан начин интервенише, а са циљем заштите права и интереса детета (надзор над вршењем родитељског права се успоставља само онда када родитељи своја права не врше у интересу деце).

2. Пракса

168. Специјализоване службе за породично саветовање оснивају се при Центрима за социјални рад, који функционишу у свакој општини у Републици Србији, као саветовалишта за породицу и она су основана углавном у већим градовима у Републици Србији; Београду, Новом Саду, Нишу, Крагијевцу. Сви центри за социјални рад немају специјализована саветовалишта за породицу, али су у обавези да пруже услуге породичног саветовања породицама које им се због потребе за саветовањем или неког специфичног проблема обрате.

169. Поред служби за породично саветовање које у оквиру система социјалне заштите услуге пружају бесплатно, постепено се у већим градовима развијају саветовалишта као приватне институције и поједине невладине организације развијају програме који имају активности породичног саветовања.

170. Значајнији програми обуке који су усмерени на знања којима се промовише поштовање дечјих права који су организовани у оквиру система социјалне заштите, за групе професионалаца су : Програм Школа за родитеље (представници око 40% од укупног броја центара за социјални рад), Програм Школа за васпитаче (особље 14 од укупно 17 домова за децу у Србији), Програм развоја породичног смештаја (представници свих центара за социјални рад у Републици Србији) Програм заштите деце од злостављања и занемаривања, (око 20 мултидисциплинарних тимова на локалном нивоу) и Програм развоја стандарда стручног рада у установама социјалне заштите (око 10 центара за социјални рад за сада партиципира у изради стандарда).

171. Информације и знање о развоју и могућностима детета преносе се родитељима, или директно у саветодавним поступцима, или у оквиру групе родитеља кроз програме обуке који имају за циљ подизање родитељске компететности а професионалцима кроз програме обуке, али и кроз механизме надзора над стручним радом професионалаца.

б) Одговорност родитеља (члан 18, ст. 1 до 2)

Правни оквири

172. Сходно Породичном закону, основно начело односа родитеља и деце је родитељско право које припада мајци и оцу заједно. Родитељско право родитељи врше заједнички и споразумно, а у случају њиховог неслагања одлучује орган старатељства.

173. Органи старатељства су надлежни да родитељима пруже помоћ у подизању и васпитавању деце те имају обавезу да у одређеним случајевима и интервенишу.

174. Према Породичном закону, родитељи имају право и дужност да се старају о детету. Старање обухвата: чување, подизање, васпитавање, образовање, заступање, издржавање и управљање и располагање имовином детета.

175. Родитељи родитељско право врше заједнички и споразумно, када воде заједнички живот. Родитељи родитељско право врше заједнички споразумно и када не воде заједнички живот, ако закључе споразум о заједничком вршењу родитељског права и ако суд процени да је тај споразум у најбољем интересу детета. Ако родитељи не могу да постигну споразум о начину вршења неког права или дужности из садржине родитељског права, одлуку доноси орган старатељства. Ипак, о питањима која су од битног значаја за развој детета одлучују оба родитеља па и у случају када само један од њих врши родитељско право, под условом да други родитељ испуњава своје дужности према детету.

176. Дете које је способно да формира своје мишљење има право слободно изражавања тог мишљења. Оно има право да благовремено добије сва обавештења која су му потребна за формирање свог мишљења. Мишљењу детета мора се посветити дужна пажња у свим питањима која га се тичу и у свим поступцима у којима се одлучује о његовим правима, а у складу са годинама и зрелошћу. Дете које је навршило десет година живота може слободно и непосредно изразити своје мишљење у сваком судском и управном поступку у коме се одлучује о његовим правима. Дете које је навршило десет година живота може се само, односно преко неког другог лица или установе, обратити суду или органу управе и затражити помоћ у остваривању свог права на слободно изражавање свог мишљења. Суд и орган управе утврђују мишљење детета у неформалном разговору који се обавља на прикладном месту, у сарадњи са школским психологом, односно органом старатељства, породичним саветовалиштем или другом установом специјализованом за посредовање у породичним односима, а у присуству лица које дете само изабере.

177. Институције које располажу стручним службама за пружање помоћи родитељима у испуњавању њихових одговорности у одгајању деце су: предшколске установе, центри за социјални рад, образовне и здравствене институције. Конкретне мере усвојене за децу из породице са једним родитељем и децу која припадају најугроженијим групама, односе се на олакшице за остваривање права на дечији додатак, као и његов увећан износ. Локална самоуправа има право да, према потреби и могућностима, уведе конкретне мере помоћи за угрожене категорије деце.

2) Пракса

178. Пракса је показала да на фактичком плану спор око квалификованости родитеља за старање о детету утиче на потпуну дезинтеграцију породице и умањује шансе за успешну реорганизацију односа. Из тих разлога, Породични закон усвојио је концепцију заједничке родитељске одговорности. Према овој концепцији одговорност родитеља је заједничка независно од њиховог брачног статуса и постојања заједнице живота.

ц) Одвајање од родитеља (члан 9)

Правни оквири

Право детета да живи са родитељима

179. У Републици Србији услови и начин одвајања детета од једног или оба родитеља нормативно је уређен одредбама Породичног закона. Родитељи могу привремено поверити дете другом лицу само ако то лице испуњава услове за старатеља (члан 69).

180. У случајевима када одвајање није добровољно, дете се може од родитеља одвојити само судском одлуком. Оваква одлука увек се доноси ако је то у најбољем интересу детета и могућа је у свим ситуацијама када се родитељ лишава (делимично или потпуно) родитељског права, односно као мера заштите против насиља у породици.

181. Да би родитељи могли вршити родитељска права и дужности према малолетној деци, претпоставља се да они живе заједно. Са друге стране, апсолутно је и лично право деце да живе са својим родитељима све док пунолетством или еманципацијом не стекну потпуну пословну способност. Родитељ се не може одрећи родитељског права, а ни дужности да живи са својим дететом. Од правила да малолетна деца живе са својим родитељима постоје изузеци само ако је то у оправданом интересу деце или у обостраном интересу деце и родитеља.

182. Када брак или ванбрачна заједница престану да постоје, родитељи могу да се споразумеју о начину на који ће дете бити збринуто. У случају престанка брака родитељи могу закључити споразум о заједничком вршењу родитељског права. Суд цени такав споразум и ако утврди да је у најбољем интересу детета родитељи ће заједнички вршити родитељско право без обзира што не живе заједно (члан 75 став 2). Споразум мора садржати и договор о пребивалишту детета (члан 76 став 2) и о начину вршења права. Ово је ново законско решење, које домаће законодавство усклађује са међународним конвенцијама. Када заједничко вршење родитељског права није могуће, вршење родитељског права припада родитељу са којим дете живи. Родитељи се могу споразумети и да један врши родитељско право, а суд има иста овлашћења као и у случају споразума о заједничком вршењу родитељског права. Када нема споразума, одлуку о свим питањима доноси суд, а на основу мишљења органа старатељства. Ванбрачни родитељи, у случају да не постигну споразум, могу такође захтевати да одлуку донесе суд. Дете старије од 15 година, ако је способно за расуђивање, може да одлучи са којим родитељем хоће да живи и о модалитетима одржавања личних односа са другим родитељем.

183. Дете и родитељ са којим дете не живи имају право на одржавање личних односа, а родитељ има право да о питањима која битно утичу на живот детета, као што су образовање, предузимање већих медицинских захвата, промена пребивалишта и располагање имовином детета и слично учествује у доношењу одлука заједно са родитељем који врши родитељско право (члан 78). У поступку развода, орган старатељства предлаже начин на који ће дете одржавати личне односе са родитељем са којим не живи, али коначну одлуку о томе доноси суд.

184. Законом о ратификацији Конвенције о правима детета стављена је резерва на члан 9. тачка 1. Конвенције, што је у пракси подразумевало да надлежни органи (органи старања) могу донети одлуку о одузимању права родитеља на чување и васпитање детета без претходног судског увида. Дана 29. августа 1996. године СРЈ је донела Закон о измени закона о ратификацији Конвенције о правима детета, чиме је у Уставом утврђеној процедури повукла резерву са члана 9. тачка 1. Конвенције о правима детета.

185. У Породичном закону дефинитивно се укида паралелизам у одлучивању (суд, орган старатељства), па одлуке о одвајању детета од родитеља доноси искључиво суд у законом прописаним условима и поступку, при чему није занемарена ни превентивна и консултативна улога органа старатељства.

186. Суд који доноси одлуку о поверавању деце на чување и васпитање, дужан је да на погодан начин испита све околности случаја које су од значаја за правилан духовни и физички развој и васпитавање детета и да се приликом доношења одлуке руководи првенствено интересима детета, притом посебно узимајући у обзир емоционалне потребе и жеље детета, о чему прибавља мишљење одговарајућих стручњака увек када околности случаја то захтевају.

Оправдани интереси детета

187. Породични закон овлашћује центар за социјални рад на интервенцију у породицу онда када оправдани интереси детета то захтевају. То значи да је он у обавези да реагује превентивно, средствима која му стоје на располагању, чим сазна да су односи између чланова породице поремећени у тој мери да угрожавају права и интересе деце.

188. Превентивни надзор над вршењем родитељског права обавља орган старатељства. Он је овлашћен и обавезан да доноси одлуке којима омогућава родитељима вршење родитељског права у свим ситуацијама које су му законом стављене у надлежност (члан 79). Родитељи могу да се обрате органу старатељства кад год имају проблем и да затраже његову асистенцију у превазилажењу проблема.

189. Корективни надзор који врши орган старатељства обухвата доношење одлука којима се родитељи исправљају у вршењу родитељског права (члан 80. став 1). Мере које орган старатељства предузима крећу се од упозорења, преко упућивања у породично саветовалиште или установу специјализовану за посредовање у породичним односима, захтева да се положи рачун о располагању имовином детета, до покретања судских поступака везаних за вршење родитељског права (члан 80. ст. 2, 3 и 4).

190. Лишење родитељског права

Одлуке којима се родитељ лишава родитељског права може донети само суд. Законом су прописани разлози због којих суд може донети одлуку о лишењу родитељског права. Ови разлози су подељени у две групе у зависности од степена повреде. Тако, суд ће донети одлуку о потпуном лишењу родитељског права када родитељ злоупотребљава право или грубо занемарује садржине родитељског права (члан 81. став 1). Родитељу након доношења судске одлуке остаје само обавеза издржавања детета (члан 81. став 4). Родитељ ће делимично бити лишен свог права уколико несавесно врши права и дужности из садржине родитељског права (члан 82. став 1). У овом случају суд ће лишити родитеља неког од права из корпуса родитељских права и дужности, а које је несавесно обављао. Суд је овлашћен да уз одлуку о лишењу родитељског права изрекне и неку од законом предвиђених мера заштите детета од насиља у породици (члан 81. став 5. и члан 82. став 5).

191. Родитељима се може вратити родитељско право када престану разлози због којих је био лишен родитељског права (члан. 83). Података о мерама заштите од насиља у породици нема, с обзиром на то да се ради о новом институту.

3) Пракса

192. Наведене табеле указују на ситуацију у Републици Србији у вези са бројем деце која су одузета од родитеља у периоду од 1998-2002. године. Такође, дат је преглед других релевантних података у вези са вршењем родитељског права односно спречености за вршење овог права у наведеном периоду.

Табела 4

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Деца одузета од родитеља	190	195	215	245	348	499	573

Извор: Подаци Министарства рада, запошљавања и социјалне политике и Савезног завода за статистику

Табела 5

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Деца чији родитељи су лишени родитељског права	170	178	181	145	207	262	240

Извор: Извештаји центара за социјални рад достављени Министарству рада, запошљавања и социјалне политике

Табела 6

*	1998	1999
Захтеви суда за мирeње и процену подобности за поверавање по престанку брачне заједнице	10.630	9.474
Захтеви суда за процену подобности за измену одлуке поверавању	843	720
Захтеви странка за мирeње и поверавање по престанку ванбрачне заједнице	1.756	1.448
Захтеви странка за измену одлуке о поверавању по престанку ванбрачне заједнице	175	166
Захтеви странка за регулисање виђења деце и родитеља којем нису поверена	2.121	863

Извор 2*) извештаји центара за социјални рад за 1998 и 1999.годину, достављени Министарству рада, запошљавања и социјалне политике

193. Разведеним браковима у 2004. години погођено је укупно 7 538 издржаване деце. После развода деца најчешће остају са мајком (у 76,84% развода са издржаваном децом). Свега 19,20% очева након развода добије дете на старање, а у 3,34% су и мушкарцу и жени поверена деца. Наведени статистички показатељи укључују само формално разведене бракове, тако да се не види број деце из ванбрачних заједница које се распадне и из бракова који фактички више не постоје, али где развод није окончан судском одлуком.

г) Незаконито одвођење и задржавање детета у иностранству (члан 11)

194. У случају незаконитог одвођења, задржавања и невраћања деце из иностранства, који се могу квалификовати као повреда права на старање о деци, односно повреда права на виђење (личне односе), примењују се одредбе Конвенције о грађанско-правним аспектима међународне отмице деце, коју је наша земља ратификовала 20. јуна 1991.године. Према члану 3. Закона о ратификацији, централни извршни орган за спровођење Конвенције је Министарство правде. То министарство прима из иностранства и отправља, ка централним органима других земаља чланица, захтеве за враћање деце која су нелегално одвојена од родитеља или лица која имају родитељску одговорност.

195. У извршавању обавеза преузетих ратификацијом Конвенције о грађанско-правним аспектима међународне отрмице деце поступак враћања нелегално доведеног детета се спроводи применом одредаба, чл. 86-96. Закона о решавању сукоба закона са прописима других земаља у одређеним односима. Тим законом уређени су услови и поступак признавања страних судских одлука, укључујући одлуке о додели деце, ако су постале правноснажне по праву државе у којој су донете. Признањем стране одлуке о додели детета од стране домаћег суда, ова одлука се изједначава са одлуком домаћег суда и може се принудно извршавати. Ако одлука о додели детета није донета у земљи из које је дете незаконито доведено, или ако је донета одлука која не може бити призната¹, поступак по захтеву за враћање детета, у смислу Конвенције, спроводи надлежни домаћи орган, поштујући принцип најбољег интереса детета и право детета да партиципира у поступку и изнесе своје миљење сагласно својим развојни способностима.

196. Ради сузбијања незаконитог одвођења и невраћања деце из иностранства, СРЈ је 9. маја 2001. године ратификовала Европску конвенцију о признању и извршењу одлука о старању о деци и о поновном успостављању односа старања.

197. Факултативни протокол о продаји деце, дечијој проституцији и дечијој порнографији, уз Конвенцију о правима детета, СРЈ је ратификовала 2. јула 2002. године, с циљем проширења мера којима се обезбеђују веће гаранције заштите деце од незаконитог пребацивања и задржавања у иностранству и спречавање међународне трговине децом.

198. Наша држава је, такође, закључила и низ билатералних уговора² о правној помоћи између судских и других надлежних органа, односно држава, у извршавању одлука које се односе на старање о деци, а који треба да допринесу ефикаснијој заштити деце која су противправно одвојена од родитеља.

199. Кривичним закоником инкриминисано је одузимање малолетног лица (члан 191). Новчаном казном, или казном затвора до две године санкционисано је противправно задржавање или одузимање малолетног лица од родитеља, усвојиоца, стараоца или другог лица, односно установе, којима је оно поверено, као и онемогућавање извршење одлуке којом је малолетно лице поверено одређеном лицу. Ако је ово дело учињено из користољубља или других ниских побуда или је услед дела теже угрожено здравље, васпитање или школовање малолетног лица, учинилац ће се казнити затвором од три месеца до пет година. Ако изрекне условну осуду суд може одредити обавезу учиниоцу да у одређеном року преда малолетно лице лицу или установи којој је малолетно лице поверено или омогући извршење одлуке којом је малолетно лице поверено одређеном лицу или установи, односно одлуке којом је одређен начин

¹ Страна судска одлука неће се признати у СЦГ ако, поводом приговора лица против кога је та одлука донета утврди да то лице није могло учествовати у поступку због тога што му позив, тужба или решење којим је започет поступак није лично уручено, односно уопште није ни покушано лично достављање, осим ако се на било који начин упустило у расправљање о главној ствари у првостепеном поступку. Страна судска одлука неће бити призната ако је супротна Уставној повељи СЦГ или јавном поретку, ако је у истој ствари суд у СЦГ донео правноснажну одлуку или ако је у СЦГ призната нека друга страна одлука која је донета у истој ствари (чл. 88.-91. Закона о решавању сукоба закона са прописима других земаља у одређеним односима).

² Конвенције, уговоре и споразуме о правној помоћи и сарадњи у грађанским, кривичним, породичним и управним стварима, наша држава је закључила са: Аустријом, Алжиром, Бахамском заједницом, Белгијом, Бугарском, Грчком, Данском, Италијом, Ираком, Кипром, Мађарском, Монголијом, Пољском, Румунијом, Русијом, Турском, Француском, Хрватском, Чешком и Словачком.

одржавања личних односа малолетног лица са родитељем или другим сродником. Ипак, учиниоца овог дела који добровољно преда малолетно лице лицу или установи којој је оно поверено или омогући извршење одлуке о поверавању малолетног лица, суд може ослободити од казне.

200. Такође, лице које онемогућава извршење одлуке надлежног органа којом је одређен начин одржавања личних односа малолетног лица са родитељем или другим сродником казниће се новчаном казном или затвором до једне године.

Пракса

201. Министарство правде као централни извршни орган за спровођење Конвенције о грађанско-правним аспектима међународне отмице деце обезбеђује сарадњу између надлежних органа држава уговорница ради спречавања незаконитог одвођења или задржавања деце као и у циљу што хитнијег враћања незаконито одведеног детета у земљу редовног боравишта. То министарство поступа по захтевима наших држављана, када се дете налази у иностранству, као и по захтевима странаца уколико се дете налази у нашој држави у циљу што бржег враћања детета у земљу редовног боравишта.

202. Према подацима Министарства унутрашњих послова у периоду од 1992. до јуна 2003. године, поднете су кривичне пријаве због 90 кривичних дела- одузимања малолетног лица из члана 116. тада важећег Кривичног закона Републике Србије -. Највише кривичних пријава, односно 13 поднето је 1995. године.

г) Издржавање детета (члан 27. став 4.)

Правни оквири

203. Питања везана за издржавање детета регулисана су у целини Породичним законом. Издржавање детета првенствено је обавеза (а и право) родитеља. Док је дете малолетно ова обавеза је апсолутна, ограничена једино стварним могућностима родитеља да дете издржава. Чак и родитељ који је потпуно лишен родитељског права има обавезу издржавања детета. Закон предвиђа обавезу родитеља да издржавају дете и након навршене 18 године. Када дође до спора за издржавање, Закон прописује критеријуме којима се суд руководи приликом досуђивања издржавања. Ови критеријуми се тичу потреба примаоца издржавања (детета) и могућности дужника издржавања.. Може се досудити у фиксном месечном износу, али уколико дужник има стална месечна примања одређује се процентуално у односу на та примања. Новим законом повећани су проценти издвајања из месечних примања дужника, те сада износе од 15 до 50% нето месечних прихода (члан 162. став .2). Висина издржавања треба да омогући најмање такав ниво животног стандарда за дете какав ужива родитељ дужник издржавања (члан 162. став 3).

Пракса

204. Службе социјалне заштите настоје да помогну сваком детету код реализације права на издржавање од родитеља који живе ван територије наше земље. У овом случају функцију отпремног органа врши Министарство финансија, примењујући одредбе Конвенције о остваривању алиментационих захтева у иностранству из 1956. године. Применом наведене конвенције могуће је остваривање издржавања много брже него коришћењем редовног судског пута. У вези са поступцима остваривања захтева иностраних поверилаца, којих је највише из Словеније, Хрватске и Пољске у функцији посредничког органа појављивало се Министарство за људска и мањинска

права СЦГ до 2006. године. То министарство достављало је примљене захтеве министарству надлежном за социјална питања које их је прослеђивало надлежним центрима за социјални рад на коначну обраду и поступање.

205. У 2003. години Министарству за људска и мањинска права СЦГ је достављено 84 захтева, у 2004, 35, а 2005, 25. Сви ови захтеви су ажурирани и по свима су предузете потребне мере и радње.

ђ) Спајање са породицом (члан 10)

Правни оквири

206. Одржавање личних односа деце са родитељима може се ограничити, или привремено забранити само ради заштите здравља и других важних интереса деце. Законом о решавању сукоба закона са прописима других земаља у одређеним односима, решавајући питање односа родитеља и деце, између осталог и поверавање деце на чување, васпитање, издржавање и одржавање личних односа и контаката, односно одређујући меродавно право, наведен је, као примаран, интерес детета. Овај проблем је решен и билатералним споразумима које је наша земља потписала са другим државама (област признања и извршења страних судских и других одлука, односно конкретна наведена област), као и Конвенцијом о грађанским аспектима међународне отмице деце од 6. октобра 1980. године. Према члану 4. Конвенција ће се примењивати на дете које је живело у држави уговорници непосредно пре било какве повреде права на старање или на виђење, а Конвенција ће престати да важи када дете напуни 16 година. Такође, у складу са чланом 5. у сврхе Конвенције право на виђење укључује право да се дете узме на одређени период времена у место које није стално место боравка.

207. Права детета и родитеља који су домаћи држављани да напусте земљу и поново се у њу врате, ради очувања породичних веза – спајања са породицом, уређено је Законом о путним исправама, а права детета и родитеља који су странци, лица без држављанства или избеглице, уређено је Законом о кретању и боравку странаца. Слобода кретања и настањивања и право да се напусти територија наше државе, без обзира да ли је реч о домаћим држављанима, избеглицама, лицима без држављанства или странцима, подлеже само законским ограничењима (члан 31. став 2. Повеље о људским и мањинским правима и грађанским слободама и члан 17. Устава Републике Србије). Ова права могу се ограничити само ако је то неопходно: за вођење кривичног поступка, заштиту јавног реда и мира, спречавање ширења заразних болести или за одбрану земље.

208. Сходно Закону о путним исправама малолетник има право на сопствену путну исправу. На захтев родитеља, малолетник до навршене 14. године живота, може бити уписан у путну исправу једног од родитеља. Малолетник старији од 14 година мора имати сопствену путну исправу. Упис детета у путну исправу једног родитеља може поништити орган надлежан за издавање путних исправа ако то захтева други родитељ.

209. Путна исправа издаје се на лични захтев, а за малолетно дете на захтев родитеља или старатеља. Лице чији је захтев одбијен, односно чија је путна исправа привремено одузета, има право на жалбу вишем органу. О разлозима одбијања захтева за издавање, односно за одузимање путне исправе води се посебна евиденција (чл. 49, 50, 54. и 55. Закона).

210. У односу на право детета или родитеља који су страни држављани да уђу на територију државе и бораве у њој, примењују се одредбе Закона о кретању и боравку странаца. Услови за пријем странаца на територију наше државе садржани су у одредбама чл. 5, 25. и 26. тог закона. Странац може ући у земљу и боравити на њеној територији ако има:

- важећу националну путну исправу или други одговарајући путни документ који држава признаје;
- обавезну визу, за држављане оних земаља са којима нису закључени уговори о укидању виза и
- ако поседује довољно средстава за издржавање за период боравка, односно да су му средства на други начин обезбеђена.

211. Странцу коме је у нашој држави признат статус избеглице и лицу без држављанства издаје се за путовање у иностранство путна исправа за избеглице, односно путна исправа за лица без држављанства, предвиђене међународним уговорима. Ове исправе издају се са роком важења до једне године, с тим што се њихово важење може продужавати, највише до пет година.

212. Странцу који није у статусу избеглице или статусу лица без држављанства, а не поседује важећу путну исправу, надлежни државни орган, може у одређеним случајевима издати путни лист за странце, ради изласка или уласка у земљу.

213. Путне исправе које надлежни државни орган, под условима утврђеним законом, издаје лицима са избегличким статусом, лицима без држављанства и странцима, по правилу се издају пунолетним лицима, при чему се подаци о деци уписују у путну исправу родитеља. Изузетно, законом је предвиђена и могућност издавања путне исправе детету, ако за то постоје оправдани разлози. Иако закон не прописује изричито шта се сматра оправданим разлогом, може се узети да ће се под оправданим разлогом сматрати и ситуација када је то потребно ради реализације права на спајање са породицом.

214. Према том закону, странцима се може забранити улазак у нашу државу, ограничити или забранити кретање на одређеном подручју, отказати боравак или забранити стално настањење у одређеним местима из разлога заштите јавног поретка, заштите интереса одбране земље или из разлога који проистичу из међународних односа.

Пракса

215. У практичном смислу, министарство надлежно за социјална питања предузима конкретне мере, поступајући по захтеву како домаћих, тако и страних држављана у циљу регулисања питања одржавања личних односа и непосредних контаката детета са родитељима који живе у различитим државама, непосредно се ангажујући код надлежних органа на предочавању родитељима обавезе извршавања одлука судова или органа старатељства, донетих поводом наведеног.

е) Деца лишена породичне средине (члан 20)

Правни оквири

Дете без родитељског старања

216. Законски основ за организовање посебне заштите деце без родитељског старања, постоји у Уставу Републике Србије, Породичном закону и Закону о социјалној заштити и обезбеђивању социјалне сигурности грађана.

217. У складу са одредбама оба поменутог закона, дете без родитељског старања је: дете које нема живе родитеље, дете чији су родитељи непознати или је непознато њихово боравиште и дете чији су родитељи потпуно лишени родитељског права, односно пословне способности;

218. Сходно Породичном закону дете које је без родитељског старања ставља се под старатељство. Брига око стављања детета под старатељство је у надлежности органа старатељства који је дужан да донесе одлуку о стављању под старатељство (члан 125. став 1). Ова одлука садржи план старања, њоме се поставља старатељ и одлучује о смештају штићеника (члан 125. ст. 2 и 3), такође, врши се и попис и процена имовине штићеника, уколико има своју имовину (члан 125. став 5).

Основни видови породично-правне заштите деце без родитељског старања

219. Полазећи од уставних одредби, Породични закон утврђује право детета без родитељског старања на посебну друштвену заштиту а као основне видове породично-правне заштите утврђује: *усвојење, организовани смештај у другу породицу и друге облике породичног смештаја*. Закон о социјалној заштити и обезбеђивању социјалне сигурности грађана, поред смештаја детета у другу породицу, уређује и могућност *смештаја у установу социјалне заштите*.

220. Држава је обавезна да, преко органа старатељства, обезбеди деци која су остала без родитељског старања одговарајућу бригу и заштиту. Брига и заштита се, кад год је то могуће, обезбеђују у породичној средини (члан 6. став 6), а најпре у сродничкој породици (члан 125. став 4).

221. За избор одговарајућег облика заштите деце без родитељског старања, законом је предвиђено свестрано разматрање сваког појединачног случаја, како би решење за свако појединачно дете било у складу са његовим потребама и које би на најбољи начин надокнађивало губитак родитеља или родитељског старања.

2) Пракса

222. Најчешћи разлози одсуства родитељског старања, према евиденцији центара за социјални рад у годишњим извештајима, су:

- напуштање деце од стране родитеља (45%);
- спреченост родитеља да врше родитељско право (27,7%);
- смрт родитеља (20,3%);
- неадекватно вршење родитељског права (5,94%), и
- непознати родитељи (1,09%)

Табела 7

	1995.г.	1996.г.	1997.г.	1998.г.	1999.г.	2000.г.	2001.г.	2002.г.	2003.г.	2004.г.	2005.г.
Деца непознатих родитеља	91	94	68	62	67	63	65	76	75	54	39
Деца напуштена од родитеља	171	188	177	170	178	181	186	211	264	257	287
Деца чији су родитељи спречени да врше родитељску дужност	2486	2444	2392	2298	2384	2328	2385	2271	2383	2392	2500
Деца лишена родитељског права	2059	3199	3064	3167	3168	3142	3469	3482	3496	3647	3388

Извор: Републички завод за статистику

223. У пракси, социјална и породично-правна заштита деце без родитељског старања, у нашим условима, најчешће се остварује породичним смештајем, смештајем ове деце у домове за децу и усвојењем.

Породични смештај

224. Породични смештај као облик заштите деце у нашим условима има традицију примене око 75 година.

- Број деце смештене у другу породицу

Табела 8

1995.г.	1996.г.	1997.г.	1998.г.	1999.г.	2000.г.	2001.г.	2002.г.	2003.г.	2004.г.	2005.г.
2286	2175	2254	2220	2219	2098	2210	2270	2683	3010	3145

225. Анализа актуелног стања породичног смештаја у Републици Србији³ указује да број хранитељских пододица и деце на породичном смештају варира из године у годину. Заступљеност и концентрација хранитељских породица на сеоском и приградском подручју је знатно већа – сеоско подручје 55%, као и неповољан образовни статус и старосна структура хранитељских породица – 4,8% без икакве школе; 28,7% са непотпуном основном школом; 31,1% са основном школом. Просек старости је око 52 године, а значајан је број хранитељских породица старијих од 60 година: на узорку од 310 хранитељских породица – 21,2% хранитеља и 28,4% хранитељица.

³ Извори података: Кузмановић, Б. и сарадници, *Деца без родитељског старања*, Save the Children UK Београд, 2002. г. и Грујић, Д. *Нове могућности породичног смештаја као облика друштвене бриге о деци*, магистарски рад, 2002, Факултет политичких наука

- Број хранитељских породица

- 1998. г – 1854 хранитељских породица
- 1999. г. – 1707 хранитељских породица
- 2000. г. – 1606 хранитељских породица
- 2001. г. – 1338 хранитељских породица
- 2003. г - 1191 хранитељска породица
- 2004.г - 2007 хранитељских породица
- 2005.г. - 2127 хранитељских породица

Смештај деце у организацију социјалне заштите

226. Примена породичног смештаја једнако је заступљена као и примена домског смештаја. Овакав однос резултат је недовољног броја хранитељских породица према потребама деце.

Табела 9

1995.г.	1996.г.	1997.г.	1998.г.	1999.г.	2000.г.	2001.г.	2002.г.	2003.г.	2004.г.	2005.г.
4434	4290	4142	4007	3741	3676	3637	3385	3590	3305	3145

Извор: Републички завод за статистику

Реформа социјалне и породично-правне заштите

227. Један од кључних принципа реформе социјалне и породично-правне заштите у Републици Србији јесте принцип деинституционализације, односно, принцип афирмације породице као основног оквира заштите посебно осетљивих група.

228. У области заштите деце без родитељског старања, деинституционализација, односно, смањење постојећих капацитета установа за децу без родитељског старања, може се остварити развојем алтернативних облика породичног старања о деци: породичног смештаја и усвојења.

229. За реализацију унапређивања породичног смештаја, приоритетно за децу на најнижем календарском узрасту која су смештена у домове а затим и примену породичног смештаја као облика заштите за сву децу са потребом привремене или дуготрајније заштите у другој породици у министарству надлежном за социјална питања се припрема израда и реализација образовних пакета за унапређивање породичног смештаја и јачање стручних компетенција професионалаца центара за социјални рад; израда Програма припреме и обуке кандидата за хранитеље и едукација стручњака који ће Програм реализовати; израда Програма праћења и подршке хранитељским породицама; израда и реализација програма кампање за породични смештај; кампања за породични смештај водиће се на републичком нивоу с циљем обезбеђивања функционалних хранитељских породица на целој територији Републике Србије, чиме се отварају могућности за смештај деце у средини из које потичу, одржавање веза са природном породицом и, дугорочно, боље интегрисање деце у социјалну средину; примена нових стручних стандарда у заштити деце подразумева и преиспитивање заштите деце у постојећим хранитељским породицама и предузимање одговарајућих мера у складу са најбољим интересима деце; конституисање модела развоја породичног смештаја у Републици Србији ослањаће се и на међународна искуства и партнерство са невладиним сектором.

ж) Усвојење (члан 21)

1. Правни оквири

230. Сходно Породичном закону:

- усвојити се могу деца без родитељског старања и деца за чије усвојење родитељ да сагласност (члан . 91);
- поступак за усвојење спроводи орган старатељства (члан. 88);
- принцип најбољег интереса детета је руководећи принцип у поступку усвојења, те се дете може усвојити само ако је то у његовом најбољем интересу (члан 89), а усвојитељ може бити само лице за које се утврди да има лична својства да ће родитељско право вршити у најбољем интересу детета (члан 100);
- са усвојењем се мора сагласити дете, али под условом да је навршило 10. годину живота и да је способно за расуђивање. Сагласност детета је у том случају неопходна и представља формални услов за пуноважност усвојења (члан 98). Мишљење детета млађег од 10 година није услов за заснивање усвојења, али је орган старатељства , као и у другим поступцима дужан да омогући детету да изрази своје мишљење и да то мишљење уважи сходно развојним могућностима детета; усвојено дете мора бити старије од три месеца, односно млађе од 18 година, али не уколико је пре навршене 18 године стекло потпуну пословну способност (члан 90). Разлика у годинама између усвојеника и усвојитеља не може бити мања од 18 нити већа од 45 година;
- сагласност родитеља за усвојење је неопходан услов осим у случајевима који су таксативно наведени у Закону. Родитељ има право да у року од 30 дана повуче своју сагласност, али ту могућност може само једном да искористи (чл. 95. и 96). Сагласност за дете под старатељством даје старатељ;
- дете могу усвојити само парови било брачни било ванбрачни. Једно лице може усвојити дете само када се ради о детету његовог брачног или ванбрачног партнера и када за то постоје нарочито оправдани разлози, о чему одлучује надлежни министар;
- општу подобност усвојитеља и усвојеника (у погледу старости, брачног статуса и личних својстава) утврђује орган старатељства, а одлука се доноси на основу налаза и стручног мишљења тима који сачињавају психолог, педагог, социјални радник, правник и лекар, а може се затражити и помоћ породичног саветовалиштва или других специјализованих установа за посредовање у породичним односима и здравствених установа;
- предвиђен је посебан програм обуке за будуће усвојитеље који је обавезан, осим када је усвојилац брачни (ванбрачни) партнер родитеља или ранијег усвојитеља детета (члан 102). Правилником који уређује програм обуке прописане су тематске целине које се обрађују;
- након избора усвојитеља дете се упућује усвојитељима ради узајамног прилагођавања, осим ако је усвојитељ страни држављанин. Прилагођавање траје до шест месеци уз надзор надлежног органа старатељства;
- усвојењем се између усвојитеља и усвојеника заснивају сва права и дужности као између родитеља и детета, а родитељско право родитеља престаје, односно усвојитељ «заменеује» родитеља (осим када се усваја дете брачног или ванбрачног партнера) -(чл. 104. и 105). Један од задатака обуке будућих усвојитеља је и изградња позитивног става усвојитеља према биолошким родитељима детета као и важност очувања идентитета детета;

- Јединствени лични регистар усвојења је евиденција коју води министарство надлежно за породична питања, а у коју се уносе подаци о будућим усвојитељима за које је утврђено да су подобни да усвоје дете и подаци о деци за које је утврђено да су подобна да буду усвојена. Након доношења закона донет је и одговарајући подзаконски акт који уређује начин вођења Регистра;
- О усвојеној деци воде се подаци у Књизи евиденције о усвојеној деци, а начин вођења уређен је Правилником који је донет.

Престанак усвојења

231. Усвојење може престати поништајем, уколико приликом заснивања усвојења није поштована нека од претпоставки које се односе на адоптивну способност усвојилаца, усвојеника, односно на околности које се тичу усвојилаца и усвојеника, или на претпоставке које се односе на форму усвојења, под условом да је такав недостатак предвиђен законом као разлог ништавости.

Међудржавно усвојење

232. Породични закон предвиђа да страни држављани могу бити усвојιοци деце која су држављани Републике Србије, под следећим условима : (1) да се не могу наћи усвојитељи међу домаћим држављанима (2) да се министар надлежан за породичну заштиту сагласио са усвојењем (члан 103).

233. Изузетно министар надлежан за породичну заштиту може дозволити усвојење страном држављанину и пре истека рока од годину дана од дана уношења података о будућем усвојенику у Јединствени лични регистар усвојења ако је то у најбољем интересу детета.

Пракса

234. На основу података о броју усвојене деце у периоду од 1995. до 2000. године, добијених по јединственој методологији праћења на основу извештаја о раду центара за социјални рад, учача се благо, али константно опадање броја усвојене деце. Број усвојене деце у 1995. години је износио 357, да би у 2001. био 170. Истовремено, повећавао се број лица заинтересованих за усвојење, што намеће питање да ли се усвојење примењује у мери, колико то потребе и интереси деце налажу, односно, који су то фактори који отежавају примену усвојења као трајног облика заштите деце без родитељског старања.

235. Разлози за досадашњу недовољну примену усвојења, могли би се идентификовати на три глобална нивоа: а) ранијим Законом о браку и породичним односима није био обезбеђен потребан ниво заштите природног родитељства, с једне стране, док су услови за примену усвојења били сувише круто постављени; Законом, такође, није била прописана обавеза посебне едукације усвојилаца за усвојење и родитељство, као ни обавеза успостављања и вођења јединствене евиденције деце подобне за усвојење и лица заинтересованих за усвојење на нивоу Републике Србије; б) у пракси нису биле стандардизоване услуге пружања помоћи природним родитељима у циљу очувања и успостављања њиховог родитељског функционисања, односно, нису били дефинисани критеријуми за утврђивање временског трајања одсуства родитељског старања; в) за децу која имају здравствене или развојне проблеме, а чији је породично-правни статус такав да би се у њиховом случају могло применити усвојење теже је пронаћи усвојилачке породице.

з) Незаконито пребацивање деце преко границе и невраћање у домовину (члан 11)

Правни оквири

236. Наша земља је потписница Конвенције о грађанско-правним аспектима међународне отмице деце. Надлежни ресорни орган за примену ове конвенције је Министарство правде које поступа по захтевима наших држављана када се дете налази у иностранству и по захтевима странаца када је дете у нашој земљи

237. Онемогућавање извршења одлуке надлежног органа којом је одређен начин одржавања личних односа малолетног лица са родитељем или другим сродником, сматра се кривичним делом сходно члану 191. Кривичног законика и санкционисано је новчаном казном или затвором до једне године.

238. У складу са Законом о решавању сукоба закона са прописима других држава у одређеним односима, под одређеним условима, признају се правноснажне одлуке по праву друге државе у којој су донете. Те судске одлуке се изједначају са одлукама домаћих судова.

2) Пракса

239. Према подацима Министарства унутрашњих послова број извршених кривичних дела одвођења детета од родитеља супротно судској одлуци о поверавању деце на старање константно је расла у периоду од 1998. до 2002. године.

Табела 10

Година	Број извршених кривичних дела по члану 116.
1998.	1
1999.	5
2000.	6
2001.	7
2002.	8

Извор: Министарство унутрашњих послова

и) Заштита деце од злостављања и занемаривања (члан 19)

Правни оквири

Породичноправна и кривичноправна одговорност за насилничко понашање родитеља

240. У правном систему Републике Србије мере заштите детета од насиља установљене су у кривичном и породичном законодавству. Поједини облици насилничког понашања родитеља повлаче двоструку одговорност - породичноправну и кривичноправну. У оквиру породичног права, основни правни акт којим је уређено питање заштите детета, укључујући и заштиту детета од занемаривања и злостављања, јесте Породични закон.

241. Све здравствене и образовне установе, установе социјалне заштите, правосудни органи, удружења грађана и грађани обавезни су да обавесте јавног тужиоца или орган старатељства о потребама и разлозима за заштиту детета (члан 263).

242. Главну улогу у процесу заштите детета од злостављања и занемаривања има центар за социјални рад, као орган који треба да координира свим фазама поступка заштите и касније опоравка детета. У том циљу он може предузети следеће мере:

- 1) упозоравање родитеља на недостатке у вршењу родитељског права;
- 2) упућивање родитеља на разговор у породично саветовалиште или другу установу специјализовану за посредовање у породичним односима;
- 3) привремена старатељска заштита детета, укључујући и неодложно измештање из породице и обезбеђење смештаја у другу породицу или установу социјалне заштите;
- 4) покретање судских поступака ради заштите права.

243. Породични закон забрањује насиље у породици и дефинише да је насиље свако понашање којим се угрожава телесни интегритет, душевно здравље и спокојство других чланова породице (члан 197).

244. Мере које се изричу су усмерене према родитељу који злоставља и занемарује дете, што је велики помак у односу на ранија решења. Тенденција је да дете, када год је то могуће, остане у свом дому да би се избегло његово смештање у институције и да би други родитељ могао да настави да се стара о њему. Мере се изричу судском одлуком, у посебном поступку који је хитан.

245. Центар за социјални рад је основна служба социјалне заштите, која уједно врши послове органа старатељства. Ова установа има кључну позицију и највећи дијапазон улога и задатака у превенцији и заштити деце од насиља. Превентивна улога центра подразумева задатке на различитим нивоима превенције породичних поремећаја и помоћ породици у рехабилитацији њених функција. Када је реч о деци која су угрожена у развоју, центар за социјални рад обезбеђује потребне мере социјалне и породичноправне заштите. Он је овлашћен и обавезан да доноси одлуке којима омогућава родитељима вршење родитељског права у свим ситуацијама које су му законом стављене у надлежност (члан 79). Родитељи могу да се обрате органу старатељства кад год имају проблем и да затраже његову асистенцију у превазилажењу проблема.

246. Одлуке којима се родитељ лишава родитељског права може донети само суд. Законом су прописани разлози због којих суд може донети одлуку о лишењу родитељског права. Ови разлози су подељени у две групе у зависности од степена повреде. Тако, суд ће донети одлуку о потпуном лишењу родитељског права када родитељ злоупотребљава право или грубо занемарује садржине родитељског права (члан 81. став 1). Родитељу након доношења судске одлуке остаје само обавеза издржавања детета (члан 81. став 4). Родитељ ће делимично бити лишен свог права уколико несавесно врши права и дужности из садржине родитељског права (чл. 82 ст. 1). У овом случају суд ће лишити родитеља неког од права из корпуса родитељских права и дужности, а које је несавесно обављао. Суд је овлашћен да уз одлуку о лишењу родитељског права изрекне и неку од законом предвиђених мера заштите детета од насиља у породици (члан 81. став.5 и члан 82 ст.ав 5).

247. Родитељима се може вратити родитељско право када престану разлози због којих је био лишен родитељског права (члан 83).

248. Кривичним закоником инкриминисано је запуштање и злостављање малолетног лица (члан 193) и насиље у породици (члан 194). Сходно члану 193 родитељ, усвојилац, старалац или друго лице које грубим занемаривањем своје дужности збрињавања и васпитавања запустити малолетно лице о којем је дужно да се стара казниће се затвором до три године. У случају да неко од ових лица злоставља малолетно лице или га принуђава на претеран рад или рад који не одговара узрасту малолетног лица или на просјачење или га из користољубља наводи на вршење других радњи које су штетне за његов развој казниће се затвором од три месеца до пет година.

249. Лице које применом насиља, претњом да ће напасти на живот или тело, дрским или безобзирним понашањем угрожава спокојство, телесни интегритет или душевно стање члана своје породице, казниће се новчаном казном или затвором до једне године. Ако је при извршењу тог дела коришћено оружје, опасно оруђе или друго средство подобно да тело тешко повреди или здравље тешко наруши, учинилац ће се казнити затвором од три месеца до три године.

250. Ако је услед наведених дела наступила тешка телесна повреда или тешко нарушавање здравља или су учињена према малолетном лицу, учинилац ће се казнити затвором од једне до осам година. Казном затвора од три до дванаест година казниће се учинилац ако је у извршењу наведених дела наступила смрт члана породице. Такође, закон прописује да ко прекрши мере заштите од насиља у породици које му је суд одредио на основу закона, казниће се новчаном казном или затвором до шест месеци.

Пракса

251. Родитељи којима су деца одузета и родитељи који су лишени родитељског права јесу родитељи код којих је узрок одузимању и лишавању занемаривање или злостављање деце и ако постоји озбиљна опасност за њихово правилно подизање.

252. Може се претпоставити да је пораст броја родитеља који неадекватно врше родитељско право условљен њиховим благовременом регистровањем, као и порастом сензитивизације професионалаца у систему социјалних служби и шире јавности за дечја права и доследнију примену Конвенције о правима детета . У прилог томе иде и регистрован пад (још није могуће уочити је ли то тренд) броја деце родитеља спречених да врше родитељску дужност, као резултат појачане улоге социјалних служби у обезбеђивању подршке родитељима да прихвате старање о својој деци.

253. У табели бр. 11 наведени су статистички подаци о броју кривичних пријава за кривично дело запуштања и злостављања малолетног лица у периоду 2003-2005. године.

Табела 11

	2003. год.	2004. год.	2005. год
Република Србија	127	64	148
подаци за Републику Србију без АП Војводина и АП КиМ	52	39	113

Извор: Републички завод за статистику

254. Подаци о деци смештеној у другу породицу и установе социјалне заштите садрже разноврсне групације деце (деца без оба родитеља, напуштена од родитеља и сл), али је велики број деце смештен и због занемаривања и злостављања од стране родитеља или лица која се о њима старају.

255. Према подацима званичне статистике, у току 2000. године, поднето је 65 кривичних пријава против родитеља због запуштања и злостављања малолетног детета. Подигнуте су 22 оптужнице, а осуђено укупно 12 родитеља, од тога четворо затворском казном, а осморо је условно осуђено.

Мере унапређења бриге и поступања према детету

256. Кампање за развијање свести и информисање део су систематског напора за развој система заштите деце, засноване на Конвенцији о правима детета, а који је започет крајем деведесетих година. Истраживачки пројекат „Спречавање, рана идентификација и заштита деце од насиља” (1997) је прва студија, која је пружила свеобухватнији увид у обим, типове, узроке и последице злоупотребе деце. Резултати су објављени у монографији „Насиље над децом” (1998). Тадашње Министарство за бригу о породици Републике Србије прихватило је иницијативу и питања заштите ове деце ставило у приоритет својих даљих активности, а што је у континуитету наставило министарство надлежно за социјална питања. Ова радна група је успоставила везе са неколико међународних удружења као што су BASPCAN (British Association for Study and Prevention of Child Abuse and Neglect), ISPCAN (International Society for Prevention of Child Abuse and Neglect) и друге.

257. Обука професионалаца за питања занемаривања и злостављања деце спроводи се уназад шест до седам година у оквиру неколико пројеката. Најзначајнији су „Помоћ деци и породицама у кризи”, обука за 500 стручњака углавном из система образовања и здравства (1997); „Мултидисциплинарно образовање стручњака који раде у области злоупотребе и занемаривања деце” из кога је произашао Приручник „Од групе до тима” (2002) и обука за 400 стручњака из релевантних система; „Заштита права злостављане и занемарене деце” за велики број запослених у агенцијама одговорним за заштиту деце (социјална заштита, здравство, образовање, судство, полиција, медији, невладине организације и агенције) (1999); „Развој социјалне мреже и модела за заштиту деце од злостављања” (2000); „Развој мреже мултидисциплинарних тимова за заштиту деце од занемаривања и злостављања”, где је током протекле три године успостављена мрежа мултидисциплинарних тимова у шест општина у Републици Србији (1999-2002). Веома значајно је оснивање Специјализованих тимова за заштиту деце од злостављања, који су успостављени у две здравствене установе /Институт за здравствену заштиту мајке и детета Србије „др Вукан Чупић” и Институт за ментално здравље, обе у Београду. Такође, одржано је неколико конференција и саветовања: Конференција о заштити деце од занемаривања и злостављања (1998), Саветовање о заштити деце од занемаривања и злостављања у установама за смештај деце (2002), Конференција о заштити деце и новим приступима заштите од злостављања (2003). Уназад неколико година, 19. новембра, на Светски дан за спречавање злостављања деце, организују се интензивне кампање у Београду и многим градовима у земљи када се појачава медијско деловање, дели промотивни материјал, организују тематски округли столови, панел дискусије, стручни састанци и слично.

258. Досадашња искуства и истраживања у нашој средини указују да су главне препреке за ефикаснију заштиту деце недовољно јасни кораци у процесу заштите детета као и нејасне улоге међу учесницима у том процесу. Ради побољшања система заштите, Општи протокол о заштити деце од злостављања и занемаривања који је усвојила Влада током 2005. године предвиђа интерсекторски приступ овом проблему, у којем би улогу главног координатора имали центри за социјални рад. Циљ је побољшање система заштите деце у свим фазама – од пријављивања и регистровања свих видова злоупотребе и занемаривања деце, процену примљених пријава о сумњи на злостављање и занемаривање детета до одговарајуће интервенције у сваком конкретном случају.

ј) Периодична провера смештаја (члан 25)

Правни оквири

259. Сходно члану 84. Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица судија за малолетнике суда који је изрекао васпитну меру и јавни тужилац за малолетнике дужни су да прате резултате извршења васпитне мере обилажењем малолетника смештених у заводу или установи у којој се васпитна мера извршава, као и непосредним увидом и разматрањем извештаја о току извршења изречене васпитне мере.

260. Надлежни орган старатељства дужан је да сваких шест месеци доставља суду и јавном тужиоцу за малолетнике извештај о току извршења осталих васпитних мера. Судија за малолетнике овај извештај може тражити и у краћем временском року, а може и одредити да извештај сачини одређено стручно лице (социјални радник, психолог, педагог, специјални педагог и др.), ако га има у суду.

261. Управа завода, односно установе у којој се извршава васпитна мера дужна је да сваких шест месеци достави судији за малолетнике суда који је судио у првом степену и јавном тужиоцу за малолетнике извештај о резултатима извршења мере. Судија за малолетнике овај извештај може тражити и у краћем временском року.

262. Малолетник коме је због ометености у психофизичком развоју или због психичких поремећаја изречена мера упућивања у посебну установу за лечење и оспособљавање упућује се у ту установу где има иста права као и остали малолетници смештени у ту установу. Малолетник коме је заводска мера упућивања у установу за лечење и оспособљавање изречена уместо мере безбедности обавезног психијатријског лечења и чувања у здравственој установи упућује се у посебну установу за лечење и оспособљавање малолетника ако се у тој установи може обезбедити чување и лечење и тиме постићи сврха те мере безбедности (члан 134).

263. Упућивање малолетника у посебну установу за лечење и оспособљавање врши орган старатељства према пребивалишту односно боравишту малолетника у време када је одлука којом је васпитна мера изречена постала извршна. Посебна установа за лечење и оспособљавање малолетника дужна је да суду и јавном тужиоцу за малолетнике доставља извештај о резултатима извршења мере (чл. 135 и 136)

VI. ОСНОВНА ЗДРАВСТВЕНА И СОЦИЈАЛНА ЗАШТИТА

Нормативне основе

1. Устав СРЈ („Службени лист СРЈ”, број 1/92)
2. Уставна повеља државне заједнице Србија и Црна Гора („Службени лист СЦГ”, број 1/03)
3. Повеља о људским и мањинским правима и грађанским слободама („Службени лист СЦГ”, број 6/03)
4. Устав Републике Србије („Службени гласник РС”, број 1/90)
5. Закон о социјалној заштити и обезбеђивању социјалне сигурности грађана („Службени гласник РС”, бр. 36/91, 79/91, 33/93, 53/93, 67/93, 46/94, 48/94, 52/96, 29/01, 84/04, 101/05)
6. Закон о здравственој заштити („Службени гласник РС”, бр. 17/92, 26/92, 50/92, 52/93, 25/96 и 18/2002)
7. Закон о здравственој заштити („Службени гласник РС”, број 107/05 и 109/05)
8. Закон о здравственом осигурању („Службени гласник РС”, бр. 18/92, 26/93, 23/96, 46/98, 54/99, 29/2001 и 18/2002),
9. Закон о заштити животне средине („Службени гласник РС”, бр. 66/91, 83/92 и 53/95)
10. Закон о финансијској подршци породици са децом („Службени гласник РС”, број 16/02)
11. Закон о основној школи („Службени гласник РС”, бр. 50/92, 53/92, 67/93, 48/94, 66/94, 22/02, 62/03 и 101/05)
12. Закон о средњој школи („Службени гласник РС”, бр. 50/92, 53/93, 67/93, 48/94, 24/96, 23/02, 62/03, 64/03 и 101/05)
13. Закон о друштвеној бризи о деци („Службени гласник РС”, бр. 49/92, 29/93, 53/93, 67/93, 28/94, 47/94, 48/94, 25/96, 29/01, 16/02, 62/03 и 101/05).

а) Здравствена заштита деце (члан 24)

Правни оквири

Право на заштиту здравља

264. Сходно Уставу СРЈ свако има право на заштиту здравља, у складу са законом. Деца, труднице и стара лица имају право на здравствену заштиту из јавних прихода, ако то право не остварују по неком другом основу, а друга лица под условима утврђеним законом (члан 60).

265. Право на здравствену заштиту прокламовано је одредбом члана 45. Повеље о људским и мањинским правима. Државе чланице обезбеђују здравствену заштиту деци, трудницама и старим лицима, ако је не остварују по другом основу. Такође, у члану 39. Повеље утврђено је да породица, мајка и дете уживају посебну заштиту друштва и држава чланица и зајемчено право мајке на подршку и заштиту у законом прописаном периоду пре и после порођаја.

266. Законом о здравственој заштити прописано је да друштвена брига за здравље, под једнаким условима, на територији Републике остварује се обезбеђивањем здравствене заштите групација становништва које су изложене повећаном ризику оболевања, здравственом заштитом лица у вези са спречавањем, сузбијањем, раним откривањем и лечењем болести од већег социјално-медицинског значаја, као и здравственом заштитом социјално угроженог становништва. Здравствена заштита обухвата: децу до навршених 15 година живота, школску децу и студенте до краја прописаног школовања, а најкасније до 26 година живота, у складу са законом; жене у вези са планирањем породице, као и у току трудноће, порођаја и материнства до 12 месеци након порођаја; лица старија од 65 година живота; особе са инвалидитетом и ментално недовољно развијена лица; лица која болују од ХИВ инфекције или других заразних болести које су утврђене посебним законом којим се уређује област заштите становништва од заразних болести, малигних болести, хемофилије, шећерне болести, психозе, епилепсије, мултипле склерозе, лица у терминалној фази хроничне бубрежне инсуфицијенције, цистичне фиброзе, системске

аутоимуне болести, реуматске грознице, болести зависности, оболела односно повређена лица у вези са пружањем хитне медицинске помоћи, као и здравствену заштиту у вези са давањем и примањем ткива и органа; монахе и монахиње; материјално необезбеђена лица која примају материјално обезбеђење по прописима о социјалној заштити и заштити бораца, војних и цивилних инвалида рата, као и чланове њихових породица ако нису здравствено осигурани; кориснике сталних новчаних помоћи по прописима о социјалној заштити као и помоћи за смештај у установе социјалне заштите или у друге породице; незапослена лица и друге категорије социјално угрожених лица чији су месечни приходи испод прихода утврђених у складу са законом којим се уређује здравствено осигурање; кориснике помоћи чланова породице чији је хранилац на одслужењу војног рока; лица ромске националности која због традиционалног начина живота немају стално пребивалиште, односно боравиште у Републици. Влада Републике Србије уређује садржај и обим, начин и поступак, као и услове за остваривање здравствене заштите лица, ако законом није другачије уређено (члан 11).

267. Здравствена заштита у Републици Србији се, према Закону о здравственој заштити, заснива на начелу приступачности (члан 19), начелу правичности (члан 20), начелу свеобухватности (члан 21), начелу континуираности (члан 22), начелу сталног унапређења (члан 23) и начелу ефикасности (члан 24).

268. Сходно Закону о здравственом осигурању постоји обавезно здравствено осигурање којим је обухваћена породица запосленог лица, укључујући и децу рођену у браку и ван брака, усвојену и пасторчад и децу узету на издржавање, као и унучад, браћу и сестре које осигураника издржава (чл. 8. и 9). Дете осигураника има права из здравственог осигурања до 15, односно 26 године, ако је на редовном или ванредном школовању или на псотдипломским студијама.

269. Право на заштиту здравља укључује и право на здраву животну средину. С тим у вези Закон о заштити животне средине уређује систем заштите којег чине услови и инструменти за: одрживо управљање, очување природне равнотеже, целовитости, разноврсности и квалитета природних вредности и услова за опстанак свих живих бића; спречавање, контролу, смањивање и санацију свих облика загађивања животне средине (члан 2).

Пракса

Индикатори здравља

а) Стопа морталитета

270. Стопа морталитета одојчади сложена је мера ризика умирања у неонаталном периоду (првих 28 дана живота), који опада са бољом доступношћу неонаталне здравствене заштите, и ризика умирања у постнеонаталном периоду (од 28. дана до првог рођендана), који опада са бољом едукацијом мајки, бољом санитацијом, исхраном, већим обухватом одојчади имунизацијом и успешнијим лечењем респираторних обољења у овом узрасту. Умирање одојчади у Републици Србији повећавало се на рачун и једног и другог ризика 1993. године, а потом и 1996. године.

271. Највећи удео у неонаталној смртности чини смртност новорођенчади у првој недељи живота, на шта указују и вредности стопе перинаталне смртности. Ова стопа, која представља однос збира мртворођења и умирања у првој недељи живота на 1000 порођаја, поред тога што је показатељ дејства ендогених фактора на здравље плода, у земљама са организовано перинаталном здравственом заштитом, у којима се практично сви порођаји одвијају у здравственим установама, као што је то случај у нашој земљи, представља истовремено и добар показатељ квалитета пружених

здравствених услуга мајкама с а децом јер се дешава у периодима интензивног надзора здравствене службе над њиховим здрављем.

Табела 12

Стопа смртности одојчади									
Територија, * Подаци без територије АП КиМ		1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
СРЈ	Укупно	21.7	21.8	18.4	16.8	15.0	14.3	11.8*	11.2*
	Мушко	23.5	23.0	20.3	18.1	16.4	16.2	13.0*	12.5*
	Женско	19.6	20.6	16.3	15.5	13.5	12.2	10.5*	9.9*
Република Србија	Укупно	22.3	22.3	18.6	17.2	15.0	14.3		11.0*
	Мушко	24.2	23.7	20.7	18.5	16.6	16.2		12.2*
	Женско	20.3	20.8	16.3	15.7	13.5	12.2		9.6*

Извор: Савезни завод за статистику

272. Здравље деце је врло осетљиво не само у првој години живота већ током целог предшколског периода. Стога је смртност деце до пет година живота на 1000 живорођених УНИЦЕФ изабрао као најзначајнији показатељ здравља деце у свету рангирајући земље према вредности овог показатеља. Као и вредности стопа морталитета одојчади и вредности овог показатеља расту 1993. а потом 1996. године

Табела 13

Стопа смртности деце до пет година старости									
Територија, * Подаци без територије КиМ		1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
СРЈ	Укупно	24.6	24.9	21.5	19.4	17.6	16.4	13.6*	12.9*
	Мушко	26.7	26.3	23.6	20.8	19.1	18.7	14.7*	14.1*
	Женско	2.3	23.4	19.2	17.8	16.0	14.0	12.4*	11.6*
Република Србија	Укупно	25.2	25.5	21.8	19.8	17.7	16.4		12.7*
	Мушко	27.4	27.0	24.1	21.3	19.2	18.6		13.9*
	Женско	22.9	23.8	19.2	18.1	16.1	14.0		11.3*

Извор: Савезни завод за статистику

б) Приступ исправној води за пиће

273. Исправна вода за пиће је основни предуслов доброг здравља. Извештај о стању здравља указује на то да у земљи болести проузроковане лошим квалитетом воде нису давале значајан допринос развоју хроничних и акутних оболења. Морталитет код новорођенчади и деце испод пет година, што је уобичајени показатељ стања у водоснабдевању и канализацији, преполовљен је током деведесетих што је доведено у везу са побољшаном канализацијом у домаћинству и побољшањем лечења дијареје и акутних респираторних оболења. Стопа морталитета код деце до пет година старости у вези са оболевањем од дијареје опала је за 38.2 % у току периода од 1990-1997⁴. Међутим, има назнака да се овакво стање мења. Погоршање квалитета пијаће воде

⁴ UNICEF, 2001

може да измени овај позитиван тренд смањења смртности код деце до пет година старости. Нека скорија епидемиолошка испитивања у вези са здрављем и стањем животне средине открила су негативан утицај одређених животних услова и квалитета пијаће воде на здравље ⁵. Ситуација је посебно лоша у сиромашним градским четвртима насељеним избеглицама, Ромима и интерно расељеним лицима.

274. Доступност воде је побољшана, али питање њеног квалитета је и даље разлог за забринутост. Током 2000 године, 98.4 % становништва у земљи је имало приступ побољшаним изворима воде за пиће, ако се прихвати дефиниција : "побољшаних извора воде за пиће" као оне из водовода, јавне чесме, бунара, заштићеног бунара, вода са извора или кишница. С обзиром на степен развоја земље, погодније је користити сужену дефиницију побољшаних извора пијаће воде, као оне која се водоводом спроводи до стана, куће или дворишта.

275. Упркос скоро потпуној доступности, овом сектору неопходна је хитна санација. Иако је већина великих водоводних система у функцији, многи од њих ни приближно не раде пуним капацитетом. Истраживањем вишеструких показатеља здравственог стања у 2000. години је успостављено да 30 % градских домаћинстава има повремена искључења воде, а 5-7 % домаћинства остају без воде сваког дана.

276. У вези са квалитетом воде Институт за јавно здравље Србије „др Милан Јовановић-Батут” пронашао је да 1998/1999, 62 % система подвргнутих тестирању није задовољавао микробиолошке стандарде, док 44 % није задовољавало хемијске и физичке стандарде. АП Војводина има озбиљне проблеме како у погледу физичко-хемијских тако и бактериолошких стандарда; 67 % узорака воде не задовољавају стандарде. Деца у школама су изложена опасности, пошто 90 школа у АП Војводини нема водоводне објекте, док је квалитет питке воде у 508 школа незадовољавајући. Само је у Београду квалитет воде одговарајући, са више од 90 % исправних узорака воде.

⁵ Михајловић-Вукмировић et al, 2001

Табела 14

Процент популације која користи побољшане изворе водоснабдевања, 2000											
	Водо вод у кући или у стану	Водово д у дворишту	Јавна чесма	Буше ни бунар	Заштићени копани бунар или уређени извор	Незаштићени копани бунар или неуређен извор	Језеро , река, поток	Цистерна	Друго	Нема података/ не зна	Укупно побољшани изворима воде
Територија											
СРЈ	83,8	2,8	0,6	4,4	6,8	0,7	0,0	0,1	0,4	0,3	100
Република Србија	83,7	2,6	0,6	4,6	7,0	0,8	0,0	0,1	0,3	0,3	100
Србија без територија АП Војводина и АП КиМ	81,3	2,6	0,6	4,4	9,6	1,0	0,0	0,0	0,3	0,2	100
Србија без територија АП Војводина и АП КиМ и без Београда	77,0	3,1	0,8	4,8	12,4	1,3	0,0	0,0	0,4	0,2	100
Београд	92,9	1,2	0,0	3,5	1,9	0,3	0,0	0,0	0,1	0,0	100
Војводина	90,4	2,5	0,7	5,2	0,1	0,0	0,0	0,3	0,4	0,5	100
Средина											
Градска	97,5	1,0	0,1	0,4	0,4	0,0	0,0	0,0	0,3	0,3	100
Сеоска	68,0	4,8	1,3	9,1	14,1	1,6	0,0	0,3	0,5	0,3	

Извор: "Истраживање вишеструких показатеља здравственог стања и понашања жена и деце", UNICEF, 2001

в) Приступ побољшаним санитарним услугама

277. Већина становништва у земљи (99.6 %) живи у домаћинствима са санитарним уређајем неке врсте; 88.3 % становништва има канализациони систем или септичке јаме. Најмањи проценат нужника везаних за канализациони систем постоји у АП Војводини (44.1 %), где је, такође, забележен највећи проценат нужника повезаних са септичком јамом (47%). Утврђено је да су многе септичке јаме непрописно лоциране, што ствара посебне проблеме ако се та домаћинства снабдевају пијаћом водом из бунара, што повећава ризик загађења воде за пиће. Институт за јавно здравље Србије „др Милан Јовановић-Батут” утврдио је висок проценат бактериолошког загађења у војвођанским бунарима.

278. Унутар ромских заједница широм Републике Србије не постоји или је ограничен приступ комуналним и јавним услугама, а најозбиљнији проблеми су недостатак приступа електричној енергији, води, канализацији и одношењу смећа. Овакви услови доводе до повећаног ризика обољења становништва чији је узрочник вода.

Табела 15

Процент становништва које користи хигијенске начине за уклањање фекалија, 2000

	Испирање у канализацију	Испирање у септичку јаму	Без испирања са водонепрорусном јамом	Пољски нужник	Нема нужника	Не зна	Укупно	Укупно на хигијенски начин уклањања фекалија	Број лица
Територија									
СРЈ	57,2	31,1	0,7	10,5	0,1	0,3	100	99,6	18791
Република Србија	57,0	31,3	0,7	10,7	0,1	0,3	100	99,7	17564
Србја без територија АП Војводина и АП КиМ укупно	61,7	25,6	0,8	11,6	0,1	0,2	100	99,8	12892
Београд	84,5	12,4	0,2	2,8	0,0	0,0	100	100,0	3451
Војводина	44,1	47,2	0,3	7,9	0,0	0,5	100	99,5	4671
Средина									
Градска	87,5	10,1	0,1	1,9	0,0	0,4	100	99,6	10077
Сеоска	22,2	55,5	1,3	20,4	0,2	0,3	100	99,5	8714

Извор: "Истраживање вишеструких показатеља здравственог стања и понашања жена и деце", UNICEF, 2001

г) Одлагање комуналног чврстог отпада

279. Постојеће количине отпада у Републици Србији је веома тешко проценити. Основни разлог је недостатак података о квалитативној и квантитативној анализи отпада, тачније вођења евиденције о количинама, утврђивања карактеристика, нарочито састава, као и спровођења категоризације отпада. Према подацима обрађеним са 160 општина (Национална стратегија управљања отпадом са програмом придруживања ЕУ, Министарство за заштиту природних богатстава и животне средине, 2003) са подручја Србије без територија АП Војводина и АП КиМ и АП Војводине може се проценити да је сакупљањем отпада од стране комуналних предузећа обухваћено око 60-70 % становништва, тј. око 5 милиона становника. Отпад који производи око 2,5 милиона становника није обухваћен системом сакупљања. Тај отпад се одлаже неконтролисано на дивље депоније у селима, поред река и спаљује се без контроле. Одношење и одлагање чврстог отпада спада у надлежност локалних јавних комуналних предузећа, која се суочавају са низом проблема, као што су недостатак возила за сакупљање, контејнера, лоше одржавање. У Србији постоји 180 званичних сметлишта и велики број дивљих. Сметлишта су често без оградe, без прекривања земљом, тако да је прилаз доступан деци, људима и животињама, што представља сигуран извор заразе. Велики проблем представља медицински отпад који се без претходног третмана одлаже на иста сметлишта, што је истакнуто у извештају Светске банке, 2002. Скоро сва званична сметлишта захтевају хитно затварање или санацију.

- *Стратешки правци деловања, мере и активности*

280. Докуменат Водопривредна основа Србије, који је урадио Институт за водопривреду „Јарослав Черни” је одобрен у 2002. години и предстаља стратегију водоснабдевања у Републици Србији током 2002-2012. године. Да би се задовољила све већа потражња и повећало покриће водоводном мрежом, у документу се предлаже наставак развоја водоводних система, започет осамдесетих година, у оним регијама где су капацитети локалних извора прекорачени. Препоручује се завршетак градње на свим акумулационим језерима где је започела изградња. Такође се предлаже свеобухватан рад на заштити, мелиорацији и обнављању ресурса подземних вода, индукцију вештачког пуњења и употребу савремених технологија третмана где је то потребно. Постоје детаљни предлози за побољшање водоводних система у Новом Саду, Панчеву, Београду, Нишу.

281. Водоводни сектор није финансијски независан. Приходи од водоводних услуга у садашњем периоду не покривају оперативне трошкове. Потребно је увести обрачунавање потрошње на основу мерења, спровести реформу цена и подићи стопу наплате у циљу решавања финансијских проблема. У том процесу веома је важно заштитити сиромашне категорије становништва и обезбедити адекватне субвенције за оне категорије становништва које неће моћи финансијски поднети овакво повећање.

282. У последње две године су међународне финансијске институције иницирале пројекте за водоснабдевање и отпадне воде, у градовима средње величине, као и у сеоским подручјима која се суочавају са најозбиљнијим проблемима. Овом сектору потребне су реформе и свеже финансирање. Улагања су најпреча у најсиромашнијим и градским насељима која се брзо шире, посебно оним с великим бројем избеглица и интерно расељених лица. Што се тиче отклањања фекалних материја, веома је важно да се утврде места у којима је приступ канализационој мрежи неодговарајући. Прописи који се односе на септичке јаме морају строго да се примењују, а мора се пратити и стање у коме се ове септичке јаме налазе.

283. Јула 2003. године Влада је усвојила Националну стратегију управљања отпадом. Тиме је учињен први, али велики корак у успостављању система управљања отпадом.

б) Деца ометена у развоју (члан 23)

1) Правни оквири

284. Уставом Републике Србије утврђено је да посебну заштиту уживају лица која нису у могућности да сама брину о себи и заштити својих права, као и да се грађанима делимично способним за рад обезбеђује оспособљавање за одговарајући посао и услови за њихово запошљавање, у складу са законом (члан. 28. став 2).

- *Права из области социјалне заштите*

285. Деца са сметњама у развоју остварују права из области система социјалне заштите која су ближе уређена Законом о социјалној заштити и обезбеђивању социјалне сигурности грађана, као и одређеним бројем подзаконских аката из ове области. Овај закон инвалидним лицима и њиховим породицама, које се налазе у стању социјалне потребе, признаје следећа права:

а). Право на материјално обезбеђење Ово право имају лица која су неспособна за рад, немају средстава за издржавање, немају сопствену имовину од које би могли да се издржавају, нити имају сроднике који би могли да их издржавају. Сходно члану 14. неспособно за рад је дете до навршене 15. године живота, а ако је на редовном школовању у средњој школи до краја рока прописаног за то школовање.

б) Право на додатак за помоћ и негу другог лица. Ово право остварује лице којем је због тежине и природног стања болести неопходна помоћ и нега за задовољавање основних животних потреба.

в) Право на помоћ за оспособљавање за рад имају деца и омладина ометена у развоју и одрасла инвалидна лица која се према психофизичким способностима и годинама живота могу оспособити за одређени рад. Ово право остварује се у виду: упућивања на оспособљавање за рад, материјалног обезбеђења, накнаде трошкова смештаја, трошкова превоза и накнаде трошкова оспособљавања.

г) Право на помоћ у кући, дневни боравак, смештај у установу социјалне заштите или другу породицу. Признаје се лицу коме породица не може да обезбеди одговарајућу заштиту и лицу без породичног старања када се на други начин не може обезбедити одговарајућа заштита.

д). Деца ометена у развоју могу у складу са одговарајућим одредбама Закона, или одлукама надлежних општинских, односно градских органа, користити и друга права као што су: опрема корисника за смештај у установу социјалне заштите, или другу породицу, право на једнократне помоћи, или право на услуге социјалног рада.

- *Финансијска подршка породици са децом*

286. Закон о финансијској подршци породици са децом има за циљ побољшање услова за задовољавање основних потреба све деце па и деце са посебним потребама. У оквиру овог закона утврђено је право накнада трошкова боравка у предшколској установи за децу ометену у развоју као додатна мера заштите једне посебно осетљиве групе деце. Њом се подстиче укључивање деце са посебним потребама у редовне предшколске групе, али и организовање рада са њима у посебним групама када је то неопходно. Такође, мера представља подршку родитељима у њиховој одлуци да дете остане у породици и развије максимум у оквиру својих могућности.

- *Образовање деце са посебним потребама*

287. У Закону о основној школи, под децом ометеном у развоју сматрају се: деца са телесним и чулним оштећењима (телесно инвалидна; слепа и слабовида и глува и наглува), деца ментално ометена (лако, умерено, теже и тешко) и деца вишеструко ометена у развоју (са две и више ометености, аутистична и др.)- (члан 84)

288. Дете са ометеношћу се комисијски разврстава у основну школу за ученике ометене у развоју на основу врсте и степена ометености коју процењује лекарска комисија. Законом се такође прописује могућност поновног утврђивања степена или врсте ометености и у току стицања основног образовања. Предлог за овај поступак могу да поднесу родитељи, школа и здравствена установа. Наставни план и програм доноси се за сваку врсту и степен ометености у развоју. Школе могу да обављају делатност предшколског васпитања и образовања, основног и средњег образовања, исте врсте ометености у развоју. Ове школе могу организовати смештај и исхрану ученика и деце предшколског узраста у дому ученика, а боравак може бити дневни или стални. У овим школама дефектолози држе разредну наставу (од 1. до 4. разреда), док је за предметну наставу углавном потребан одговарајући факултет уз кратко обучавање из дефектологије. Појединим законским одредбама и подзаконским актима дефектолозима се у различитим школама за ученике ометене у развоју омогућава и држање предметне

наставе чак и у средњим школама иако они током свог образовања не добијају базичну едукацију за одговарајуће предмета (члан 85).

2) Пракса

- Социјална заштита

Табела бр. 16

	1995.г.	1996.г.	1997.г.	1998.г.	1999.г.	2000.г.	2001.г.	2002.г.	2003.г.	2004.г.	2005.г.
Деца ометена у развоју-ментално заостала	4818	4839	4828	4632	4682	4715	4881	5029	5235	5382	5379
Деца ометена у физичком развоју	1774	1793	1852	1892	1823	1994	2225	2520	2816	3130	3395

Извор: Републички завод за статистику

289. У најтежим случајевима инвалидне деце обезбеђује се институционална заштита. Ове установе су специјализоване према инвалидитету и према закону, обезбеђују деци збрињавање, васпитање, обрзовање и здравствену заштиту, као и радно ангажовање у складу са њиховим способностима и стручни рад у ублажавању последица ометености. Ове установе, уз трајно збрињавање могу организовати и петодневни или дневни боравак деце ометене у развоју. Ипак постоји неколико проблема, уско везаних за њихов рад, а то су: недовољни ресурси за одржавање нутриционих и хигијенски стандарда, као и за обезбеђивање правилне терапије; хетерогени састав корисника по степену ометености; боравци који се пролонгирају након потребног времена с обзиром отежано запошљавање омладине после периода боравка у установи, или породичне услове који не дозвољавају повратак.

Табела 17

Деца ометена у развоју - кретање броја корисника социјалне заштите		
Шифра категорија	1996.	2001.
слабовида деца и омладина	78	149
слепа деца и омладина	109	129
наглува деца и омладина	190	178
глува деца и омладина	202	191
деца са поремећајем у говору и гласу	150	157
телесно инвалидна деца и омладина	534	780
укупно ометених у физичком развоју	1.263	1.584
ометени са комбинованим сметњама	612	925
Укупно корисника	60.305	65.361

Извор: Републички завод за статистику

290. У октобру 2000. године невладина организација Центар за бригу о деци, у сарадњи са надлежним државним органима покренула је акцију реконструкције домова за хендикепирану децу и децу без родитељског старања. Након медијске кампање за пројекат „Зовем се Анђела” организација је прикупила износ од 12,8 милиона немачких марака. Од поменутог износа 3 милиона немачких марака је искоришћено за комплетну реконструкцију комплекса од 5 зграда дома у Кулинама и 9.8 милиона за домове у Стаменици, Панчеву, Крагујевцу, Сомбору, Новом Саду, Београду и Суботици.

291. У склопу традиционалног београдског маратона током 2001. и 2002. године ова организација је организовала хуманитарне акције под називом „Трчим за децу”. У 2001. години продато је 22.000 жутих мајица и тиме прикупљено 150.000 немачких марака за помоћ домовима за напуштену и хендикепирану децу, а у 2002. години 6.132.900 динара што је директно уплаћено на рачун Универзитетске дечје клинике, као допринос комплетној реконструкцији.

- *Образовање*

- а) Актуелно стање

292. Систем образовања деце и омладине са посебним потребама у Републици Србији организован је у три основна облика:

- Школе за ученике ометене у развоју (школе за децу са менталним, телесним и сензорним ометеностима и децу са поремећајима у друштвеном понашању;
- Посебна одељења при редовним школама за ову децу;
- Одељења редовних школа у којима се деца са ометеношћу и друга деца са посебним потребама образују заједно са свом осталом децом.

293. Када је реч о предшколском васпитању и образовању деце са ометеношћу и друге деце са посебним потребама, оно се организује у три форме:

- заједно са осталом децом у истој предшколској групи;
- у развојним групама при редовним предшколским установама;
- у посебним предшколским групама при школама за ученике ометене у развоју.

294. Укупан број специјалних школа у Републици Србији је 85 од којих велику већину чине школе за ученике са менталном ретардацијом (61). Основна и средња школа су најчешће организационо и просторно повезане у једну целину, па тако гледано у Републици Србији постоје 52 школе које се баве образовањем ове категорије.

295. Укупно 70 редовних основних и 11 средњих школа у Републици Србији има посебна одељења. Укупан број редовних школа која имају посебна одељења је 77.

296. Последњих година су у редовним предшколским установама формиране развојне групе. Подаци о броју и локацији ових група у Републици Србији нису потпуни.

297. Мрежа специјалних школа и специјалних одељења при школама није равномерно распоређена по регионима Републике Србије. Школе су смештене у већим градовима тако да се сеоска деца и деца из мањих градова одвајају од породица и смештају у домове који су већином организовани уз специјалне школе.

298. Према извршеној анализи стања

- Деца и омладина са посебним потребама налазе се често изван система образовања и рехабилитације. Нешто више од 1% деце из укупне популације ученика основношколског узраста (око 15% популације деце са ометеношћу) похађа специјалне школе
- Систем специјалних школа је прилагођенији посебним потребама ученика са ометеношћу у развоју курикуларно, у погледу образовања наставника, техничке опремљености специфичним училима као и у погледу примене специфичних методика. Међутим, систем специјалних школа функционише паралелно и није повезан са редовном школом, са тенденцијом да у одређеним случајевима неоправдано задржи децу са посебним потребама у својим оквирима. Такође, курикулуми, уџбеници и други наставни материјали, предавачки методи и приступ деци су недовољно прилагођени овој популацији ученика.
- Запошљавање ученика са посебним потребама након завршене школе је веома мало. Према неким истраживањима, 87% особа са ометеношћу је незапослено, а нарочито је међу њима велики број жена;
- Погодност представља чињеница да се на Дефектолошком факултету школују стручњаци на универзитетском нивоу који добро познају специфичности и проблеме сваке категорије ометености, њиховог образовања и рехабилитације;
- Комисије за разврставање деце ометене у развоју раде у оквиру здравствених установа а пракса је заснована на медицинском моделу ометености;
- Веома мали број деце са ометеношћу је обухваћен предшколским образовањем. Подаци указују да је само 1% деце са ометеношћу обухваћено предшколским образовањем;

б) Планиране реформе

299. образовање деце са посебним потребама, Министарство просвете и спорта препознало је као једну од приоритетних области свеобухватне реформе образовања у Републици Србији. Тако је током 2003. године у том министарству формирана Стручна радна група за реформу образовања деце са посебним потребама која је припремила извештај: Анализа актуелног стања и предлог реформе образовања ученика са посебним потребама.

300. Експертски тим је предложио један модел образовања ученика са посебним потребама пред којим се отварају могућности укључења у образовни систем на различитим нивоима, вертикално и хоризонтално, и лак прелазак из једног сегмента у други. Предложене су три опције које важе од предшколског образовања завршно са средњим, и унутар њих многе модалитете и варијетете:

- Инклузивно образовање које подразумева потпуно укључивање ученика са посебним потребама у одељење са осталим ученицима уз могућност да му се пружи додатна подршка у различитим видовима.
- Делимично инклузивно образовање преко посебних одељења при редовним школама и посебних одељења при специјалним школама
- Специјално образовање у специјалним школама

301. Поред овог модела експертски тим дао је и низ препорука у вези са различитим аспектима образовања деце са посебним образовним потребама.

ц) Социјална заштита и службе и установе за бригу о деци (члан 26. и члан 18. став 3)

1) Правни оквири

• *Социјална заштита*

302. У складу са чланом 58. Устава СРЈ обавезним осигурањем запослени обезбеђују себи и члановима породице све облике социјалног осигурања, у складу са законом. Држава, у складу са законом, обезбеђује материјалну сигурност грађанину који је неспособан за рад и нема средстава за живот, као и грађанину који нема средстава за живот.

303. Сходно члану 42. Повеље о људским и мањинским слободама и грађанским правима свако ко има пребивалиште у државној заједници има право на социјално обезбеђење и социјално осигурање, у складу са законом.

304. Социјална заштита је прецизније регулисана Законом о социјалној заштити и обезбеђењу социјалне сигурности грађана. Тим законом су, као посебна група, обухваћена права деце без родитељског старања и породице са децом ометеном у психофизичком развоју. С тим у вези, од великог значаја је мера која се односи на право ове деце на бесплатне услуге боравка у предшколској установи и да деца из материјално угрожених породица имају право на регресирање трошкова боравка у предшколској установи, у зависности од материјалног положаја породице.

305. У систему социјалне заштите деца могу бити корисници свих права од општег интереса која финансира Република Србија, и то: материјално обезбеђење; додатак за помоћ и негу другог лица; помоћ за оспособљавање за рад; смештај у установе социјалне заштите или другу породицу и услуге социјалног рада. Захтев за остваривање ових права подноси законски заступник детета (члан 9).

306. Део друштвене бриге о деци у Републици Србији је и предшколско васпитање и образовање које је регулисано Законом о друштвеној бризи о деци. Предшколске установе остварују следеће облике рада са децом: целодневни боравак, полудневни боравак и програм васпитно-образовног рада са децом у години пред полазак у основну школу у трајању од три сата дневно.

2) Пракса

• *Право на материјално обезбеђење*

307. Услови за остварење овог права су следећи: укупан приход породице у којој дете живи треба да је нижи од нивоа социјалне сигурности прокламованог Законом о социјалној заштити и обезбеђивању социјалне сигурности грађана и да породица нема могућности да радом, односно својом имовином обезбеди тај ниво социјалне сигурности.

308. Ипак ниво социјалне сигурности утврђен ти законом, различит је по општинама, у зависности од просечне зараде која се остварује у општини, тако да је положај корисника овог права неравноправан.

309. Право на материјално обезбеђење је у 2003. године, имало укупно 30.971 дете (до 7 година 12.052, од 8-15 година 13.774, од 16-20 година 5.145).

- *Додатак за помоћ и негу другог лица*

310. Ово право може остварити свако дете коме је за задовољавање основних животних потреба неопходна помоћ другог лица. Висина додатка износи 13% од просечне зараде по запосленом у Републици Србији.

- *Право на смештај у установу социјалне заштите*

311. Ово право остварују деца без родитељског старања, деца са поремећајем у понашању и деца ометена у психо-физичком развоју, преко центара за социјални рад.

312. Број деце у 2003. години, која се налазе на смештају у 16 домова за децу без родитељског старања је 1.855, од тога мушких 1.015, женских 840; у заводима за васпитање у 2003. години је 215 деце, од тога 194 мушких и 21 женско дете, у домовима за децу ометену у психо-физичком развоју је 1.349; Број деце у хранитељским породицама је 1.623.

313. Према подацима који су прикупљени за потребе Стратегије развоја система социјалне заштите које је Влада усвојила у току 2005 године 1 200 деце без родитељског старања и са сметњама у развоју смештено је у установе.

д) Животни стандард (члан 27. ст. 1-3)

Правни оквири

314. У циљу обезбеђивања права детета на животни стандард који одговара његовим потребама, а који родитељи нису у могућности да обезбеде, држава је дефинисала мере социјалне политике. Мера дефинисана Законом о финансијској подршци породици са децом, намењена породицама слабијег материјалног стања, је дечији додаток.

315. Сходно члану 17. Закона дечији додаток остварује један од родитеља који непосредно брине о детету, који је југословенски држављанин, има пребивалиште на територији Републике Србије и остварује право на здравствену заштиту преко Републичког завода за здравствено осигурање, за прво, друго, треће и четврто дете по реду рођења у породици, од дана поднетог захтева, под условима предвиђеним Законом. Под истим овим условима право на дечији додаток има и хранитељ и старатељ детета. Хранитељ или старатељ детета може остварити право на дечији додаток највише за четворо деце у породици, рачунајући сопствену децу која живе у заједничком домаћинству и децу без родитељског старања. Страни држављанин који ради на територији Републике Србије остварује дечији додаток, ако је то одређено међународним споразумом, под условима предвиђеним овим законом. Дечији додаток припада деци која живе и школују се на територији Србије, ако међународним споразумом није другачије одређено. Детету до навршених 19 година живота припада дечији додаток ако се у својству редовног ученика налази на редовном школовању. Школовање у смислу овог закона јесте образовање у основној школи, односно образовање у својству редовног ученика у средњој школи која је обухваћена мрежом школа чији је оснивач Република Србија, односно АП Војводина, а у складу са прописима у области образовања.

316. Дечији додатак припада и детету које из оправданих разлога не започне школовање, односно које започне школовање касније или прекине школовање у својству редовног ученика, и то за све време трајања спречености, а најдаље до 19 година живота. Изузетно, дечији додатак припада и после навршених 19 година живота за дете за које је донет акт о разврставању, све док је обухваћено васпитно-образовним програмом и програмом оспособљавања за рад, а за дете над којим је продужено родитељско право најдуже до 26 година.

317. Право на дечији додатак условљено је материјалним положајем и може се остварити уколико подносилац захтева, односно чланови његове породице, не поседују новчана и друга ликвидна средства (акције, обвезнице и друге хартије од вредности) у вредности већој од износа 30 дечијих додатака по члану породице у моменту подношења захтева. Такође, услов је да подносилац захтева, односно чланови његове породице, не поседују непокретности, осим одговарајућег стамбеног простора који одговара потребама појединца, односно породице, и окућнице у површини од једног хектара. Ово право се може остварити уколико подносилац захтева, односно чланови његове породице који остварују доходак од пољопривреде не поседују непокретности, осим одговарајућег стамбеног простора који одговара потребама појединца, односно породице, других нужних економских зграда у пољопривредном домаћинству и земљишта у површини до једног хектара по члану породице.

318. Право на дечији додатак остварује се: 1. Ако укупан месечни приход, умањен за порезе и доприносе, по члану породице остварен у три месеца која претходе месецу у коме је поднет захтев не прелази износ цензуса који је утврђен Законом, а укупан месечни катастарски приход по члану породице у претходној години не прелази износ од 3% просечног катастарског прихода по једном хектару плодног земљишта у претходној години или је остварен од земљишта до 500м² на коме је подигнута стамбена зграда; 2. Ако укупан месечни катастарски приход по члану породице у претходној години износи до 7% просечног катастарског прихода по једном хектару плодног земљишта у претходној години, а породица не остварује друге приходе (члан 19).

319. Утврђени цензус усклађује се са трошковима живота, и његов износ је увећан за 20% за самохране родитеље, хранитеље, старатеље и родитеље детета ометеног у развоју за које је донет акт о разврставању а које није смештено у стационарну установу. Износ дечијег додатка, који се усклађује са индексом трошкова живота, за ове категорије родитеља је такође увећан, за 30%.

320. Породици која нема приходе или остварује приходе испод нивоа социјалне сигурности припада и право на материјално обезбеђење, дефинисано Законом о социјалној заштити и обезбеђивању социјалне сигурности грађана. Ниво социјалне сигурности утврђује се у процентуалном износу од основе коју чини просечна зарада остварена по раднику у привреди општине, и износи за појединца 16%, породицу са два члана 22%, са три члана 28%, са четири члана 35% и породицу са пет и више чланова 32%.

Пракса

321. Подаци наведени у табели указују на укупан број корисника, односно број деце која примају додатак на децу у периоду 1999-2005. године.

Табела 18

	1999.г.	2000.г.	2001.г.	2002.г.	2003.г.	2004.г.	2005.г.
Додатак на децу - број корисника	374000	288000	378000	388000	257000	254000	254000
Додатак на децу - број деце	650000	497000	643000	659000	472000	471000	473000

Извор: Републички завод за статистику

VII. ОБРАЗОВАЊЕ, СЛОБОДНО ВРЕМЕ И КУЛТУРНЕ АКТИВНОСТИ

Нормативне основе

1. Устав СРЈ „(Службени лист СРЈ”, број 1/92)
2. Уставна повеља државне заједнице Србија и Црна Гора („Службени лист СЦГ”, број 1/03)
3. Повеља о људским и мањинским правима и грађанским слободама („Службени лист СЦГ”, број 6/03)
4. Устав Републике Србије („Службени гласник РС”, број 1/90.)
5. Закон о основама система образовања и васпитања („Службени гласник РС”, бр. 62/03, 64/03, 58/04, 62/04 и 101/05)
6. Закон о друштвеној бризи о деци („Службени гласник РС”, бр. 49/92, 29/93, 53/93, 67/93, 28/94, 47/94, 48/94, 25/96 и 29/01)
7. Закон о основној школи („Службени гласник РС”, бр. 50/92, 53/93, 67/93, 48/94, 66/94 и 22/02)
8. Закон о средњој школи („Службени гласник РС”, бр. 50/92, 53/93, 67/93, 48/94, 24/96 и 23/02)
9. Закон о високом образовању („Службени гласник РС”, бр. 76/05)

а) Образовање, укључујући стручно оспособљавање и усмеравање (члан 28)

Правни оквири

Право на образовање

322. Сходно члану 62. Устава СРЈ школовање је сваком доступно, под једнаким условима. Основно школовање је обавезно, у складу са законом, и за њега се не плаћа школарина

323. Чланом 43. Повеље о људским и мањинским правима и грађанским слободама прокламовано је да свако има право на образовање. Основно образовање је обавезно. Државе чланице су дужне да обезбеде бесплатно основно образовање. Оснивање школа и универзитета уређује се законима држава чланица. Припадници националних мањина имају право на школовање на свом језику у државним установама и на оснивање приватних образовних установа на свим нивоима, сагласно члану 52. Повеље. У области образовања државна заједница СЦГ и државе чланице подстичу дух толеранције и међукултурног дијалога и предузимају ефикасне мере за унапређење узајамног поштовања, разумевања и сарадње међу свим људима који живе на њеној територији, без обзира на њихов етнички, културни, језички или верски идентитет, према члану 56. ове повеље.

324. Чланом 32. Устава Републике Србије прокламовано је да је школовање сваком доступно, под једнаким условима. Основно школовање је обавезно. За редовно школовање које се финансира из јавних прихода, грађани не плаћају школарину. Припадници других народа и народности имају право на образовање на свом језику, у складу са законом.

325. Законом о основама система образовања и васпитања уређују се основе система предшколског, основног и средњег образовања и васпитања. Чланом 4. наведеног закона прописано је да свако има право на образовање и васпитање. Грађани Републике Србије једнаки су у остваривању права на образовање и васпитање, без обзира на пол, расу, националну, верску и језичку припадност, узраст, физичку и психичку конституцију, социјално и културно порекло, имовно стање, политичко опредељење или друго лично својство. У погледу могућности и услова уписа у основну школу са домаћим држављанима изједначена су и лица која немају домаће држављанство (члан 92. Закона).

326. Системом образовања и васпитања обезбеђују се: доступност образовања и васпитања; могућност за образовање и васпитање под једнаким условима и на економски неразвијеним подручјима, као и у социјално, односно културно мање подстицајним срединама; квалитетно образовање и васпитање, које осигурава стицање језичке, математичке, научне, уметничке, културне, здравствене, еколошке и информатичке писмености, неопходне за живот у савременом и сложеном друштву; образовање и васпитање које одговара степену развоја и узрасту детета, односно ученика; једнака могућност за образовање деце и ученика са сметњама у развоју; подстицање ученика за стицање што вишег нивоа образовања и што већег укључења у процес доживотног учења; максимална хоризонтална и вертикална покретљивост у оквиру система образовања и васпитања, у складу са одредбама члана 2. овог закона.

327. Чланом 83. истог закона прописано је да Република Србија обезбеђује бесплатно образовање за ученике основних и редовне ученике средњих школа. Ванредни ученик средње школе плаћа школарину у висини коју утврђује школа, уз сагласност Министарства просвете и спорта. Родитељ, односно ученик може да се определи да се ученик упише у школу чији је оснивач друго правно или физичко лице, у којој се плаћа школарина.

328. За децу грађана Републике Србије који привремено бораве у иностранству може се организовати основно образовање и васпитање по посебном програму који, на предлог Просветног савета, доноси министар, а у складу са посебним законом.

329. Законом о основама система образовања и васпитања, сходно члану 141. предвиђено је да се средства за финансирање дечјих вртића обезбеђују у буџету Републике Србије и у буџету јединице локалне самоуправе, а за делатност основних и средњих школа чији је оснивач Република, аутономна покрајина или јединица локалне самоуправе, обезбеђују се у буџету Републике и буџету јединице локалне самоуправе

Врсте образовања

а) Предшколско образовање

330. Према члану 89. Закона о основама система образовања и васпитања у дечјим вртићима, на захтев родитеља, уписују се деца пре поласка у основну школу.

331. Одредбама става 3, 4 истог члана прописано је да је родитељ, односно старатељ, дужан је да упише дете старости од пет и по до шест и по година у дечји вртић, односно основну школу, а да је похађање програма бесплатно.

332. Казненим одредбама Закона о основама система образовања и васпитања, уређено је кажњавање за прекршај установе и одговорног лица установе ако не упише дете у дечији вртић, односно у основну школу ради похађања припремног предшколског програма и не упише дете које има пребивалиште на подручју школе (члан 145. ст. 1. и 2.. тач. 7) и 8)).

333. Програм припреме за полазак у основну школу у оквиру предшколског васпитања и образовања у години пред полазак у школу траје четири сата дневно, најмање шест месеци.

334. Чланом 35. Закона о друштвеној бризи о деци прописано је да деца предшколског и основношколског узраста, у зависности од материјалног положаја породице, имају право на регресирање трошкова боравка у предшколској установи. Регресирање трошкова целодневног и полудневног боравка деце, предшколског узраста обезбеђује се у укупном износу од 80% од економске цене просечно по детету, у предшколским установама које се налазе у мрежи установа коју утврди општина. Начин и услове регресирања трошкова утврђује надлежни општински орган.

335. Од 2006 године, родитељ-старатељ биће дужан да упише дете у дечији вртић ради похађања припремног школског програма.

б) Основно образовање

336. Остваривање права на основно образовање регулисано је Законом о основама система образовања и васпитања (чл. 86. до 90.). Основно образовање траје осам година, а предвиђено је и обавезно похађање припрема за школу у трајању од четири месеца у години која претходи поласку детета у школу.

337. Основно музичко образовање траје од четири до осам, а балетско шест година и остварују се у три образовна циклуса, у складу са посебним законом и школским програмом.

Упис у први разред основне школе

338. У први разред основне школе уписују се деца која до почетка школске године имају најмање шест, а највише седам и по година.

339. Дете старости од шест и по до седам и по година уписује се након испитивања пред полазак у школу, а дете од шест до шест и по година - након провере спремности за полазак у школу. Уз документацију потребну за упис, родитељ доставља доказ о здравственом прегледу детета. Испитивање детета пред полазак у школу врше психолог и педагог школе, применом стандарда препоручених од надлежног центра. Проверу спремности детета за упис у школу врши психолог школе применом стандарда и поступака препоручених од надлежног центра.

340. У поступку испитивања пред полазак у школу и провере спремности може да се препоручи:

- родитељима - одлагање поласка детета у школу за годину дана, уколико је млађе од шест и по година у време поласка у школу;
- школи - индивидуализовани рад са учеником.

341. У први разред основне школе може да се упише и дете старије од седам и по година које због болести или других оправданих разлога није уписано у школу.

342. Ако дете старије од осам и по година због болести или других оправданих разлога није уписано у први разред, може да се упише у одговарајући разред на основу претходне провере знања и способности, а према узрасту.

343. Основна школа дужна је да упише дете које има пребивалиште на подручју школе. Школа може да упише и дете са подручја друге школе, на захтев родитеља, у складу са просторним могућностима школе.

344. Родитељ може да изабере основну школу у коју ће да упише дете, о чему подноси захтев изабраној школи најкасније до 1. фебруара текуће календарске године у којој се врши упис.

345. Јединица локалне самоуправе води евиденцију и обавештава школу и родитеље о деци која су стасала за упис и која су уписана у школе.

Оцењивање у основној школи

346. Ученик се оцењује из свих наставних предмета и из владања. У првом и другом разреду основног образовања и васпитања оцењивање и закључна оцена су описни. У осталим разредима основног и у средњем образовању и васпитању оцењивање је описно и бројчано у току школске године, осим из предмета које одреди министар. Закључна оцена јесте бројчана. Владање ученика оцењује се описном оценом, у складу са посебним законом.

347. Ученици се оцењују из свих наставних предмета и из владања. У току полугодишта ученик мора бити оцењен из сваког наставног предмета најмање два пута, а из владања на крају првог и другог полугодишта. На крају првог и другог полугодишта утврђује се општи успех ученика. Оцењивање ученика је јавно. Начин оцењивања ученика прописује министар просвете. (члан 46).

348. Општи успех ученика утврђује се на основу аритметичке средине позитивних закључних бројчаних оцена. Општи успех ученика је: одличан, врло добар, добар, довољан (члан 49).

349. Ученик понавља разред уколико на крају другог полугодишта има више од четири недовољне закључне бројчане оцене. Ученик који има до четири недовољне закључне бројчане оцене полаже поправни испит у јунском и августовском испитном року.

350. Ученик основне школе, његов родитељ или старатељ има право да поднесе жалбу на оцену, у складу са посебним законом. Жалба се подноси директору у року од три дана, а за ученика завршног разреда у року од 24 часа од дана добијања ђачке књижице, односно сведочанства.

351. Право на приговор директору школе на оцену у току школске године има ученик, односно родитељ или старатељ у року од три дана од саопштења оцене. Директор школе у року од три дана, у сарадњи са педагошко-психолошком службом, одлучује по приговору. Ако директор оцени да је приговор основан и да је оцена изведена супротно закону, образује комисију за проверу знања ученика. Оцена комисије је коначна (члан 63).

Завршни испит у основном образовању и васпитању

352. Након завршеног осмог разреда ученик полаже завршни испит којим се процењује степен постигнутости прописаних исхода основног образовања и васпитања. Након положеног завршног испита ученик стиче основно образовање и васпитање о чему се издаје јавна исправа у складу са посебним законом. На основу положеног завршног испита, ученик стиче право на упис у средњу школу, у складу са посебним законом. Програм завршног испита у основној школи прописује министар.

Уџбеници

353. У остваривању образовно-васпитног рада користе се уџбеници и наставна средства које, на предлог Центра за развој школског програма и уџбеника, одобри министар, у складу са посебним законом.

354. У поступку одобравања утврђује се да ли уџбеник одговара минималним стандардима квалитета. Минимални стандарди се односе на квалитет садржине, дидактичке обраде, израде и техничке опремљености уџбеника. Минималне стандарде квалитета уџбеника утврђује, на предлог надлежног центра, Просветни савет.

в) Опште и средње стручно образовање и обука

355. Права грађана од општег интереса у средњем образовању и васпитању су: средње образовање редовних ученика у трогодишњем и четворогодишњем трајању; средње образовање редовних ученика са посебним способностима, обдарених и талентованих ученика; средње образовање, образовање и оспособљавање за рад редовних ученика ометених у развоју; средње образовање редовних ученика на језику народности, односно двојезично; образовање редовних ученика за рад у трајању од две године; упоредно средње образовање ученика који постижу изванредне резултате у учењу; васпитни рад у дому ученика (члан 11).

Упис ученика у средњу школу

356. У школу може да се упише лице које је завршило основну школу. Лице које је завршило основну школу у иностранству може да се упише у школу ако му се нострификује сведочанство. У музичку, односно балетску школу може да се упише лице које је завршило основну музичку, односно балетску школу, а лице које није завршило ту школу, ако претходно положи испит на нивоу програма тог образовања. Лице које није завршило основну школу, а завршило је основну музичку или балетску школу може да се упише у музичку, односно балетску школу ради похађања наставе из уметничких и стручних предмета. У стручну школу, ради стицања специјализације, може да се упише лице са завршеном одговарајућом школом, које има најмање две године радног искуства. Наставним планом и програмом утврђује се која је школа одговарајућа за стицање специјализације (члан 38).

Завршни испит

357. Завршни испит полаже ученик на крају двогодишњег и трогодишњег образовања, матурски испит - на крају четворогодишњег образовања, специјалистички испит - на крају специјализације, а испит за стручну оспособљеност на крају стручног оспособљавања (члан 57).

г) Високо образовање

358. Право на високо образовање, сходно Закону о високом образовању (члан 8) имају сва лица са претходно стеченим средњим образовањем, без обзира на расу, боју коже, пол, сексуалну оријентацију, етничко, национално или социјално порекло, језик, вероисповест, политичко или друго мишљење, статус стечен рођењем, постојање сензорног или моторног хендикепа или имовинско стање.

359. Изузетно, под условима одређеним статутом високошколске установе, право на високо образовање има и лице без стеченог средњег образовања које конкурише за упис на студијске програме из уметничких области.

360. Високошколска установа утврђује, у складу са законом, критеријуме на основу којих се обавља класификација и избор кандидата за упис (успех у претходном образовању, врста претходног образовања, посебна знања, вештине или способности и сл.).

361. Национални савет за високо образовање који има 16 чланова које бира Народна скупштина образује се ради обезбеђивања развоја и унапређења квалитета високог образовања (чл. 9. и 10).

362. Високошколска установа организује и изводи студије у току школске године која, по правилу, почиње 1. октобра и траје 12 календарских месеци. Школска година може се делити на: два семестра, од којих сваки траје 15 недеља; три триместра, од којих сваки траје 10 недеља; блокове, у укупном трајању од 30 недеља, чије се појединачно трајање утврђује општим актом високошколске установе. Настава појединачних предмета се, по правилу, организује и изводи у току једног семестра, једног триместра или једног блока, а најдуже у току два семестра или три триместра (члан 79).

Пракса

Писменост

363. У периоду од 1991. до 2002. године значајно је смањена стопа неписменог становништва у Републици Србији, а образовни ниво становништва је значајно поправљен.

364. Према подацима са пописа из 1991. године у Србији (са подацима за територију АП КиМ) било је 6,2% неписменог становништва⁶. Према подацима са пописа из 2002. године⁷ овај постотак је пао на 3,45% становништва (или 1,08% мушкараца и 5,66% жена). Међутим, уколико се погледа група између 10 и 25 година не постоје битне разлике по полу у писмености. У узрасном распону од 15 до 24 године неписмено је 0,6% у односу на узрасну групу. Од укупног броја неписменог становништва 75% је лоцирано у руралним подручјима. Највеће стопе неписмености су на југу земље а најмање стопе су у Београду. Када је реч о националним мањинама највећа стопа неписмености је код Рома (20%), Влада (10,5%), Албанаца (7,7%), Бугара (5,4%), Румуна (4,6%). Потпуно другачија ситуација је са неким другим националним мањинама: проценат неписмених код Русина је 0,4%, Словака 0,67% и Мађара 1,9%.

⁶ Свеобухватна анализа система основног образовања у СРЈ, Уницеф, Београд, 2001

⁷ Попис становништва, домаћинства и станова у 2002. години, Републички завод за статистику, Београд, 2003:

365. Уместо програма за описмењавање одраслих, у Републици Србији постоје основне школе за образовање одраслих. Према подацима из Статистичког годишњака Србије из 2002. године, регистровано је 12 школа за образовање одраслих, односно 133 одељења. Укупан број полазника био је 1915. У оквиру ових података није доступан постотак деце полазника од 15 до 18 година старости.

366. Попис из 2002. је показао да се значајно поправио образовни састав становништва у Републици Србији – 11,6% становништва има вишу или високу стручну спрему (8,9% у 1991.). Средњу школу завршило је 41% становништва (32,2% у 1991.). Основну школу је завршило 24%, без завршеног обавезног образовања је више од 20% становништва а без икакве школске спреме је 5,7 посто грађана.

Предшколско васпитање

367. Укупан обухват деце предшколским васпитањем у Републици Србији (без података за територију АП КиМ) износи 162.825 или 32,9% популације предшколског узраста⁸. Обухват деце предшколским васпитањем је у порасту али је и даље недовољан и неадекватно дистрибуиран.

368. Стопа уписа у предшколске установе у АП Војводини је нешто виша од републичког просека, износи 35,5%, док је у Србији без територија АП Војводина и АП КиМ 31,9%. Просечан број деце по васпитној групи је од 20 до 26.

369. Деца узраста од 5 до 7 година су најбројнија и чине 50,6% од укупног броја уписаних у предшколским установама. Наведена старосна група обухваћена је програмом припреме за школу.

370. Распоред деце према дужини боравка у сатима показује да у Србији највећи број деце борави чак 11 сати у вртићима и то 31% у АП Војводини и 61% у Србији без територија АП Војводина и АП КиМ. У полудневном боравку, до 5 сати налази се близу 30% деце у Републици Србији, док 9 и 10 часова у вртићу борави само 15% малишана. Републички завод за статистику не располаже адекватним објашњењем оваквог распореда деце, будући да су оригинални подаци преузети са терена управо како су наведени.

371. У протеклих 10 година (2002/3 у односу на 1992//3 годину) мрежа предшколских установа у Републици Србији је проширена са 1537 на 1776⁹ са просечном годишњом стопом раста од 1,5%. У слабије развијеним општинама Србије без територија АП Војводина и АП КиМ недовољан је број предшколских установа.

372. Предшколске установе су већ из физичких разлога недоступне деци до три године у источним деловима Републике Србије, јер је просечна удаљеност тих установа 6,4 км али и у западним деловима Републике Србије (5,3 км) и у деловима Републике Србије без територија АП Војводине и АП КиМ (4,9 км). То исто важи и за узрасте од 4 до 6 година: у источним деловима Републике Србије удаљеност је 6,3 км, у западним деловима 5,8 км, у делу Републике Србије без АП Војводине и АП КиМ 4,2 км.

⁸ Статистика предшколског васпитања и образовања, 2002/2003, МПС

⁹ Статистика предшколског васпитања, 2002/2003, Министарство просвете и спорта Републике Србије, Београд, 2003

373. Од укупног броја деце која нису примљена због попуњеног капацитета чак 96% је у Републици Србији без територија АП Војводина и АП КиМ. Овоме треба додати да је сиромашних у сеоским подручјима 25% и да су показатељи о доступности социјалних служби још неповољнији. У последњих десет година у Србији ради одређен број приватних предшколских установа. Статистика не располаже поузданим подацима колико их стварно има јер већина није регистрована у делатности друштвене бриге о деци, односно предшколског васпитања¹⁰.

374. Предшколско образовање и вапитање је тек 2003. године постало саставни део образовног система, којем по својој природи и припада те су следеће активности предузете у циљу његовог развоја :

- Интензивно усавршавање васпитача за нове развојне методе и приступе, које се спроводи путем 39 семинара са 1.355 учесника и 132 предшколске установе. Рад на изради отвореног програма на предшколском нивоу у виду акционог истраживања за стручно усавршавање васпитача и побољшање квалитета образовне праксе је у току.
- Обука васпитача за посебне предшколске програме у установама које могу да послуже као модел.
- Обука васпитача за развој и успостављање професионалних норми и радног кодекса у оквиру занимања просветни радник, са циљем упознавања кадрова са стандардима наставе и професионалног развоја.
- Успостављање мреже предшколских установа које спроводе различите програме у циљу побољшања сарадње и размене најбољих искустава

Основношколско образовање

375. На почетку 2003/2004. школске године у Републици Србији је радило 3587 основних школа (податком су обухваћене школе без издвојених одељења, школе са издвојеним одељењима и издвојена одељења при основним школама). Приближно 85% од укупног броја школа (3052) налази се на територији Центалне Србије, а 15% (535 школа) у АП Војводина. На 10000 становника у Србији без територија АП Војводина и АП КиМ је у пресеку 6 до 7 (6.6) школа, а у Војводини 2 до 3 (2.6) школе.

376. Састав школа у Србији без територија АП Војводина и АП КиМ и АП Војводини се битно разликује. Према стању на крају 2002/2003 школске године од укупно 3055 редовних основних школа у Србији без територија АП Војводина и АП КиМ једна четвртина (24,6%) су самосталне школе (са или без издвојених одељења), а три четвртине (75,4%) су издвојена одељења при матичним школама. У АП Војводини, од укупно 534 школе, око две трећине (64,6%) су самосталне школе, а само једна трећина (35,4%) су издвојена одељења.

Табела 19

Према саставу	Србија без територија АП Војводина и АП КиМ	АП Војводина
Самосталне школе без издвојених одељења	213	248
Самосталне школе са издвојеним одељењима	538	97
Издвојена одељења при матичним школама	2304	189
Укупно	3055	534

Извор: Републички завод за статистику

¹⁰ Стратегија за смањење сиромаштва, други нацрт, 2003.

377. Четвороразредне школе су знатно заступљеније у Републици Србији без територија АП Војводина и АП КиМ (65,6%) него у АП Војводина (25,6%). Све четвороразредне школе припадају групи издвојених одељења при матичним школама.

378. Просечан број ученика по школи при четвороразредним основним школама је 22,2, у Републици Србији без АП Војводине и АП КиМ и 32,4 у АП Војводина, док је при осморазредним основним школама просечан број ученика по школи 422,6 у Републици Србији без територија АП Војводине и АП КиМ и 440,6 у АП Војводини, што значи да укупан број ученика у четвороразредним школама одговара величини једног одељења при потпуној основној школи. Просечан број одељења при четвороразредним школама у Републици Србији је 1,88, а при осморазредним школама 18,8. Просечан број ученика по одељењу при четвороразредним школама у Републици Србији је 1,9, а при осморазредним 28,2.

379. На једног стручног сарадника у просеку је 810,6 наставника у четворогодишњим школама (у Републици Србији без територија АП Војводине и АП КиМ стручни сарадници раде само при осмогодишњим школама) и 20,4 наставника у осмогодишњим школама).

380. У укупном броју уписаних ученика у основне школе у Републици Србији 48,7% су девојчице. Бруто стопа уписа у основне школе је 99,7% за Републику Србију без територија АП Војводине и АП КиМ , а 94,3% за АП Војводину. Разлика у вредности стопе за дечаке и девојчице мања је од једног процентног поена.

Средње образовање

381. У првом разреду редовних средњих школа , у школској 2003/2004. години, за трогодишње образовање определило се 30,9% ученика у Републици Србији без територија АП Војводине и АП КиМ и 37,9% ученика у АП Војводини, а за четворогодишње образовање 69,1% ученика у Републици Србији без територија АП Војводине и АП КиМ и 62,1% ученика у АП Војводини.

382. Образовна подручја са највећим бројем ученика су гимназије (са 24,2% ученика у Републици Србији без територија АП Војводине и АП КиМ и 22,3% ученика у АП Војводини) и машинство са обрадом метала са (12,7% ученика у Републици Србији без територија АП Војводине и АП КиМ и 12,2 ученика у АП Војводини). На трећем месту је у Републици Србији без територија АП Војводине и АП КиМ економско-правна струка (11,9% ученика), а у АП Војводини пољопривреда и прерада хране (такође, 11,9%). На четвртом месту је у Републици Србији без територија АП Војводине и АП КиМ електротехника (11,6% ученика), а у АП Војводини економско-правна струка (10,4%). Најслабије заступљена образовна подручја су геологија и рударство (0,1% у АП Војводини и 0,4% у Републици Србији без територија АП Војводине и АП КиМ) , личне услуге, по 1,2% у обе територијалне јединице, а затим култура (у АП Војводини 1,3%, у Републици Србији без територија АП Војводине и АП КиМ 1,8%), шумарство и обрада дрвета (2% у АП Војводини, 1,5% у Републици Србији без територија АП Војводине и АП КиМ)

383. Од 16 образовних подручја у образовном систему Републике Србије четири подразумевају искључиво четворогодишње школовање: гимназија, култура, уметност и јавно информисање, здравство и социјална заштита и природно-математичко подручје. Економија, право и администрација, као посебно подручје такође би се могло овде уврстити јер садржи само два образовна профила која подразумевају трогодишње школовање. На другој страни, област личних услуга има само један образовни профил за који је потребно четворогодишње образовање. Текстилство и кожарство такође, подразумевају претежно трогодишње школовање.

384. У укупном броју ученика редовних средњих школа поноваца је било 1,9% у Републици Србији без територија АП Војводине и АП КиМ и 3,1% у АП Војводини. Ученици четворогодишњих школа имају знатно већу пролазност (1,3% поноваца у Републици Србији без територија АП Војводине и АП КиМ, 1,7% у АП Војводини) од ученика трогодишњих школа (3,8% у Републици Србији без територија АП Војводине и АП КиМ, 6,2% у АП Војводини).

385. Број поноваца опада са сваким наредним уписаним разредом: у Републици Србији без територија АП Војводине и АП КиМ је било 3,2% поноваца у првом, 2,2% у другом, 1,1% у трећем и 0,5% у четвртном разреду; у АП Војводини 4,8%, у првом, 3,6% у другом, 2,0% у трећем и 0,6% у четвртном разреду.

386. Посматрано по образовним подручјима у Србији без територија АП Војводине и АП КиМ је најмањи проценат поноваца у гимназијама (0,72%), економској (0,74%) и здравственој (1,22%) струци, а највећи у геолошко-рударској (3,815), природно-математичкој (3,47%) и машинској струци (3,39%). У АП Војводини су иста подручја са најмањим учешћем поноваца, разлика је једино редоследу: економско (0,835), гимназије (0,88%) и на трећем месту машинство (6,28%), а затим саобраћај (5,34%) док је у Републици Србији без територија АП Војводине и АП КиМ ово подручје на четвртном месту са (2,98%), геодезија и грађевинарство (5,15%). Природно-математичко образовно подручје не постоји у АП Војводини.

Табела 20

	Школе		Одељења		Ученици		Наставници	
	Ц. Србија	АП Војв.	Ц. Србија	АП Војв	Ц. Србија	АП Војв	Ц. Србија	АП Војв
1999/00	100	100	100	100	100	100	100	100
2000/01	100.6	100.0	100.1	99.1	94.8	95.0	99.9	101.5
2001/02	101.1	102.4	99.9	99.6	92.0	93.0	100.3	102.6
2002/03	103.4	104.1	101.8	101.0	91.6	92.9	103.7	103.9
2003/04	104.5	100.8	102.0	100.3	90.7	91.7	106.5	106.8

Основни показатељи развоја редовног средњег образовања, базни индекси, 1999-100

Више и високо образовање

387. Школске 2003/2004 године на факултетима, чији је оснивач Република уписано је 37509 студената. На вишим школама, чији је оснивач Република, уписано је 23624 студената.

388. Школске 2004/2005 године на факултетима, чији је оснивач Република уписано је 36965 студената. На вишим школама, чији је оснивач Република уписано је 25085 студената.

389. Школске 2005/2006 године се за полагање пријемних испита на факултетима, чији је оснивач Република Србија, пријавило укупно 27715 кандидата (74% од планираног броја). Број кандидата по образовним пољима према важећем Закону о универзитету је следећи:

- Техничко-технолошке науке: 5544 (56% од планираног броја);
- Друштвено- хуманистичке науке: 13792 (84% од планираног броја);
- Медицинске науке: 4236 (108% од планираног броја);
- Биотехничке науке: 1205 (46% од планираног броја);
- Природно- математичке науке: 2095 (52% од планираног броја);
- Уметност: 843 (118% од планираног броја);

390. Број пријављених кандидата на вишим школама чији је оснивач Република Србија је 17000.

- Техничко- технолошке школе: 6700 (72% од планираног броја);
- Пословно- економске школе: 6440 (94% од планираног броја);
- Остале: 2 медицинске, 1 уметничка и 11 васпитачких – 3860 (106% од планираног броја);

391. Број пријављених кандидата у сваком уписном року прати Министарство просвете и спорта, Сектор за високо и више образовање и податке доставља Републичком заводу за статистику који их издаје у својим извештајима са осталим подацима о образовању.

392. Последњих година би се, по изложеним подацима,могло закључити да је дошло до пада интересовања за факултете и више школе. Међутим, стварно интересовање није опало већ је дошло до дисперзије студената на приватне факултете и више школе али о броју уписаних студената на њима Министарство просвете и спорта још увек нема никакву евиденцију.

Наставнички кадар

393. Од 1993 у Републици Србији има шест учитељских факултета. Ови учитељски факултети имају и истурена одељења која су намењена образовању учитеља који раде у основним школама у којима се настава изводи на мађарском, словачком, русинском и румунском језику. Школовање траје осам семестара. Доминирају теоријска предавања, студенти имају мало праксе у току које уче како да раде са децом, највише кроз посматрање рада искусних учитеља. Школовање наставника за децу са специјалним образовним потребама обавља се на универзитетском нивоу на Дефектолошком факултету Универзитета у Београду.

394. Наставници предметне наставе школе и у средњим школама образују се на одговарајућим студијским групама такозваних наставничких факултета. Постоји укупно 14 наставничких факултета а у оквиру сваког од њих постоје одвојена одељења која школују различите профиле наставника. Карактеристика школовања предметних наставника у Републици Србији јесте да предметно знање преовлађује над усвајањем педагошких и методичких сазнања. На њима су педагошко-психолошке дисциплине заступљене с мање од 5% у укупном фонду наставних часова предвиђених за школовање будућих наставника. Планирање наставног плана и програма, оцењивање знања и сличне теме уопште се не изучавају. Ово школовање је врло децентрализовано и нестандардизовано.

395. Током десет година остваривања Конвенције о правима детета, невладине организације су биле врло активне у праћењу стања права детета. Најчешће активности ових организација су у области обуке или семинара намењених просветним радницима и другим кадровима у циљу образовања за права детета, семинара за децу, истраживачких пројеката и издаваштва тј. публикација које промовишу Конвенцију о правима детета.

396. Пројекти невладиних организација које подржава УНИЦЕФ, који су улазили у формални школски систем и кроз које се радило директно са наставницима и децом:

-1993. године покренут је пројекат „**Чувари осмеха**“: програм за подршку и промовисање права детета у социјалном контексту који је био изложен ратним утицајима. Кроз програм је директно или индиректно прошло око 8000 одраслих и 100.000 деце. Овај програм изабран је од стране експертског тима за основу наставног плана за грађанско васпитање у првом разреду основне школе у првом полугодишту.

-Речи су зидови или прозори (Језик жирафе): образовање за ненасилну комуникацију. Примена пројекта почела је 1995. године са циљем да се обуче одрасли који раде са децом, као и деце за ненасилну и емпатичку комуникацију и конструктивно решавање конфликта. У програму је до краја 2001. године учествовало више од 1500 наставника и 40.000 деце од 5 до 16 година.

-Учионица добре воље: Школски програм за конструктивно решавање конфликта. Програм је почео са имплементацијом 1994. године и уз допуне и модификације наставља се и 2001. Његов циљ је развијање знања и вештина потребних за толерантно, конструктивно и одговорно социјално понашање и мирољубиво решавање конфликта. Пројекат се спроводи кроз радионице за ниже разреде основне, више разреде основне и средњу школу. Кроз програм је прошло више од 2000 запослених у образовању и 50.000 ученика. Експертски тим изабрао је овај програм као основу за наставни план грађанског васпитања у средњим школама.

- 1995. године организација *Пријатељи деце Србије* покренула је пројекат „Буквар дечијих права” у оквиру УНИЦЕФ-овог пројекта „Васпитање за развој, мир и толеранцију”. Један од задатака је био да се образују просветни радници у основним школама, психолози, педагози и родитељи о дечијим правима. У сарадњи са УНИЦЕФ-ом, Radda Barnen (Шведска), Save the children и Министарством просвете и спорта реализовано је преко 120 семинара на којима је едуковано више од 4000 одраслих. За потребе пројекта настао је уџбеник „Буквар дечијих права” (Љубивоје Ршумовић) и приручници „Шта да се ради” (Иван Ивић) и „Како да се ради” (Љубица Бељански-Ристић).

-„Родитељи и васпитачи у акцији”: Овај пројекат настао је из Буквара дечијих права, и имао је за циљ да подигне свест о Конвенцији о правима детета међу родитељима и васпитачима предшколске деце. Обучено је преко 500 васпитача и спроведено више од 100 локалних акција чији циљ је био побољшање социјалних и физичких услова за рани развој детета.

-„Како можемо заједно”: Овај приручник направљен је за наставнике који су радили са адолесцентима о питањима права детета. Направила га је невладина организација Југословенски центар за права детета. Он садржи игре симулација које помажу младима да разумеју зашто су права и правила неопходна, активности у вези са одређеним правима и вежбе играња улога у вези са правима и одговорностима. Овај приручник експертски тим изабрао је као основу за други и трећи део наставног плана грађанско васпитање за средње школе.

-Пројекат „Трећи миленијум”, подржан од Фонда за отворено друштво започет 1996. године као начин да се информационе технологије укључе у процес наставе и учења. Пројекат је спроведен у 40 школа у Републици Србији, од којих су пет постале регионални центри за стручно усавршавање наставника у овој области.

-Програм за толеранцију и против предрасуда за децу и одрасле. Овај пројекат има за циљ подизање нивоа свести међу децом и одраслима о питањима дискриминације, мењању ставова (посебно према Ромима), развијању стратегија за борбу против предрасуда и побољшавању сарадње и разумевања међу различитим људима.

397. Невладине организације су развиле и програме обуке, као и семинаре за децу и омладину

-Мрежа отворених клубова (Фонд за отворено друштво): Први клубови почели су са радом 1996 године. Основани су првобитно због олакшавања социјалне и психолошке интеграције деце избеглица у локалну средину, а развиле су се у радионицарске центре за позоришне, сликарске, филмске и литерарне групе у којима централно место имају идеје толеранције, ненасиља и демократије.

-Пројекат „У потрази за садржајним слободним временом” (Пријатељи деце Србије) започет је 1997. године. Намењен је средњошколцима са циљем да се код њих, након информације о Конвенцији о правима детета, развије, одговорност за партиципацију у остваривању својих права, мотивишу и обуче за вођење малих акција у школи и локалној средини. Пројекатом је обхваћено је 18 градова Републике Србије. У склопу овог пројекта реализовани су и летњи средњошколски кампови, као вид додатне едукације за рад у локалним срединама. Из овог пројекта развија се нов: Средњошколска мрежа.

-Као посебан вид психосоцијалне помоћи деци избеглицама и деци са КиМ организовани су дечји стваралачки кампови за децу до 15 година. Такође, током лета 2000. и 2001. и 2002. реализован је пројекат „Више од игре”, у жељи да бар делимично задовољи потребу деце за свим оним што осиромашена породица не може да им пружи. (Пријатељи деце Србије у сарадњи са УНИЦЕФОМ).

-Семинари за децу – обука о Конвенцији о правима детета (Југословенски центар за права детета, Београд): „Летња школа о правима детета” (Котор, 1997,1998, 2000), „Зимска школа о правима детета” (Златибор, 2001), „Како до дечје партиципације” (Београд, 1997), „Конвенција, партиципација и ми” семинари за децу и стручњаке у дечјим домовима : „Моша Пијаде” (Београд, 1998), „Мирослав Мика Антић” (Сомбор, 1998), „Дринка Павловић” (Београд, 1999), „Заједнички евалуативни семинар” (Београд, 1999), „Образовање за дечју партиципацију у школи” (2000), „Права детета у школи” (2001), „Агенда за будућност”, 39 радионица/ семинара за адолесценте

398. Програм Школски полицајац уведен је 2002. године у сарадњи са Министарством унутрашњих послова. Посебно обучени полицајци су постављени у 243 (84 основне и 159 средњих) школе.

Финансирање образовања

399. Република Србија данас има доминантно централизован систем финансирања образовања. У укупним приходима образовања учешће буџета у 2001. години износило је 72,4%, што је у висини бруто плата запослених. Директна давања становништва износила су 9,3% у укупним приходима образовања, а донације 5,2% у 2001. години.

400. Из буџета Републике Србије у 2003. години издвојено је 31.988.710.000 динара за образовање. Процент издвајања из буџета Републике Србије за предшколско образовање износи 0,19%, за основно образовање 6,57%, за средње образовање 3,38% и за више и високо образовање 10,04%.

401. Из општинских буџета за образовање у 2002. издвајано је просечно 48,24% средстава у односу на нормативе

402. Низак ниво расхода за образовање неповољно се одражава на доступност образовања деци из најсиромашнијих слојева, необавезним нивоима образовања (после основног) и на квалитет образовања. Општине са исподпросечним БДП нису у могућности да обезбеђују ни законом утврђен обавезан део средстава за образовање.

403. Како показују подаци из Уницефове анализе, породице значајно доприносе покривању трошкова образовања. То, на пример, укључује набавку уџбеника и школског прибора. На тај начин се, само 1999. године издвајало 181 милион америчких долара за све нивое образовања, или око једне четвртине свих трошкова образовања. Уколико се у ово укључи и вредност утрошеног родитељског времена, може се претпоставити да се ово учешће попело на 320 милиона америчких долара.

404. Расходи за образовање, културу у разоноду у структури личне потрошње породица у 2001 години износе 2,3 % од укупних расхода. У овом контексту, Република Србија предузима одређене мере путем којих се посвећује посебна пажња трошковима породице за потребе образовања. Тако се, у Републици Србији школске 2002/3 смештај ученика средњих школа организује у 57 ученичких домова које користи 9345 или 2,92% ученика. Ученичке кредите добија 9501 или 2,97% ученика а стипендије свега 250 или 0,08% ученика. Износ кредита је 1500 дин или 9,98% у односу на просечну бруто плату (15.257 динара)¹¹.

405. Укупан број ученика у Републици Србији који користе бесплатан превоз до школе је 35.371. По постотцима у односу на укупну популацију ученика то износи: за ниже разреде основне школе у АП Војводини 2,5% а у Републици Србији без територија АП Војводине и АП КиМ 2,4%; за више разреде основне школе у Војводини 6% а у Србији без територија АП Војводина и АП КиМ 8,6%.¹².

б) Циљеви образовања (члан 29)

1. Циљеви образовања утврђени законским прописима

406. Сходно одредбама члана 3. Закона о основама система образовања и васпитања делатност образовања и васпитања се обавља ради обезбеђивања и изналажења оптималних услова за формирање индивидуалних и социјалних својстава деце, ученика и одраслих којима се доприноси њиховом укупном развоју, развоју демократског друштва као и свету који се мења.

407. Циљеви образовања и васпитања су: развој интелектуалних капацитета и знања деце и ученика нужних за разумевање природе, друштва, себе и света у коме живе, у складу са њиховим развојним потребама, могућностима и интересовањем; подстицање и развој физичких и здравствених способности деце и ученика; оспособљавање за рад, даље образовање и самостално учење, у складу са начелима сталног усавршавања и начелима доживотног учења; оспособљавање за самостално и одговорно доношење одлука које се односе на сопствени развој и будући живот; развијање свести о државној и националној припадности, неговању традиција и култура; омогућавање укључивања у процесе европског повезивања; развијање свести о значају заштите и очувања природе и животне средине; усвајање, разумевање и развој основних социјалних и моралних

¹¹ Статистика Министарства просвете и спорта, Сектор за ученички и студентски стандард

¹² Статистика основног образовања, 2002/2003, Министарство просвете и спорта, 2003

вредности демократски уређеног, хуманог и толерантног друштва; уважавање плурализма вредности и омогућавање, подстицање и изградња сопственог система вредности и вредних ставова који се темеље на начелима различитости и добробити за све; поштовање права деце, људских и грађанских права и основних слобода и развијање способности за живот демократски уређеном друштву; развијање код деце и ученика етничке и верске толеранције, јачање поверења међу децом и ученицима и спречавање понашања која нарушавају остваривање права на различитост; развијање и неговање другарства и пријатељства, усвајање вредности заједничког живота и подстицање индивидуалне одговорности.

408. У члану 2. Закона о основној школи прописано је да је циљ основног образовања и васпитања стицање општег образовања и васпитања, складан развој личности и припрема за живот и за даље опште и стручно образовање и васпитање. Основним образовањем и васпитањем остварује се нарочито: оспособљавање за живот, рад и даље образовање и самообразовање; овладавање основним елементима савременог општег образовања; оспособљавање за примену стеченог знања и умења и стваралачког коришћења слободног времена; развијање интелектуалних и физичких способности, критичког мишљења, самосталности и заинтересованости за нова знања; упознавање основних законитости развоја природе, друштва и људског мишљења; стицање и развијање свести о потреби чувања здравља и заштити природе и човекове средине; развијање хуманости, истинољубивости, патриотизма и других етичких својстава личности; васпитање за хумане и културне односе међу људима, без обзира на пол, расу, веру, националност и лично уверење; неговање и развијање потреба за културом и очувањем културног наслеђа; стицање основних знања о лепом понашању у свим приликама.

409. Чланом 2. Закона о средњој школи прописано је да се у школи стичу општа и стручна знања и способности за даље школовање, односно за рад, заснована на достигнућима науке, технологије, културе и уметности; стиче васпитање; негују моралне и естетске вредности; развијају физичке и духовне способности личности; свест о хуманистичким вредностима, личној и друштвеној одговорности и негује заштита здравља.

Циљеви реформе образовања у Републици Србији

410. Основни циљеви реформе образовања у Републици Србији су реорганизација и осавремењивање школског система као подршка економском опоравку, развоју демократије и европској интеграцији земље.

411. Специфични циљеви реформисаног школског система су: развој генеративних и трансферних знања, вештина мишљења и ефикасног решавања сложених проблема, на стварним показатељима заснованог процеса ослучивања и ефикасне комуникације, стицање животних вештина и функционалне писмености, неопходних у савременом информатичком друштву, развој система вредности који уважава различитост и поштује правичност, људска права као и друге највредније елементе националне традиције. Специфични циљеви образовања уграђени су Законом о основама система образовања и васпитања, Општим основама школског програма и Посебним основама школског програма за први разред основног образовања и васпитања.

412. Реформа образовања, одвија се у три фазе које се међусобно (делимично) преклапају:

-Прва фаза обухвата приоритетне области у оквиру којих је било неопходно одмах започети реформу - самим тим, то су и области у којима су учињени први кораци: децентрализација и демократизација у образовању, стручно усавршавање наставника, пријемни испити и осигурање квалитета, образовање за демократију и грађанско друштво, средње стручно образовање у флексибилном образовном систему и више и високо образовање.

-Друга фаза обухвата области за које су осмишљени концепти и оне о којима се води јавна расправа: структура школског програма и области образовања; структура и организација образовног система; више стручно образовање и обука.

-Трећа фаза у оквиру кога се отварају питања и покрећу реформске активности: развој стратегија за образовање мањина, образовање Рома, образовање деце са посебним потребама; евалуација и акредитација у вишем и високом образовању.

413. Да би се остварили ови циљеви реформа подразумева:

- Децентрализацију система кроз редефинисање улоге централне администрације и локалних власти
- Демократизацију система образовања стварањем услова за учешће интересних група у процесима одлучивања и образовањем за демократију уграђеном у наставне програме и школске активности
- Побољшањем система квалитета образовања на свим нивоима кроз: успостављање система за процену квалитета и за образовна постигнућа и за институције образовања
- Побољшање система образовања наставника и успостављање система за континуирани професионални развој наставника
- Развијање и неговање другарства и пријатељства, усвајање вредности заједничког живота и подстицање индивидуалне одговорности.

Права детета и ученика

414. Права детета и ученика остварују се у складу са потврђеним међународним уговорима, овим и посебним законима, а установа је дужна да обезбеди њихово остваривање, а нарочито право на: квалитетан образовно-васпитни рад, уважавање личности, свестрани развој личности, заштиту од дискриминације и насиља, благовремену и потпуну информацију о питањима од значаја за његово школовање, информације о његовим правима и обавезама, подношење приговора и жалбе на оцену и на остваривање других права по основу образовања, слободу удруживања у различите групе, клубове и организовање ученичког парламента, учествовање у раду органа школе, покретање иницијативе за преиспитивање одговорности учесника у образовно-васпитном процесу.

415. Ученик, његов родитељ, односно старатељ може да поднесе пријаву директору школе у случају непримереног понашања запослених према ученику, у року од 15 дана од дана наступања случаја.

416. Директор је дужан да пријаву размотри и, уз консултацију са учеником, његовим родитељем, односно старатељем одлучи о њој, у року од 15 дана од дана пријема пријаве.

417. Запослени у установи дужан је да пријави директору, односно органу управљања кршење права детета, односно ученика.

418. Дисциплински поступак против ученика не може се покренути ни водити по истеку 15 дана од дана сазнања за повреду обавезе, односно по истеку школске године у којој је повреда учињена.

419. Ученик, односно родитељ или старатељ одговара за материјалну штету коју ученик нанесе школи, намерно или из крајње непажње, у складу са законом.

420. Ученику може да се изрекне васпитно-дисциплинска мера за лакше повреде обавеза ученика у складу са општим актом школе, а за теже - у складу са посебним законом.

421. Васпитно-дисциплинска мера може да се изрекне ученику само за повреду обавезе учињене у току текуће школске године.

422. Дисциплински поступак против ученика не може се покренути ни водити по истеку 15 дана од дана сазнања за повреду обавезе, односно по истеку школске године у којој је повреда учињена.

в) Слободно време, рекреација и културне активности (члан 31)

1) Правни оквири

423. Законом о друштвеној бризи о деци одређује да је суштина друштвене бриге, поред делатности васпитања, образовања и превентивне здравствене заштите, исхрана, одмор, рекреације, културне, спортске и стваралачке активности деце. Као права у области друштвене бриге о деци одређује се одмор и рекреација деце до 15 година старости у дечијим одмаралиштима и регресирање трошкова боравка деце у предшколској установи, као и регресирање одмора и рекреације. Законом се прецизирају и услови остваривања дечијег права на одмор и рекреацију у дечијем одмаралишту (члан 34).

424. Одредбе овог закона прецизирају да се спортско-рекреативни садржаји дечијег боравка остварују кроз организовање активности одмора, рекреације, климатског опоравка и наставе у природи и прецизира величину група у дечијим одмаралиштима (до 7 година, група броји 10 деце, а од 7-15 година, група има 25 деце).

425. Законом о друштвеној бризи о деци одређују се и услови за спровођење годишње манифестације за децу, „Дечја недеља” која се реализује сваке године у првој недељи месеца октобра. Током те седмице деца учествују у културно-образовним и рекреативним манифестацијама. Такође, прикупља се посебан износ у различитим видовима, а укупан сакупљен приход уплаћује у фонд за настављање и развијање ове манифестације.

Пракса

426. Услови за учешће деце у игри и рекреацији и креативно коришћење слободног времена, у пракси зависи од економске моћи породица. Такође, понуда организованих активности из домена културе и уметности је веома скромна и неравномерно распоређена.

427. У протеклој деценији су Југословенска комисија за сарадњу са УНИЦЕФ-ом и невладина организација „Пријатељи деце Србије” биле веома активне на плану подстицања учествовања деце у културном животу. Задатак организације „Пријатељи деце Србије” је био да подстиче слободну игру и рекреацију деце уз настојање да се услови за слободне активности и креативности деце побољшају.

428. Носиоци програм подстицајних за стваралаштво деце биле су предшколске и основношколске установе у којима су организовани концерти, стваралачке радионице, изложбе слика, карневали и сл.

429. У 1999. године невладина организација Југословенски центар за права детета, уз подршку УНИЦЕФ-а¹³ је обавила анкету у вези са мишљењима и ставовима младих и ученика средњих школа о образовном систем. Укупну општеобразовну и културну понуду у свом месту млади су оценили као осредњу, али је свега 14% испитаника изјавило да је укључено у постојеће културно образовне програме, 20% није познавало понуду, а 26% је било заинтересовано да се укључи у савременије програме. Према подацима наведеног истраживања млади слободно време углавном користе за одлазак у дискотеке и кафиће, посете пријатељима, као и одласке у биоскопе.

VIII. ДЕЦА У ПОСЕБНИМ СИТУАЦИЈАМА

Нормативне основе

1. Устав СРЈ („Службени лист СРЈ”, број 1/92)
2. Уставна повеља државне заједнице Србија и Црна Гора („Службени лист СЦГ”, број 1/03)
3. Повеља о људским и мањинским правима и грађанским слободама („Службени лист СЦГ”, број 6/03)
4. Устав Републике Србије („Службени гласник РС”, број 1/90.)
5. Закон о ратификацији Факултативног протокола о учешћу деце у оружаним сукобима уз Конвенцију о правима детета („Службени лист СРЈ - Међународни уговори”, број 22/02)
6. Закон о ратификацији Конвенције о транснационалном организованом криминалу („Службени лист СРЈ- Међународни уговори”, број 6/01)
7. Основни кривични закон („Службени лист СФРЈ”, бр. 44/76,36/77, 34/84, 37/84, 74/87, 57/89,3/90, 38/90,45/90 и 54/90, „Службени лист СРЈ”, бр.35/92, 16/93,37/93, 24/94, 61/01 и „Службени гласник РС”, бр. 39/03)
8. Кривични закон Републике Србије („Службени гласник СРС”, бр. .66/77, 28/77, 43/77, 20/79 24/84 39/86,51/87,6/89,42/89 и 21/90 и „Службени гласник РС”, бр.16/90, 21/90, 26/91, 75/91, 9/92, 49/92, 51/92, 23/93, 67/93, 47/94, 17/95, 44/98, 10/02, 11/02, 67/03 и 80/03)
9. Кривични законик („Службени гласник РС”, бр. 88/2005, 107/05)
10. Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица („Службени гласник РС”, бр. 85/05)
11. Законик о кривичном поступку СРЈ („Службени лист СРЈ”, бр. 70/01 и 68/02)
12. Закон о основама радних одоса („Службени лист СРЈ”; бр. 29/96)
13. Закон о раду („Службени гласник РС”, бр. 70/01 и 73/01)
14. Закон о раду („Службени гласник РС”, бр. 24/05 и 61/05)
15. Закон о заштити на раду („Службени гласник РС”, бр. 42/91, 53/93 и 42/98)
16. Закон о јавном реду и миру („Службени гласник РС”, бр. 51/92, 53/93, 67/93, 48/94, 85/05 и 101/05)

¹³ М. Пешић о др В. Чок, Годишњак 2000, ЈЦПД, Београд, 2000.

17. Закон о Војсци Југославије („Службени лист СРЈ”, бр. 43/94, 28/96, 44/99, 74/99, 3/02 и 37/02 и „Службени лист СЦГ”, бр. 7/05 и 44/05)
18. Закон о одбрани („Службени лист СРЈ”, бр. 43/94, 11/95, 28/96, 32/99, 44/99 и 3/02)
19. Закон о избеглицама („Службени гласник РС”, бр. 18/92 и 45/02)
20. Уредба о збрињавању избеглица („Службени гласник РС”, бр. 20/92, 70/93, 105/93, 8/94, 22/94, 34/95, 36/04)

а) Дете избеглица (члан 22)

1) Правни оквири

430. Члан 66. Устава СРЈ предвиђа да странац у Савезној Републици Југославији има слободе, права и дужности утврђене Уставом, савезним законом и међународним уговорима. Странац се може изручити другој држави само у случајевима предвиђеним међународним уговорима који обавезују Савезну Републику Југославију. Такође, јамчи се право азила страном држављанину и лицу без држављанства који се прогони због залагања за демократске погледе и због учешћа у покретима за социјално и национално ослобођење, за слободу и права људске личности, или за слободу научног или уметничког стварања.

431. Одредбама члана 38. Повеље о људским и мањинским правима утврђено је да сваки странац који основано страхује од прогона због своје расе, боје, пола, језика, вероисповести, националне припадности, припадности некој групи или политичких уверења има право на уточиште у СЦГ. Поступак за добијање уточишта се уређује законом. Такође, свако ко је принудно расељен у оквиру територије СЦГ има право на делотворну заштиту и помоћ, у складу са законима и међународним обавезама државне заједнице.

432. Законом о кретању и боравку странаца регулисан је статус азиланата и избеглица у нашој земљи. Азил се пружа странцу који је прогоњен због свог залагања за демократске покрете и поглед, за социјално и национално ослобођење, за слободу и права људске личности или за слободу научног или уметничког стварања (чл. 44-46). Азилант има право на смештај, средства за издржавање и здравствену заштиту. Статус избеглице се може признати странцу који је напустио државу чији је држављанин или у којој је он стално настањен као лице без држављанства да би избегао прогањање због својих напредних политичких стремљења или националне, расне или верске припадности (члан 50). Дете странца којим је признат статус избеглице ужива сва права која и његов родитељ. Избеглицама се обезбеђује нужни смештај, средства за издржавање и здравствена заштита до доласка у другу земљу или до стицања услова за самостално издржавање, а најдуже две године од дана подношења захтева за признање статуса избеглице (члан 55).

433. Закон о избеглицама регулише статус Срба и грађана других националности који су услед притиска хрватске власти или власти у другим републикама, претње геноцидом, као и прогона и дискриминације због своје верске и националне припадности, или политичког уверења, били принуђени да напусте своја пребивалишта и избегну у Републику Србију. Права деце избеглица, право на школовање, права деце са сметњама у развоју, право на добијање финансијске помоћи, обезбеђење социјалне сигурности и слично детаљније су уређена Уредбом о збрињавању избеглица.

2. Пракса

434. Према подацима Комесаријата за избеглице Републике Србије и Црвеног крста Србије у Републици Србији је 1994. године било око 415.000 избеглица, а од тога 175.000 или 42,1% деце. и то:

- 1,9% (8.000) до 1 године
- 4,3% (18.000) од 1-3 године

10,5% (43.000) од 3-7 година
16,8% (70.000) од 7-14 година
8,8% (36.000) од 14-18 година

435. Деце без родитељског старања, од којих су већина ратна сирочад било је око 1.200 и то највише у групи од 3-7 година (725), од којих је само 5% било збринато у колективним смештајима. За ову децу обезбеђивао се исти ниво старатељске заштите као за држављане, а значајан допринос у заштити деце избеглица се обезбеђивао прихватам деце од сродничких породица.

436. Према подацима Високог комесаријата за избеглице УН из 2001. године број избеглица у земљи износи 451.980 лица, а од тога је број деце избеглица (5-18 година) 72.625 односно 19,26%. Од овог броја 348 деце су без оба родитеља, а 3.439 деце без једног родитеља. Деца до 4 године старости рођена у СЦГ немају формално статус избеглице, иако су им родитељи избеглице и њихов број износи 8.429 што је укупно 2,24% од укупног броја избеглица.

б) Право детета у оружаним сукобима, укључујући и право на физички и психички опоравак и реинтеграцију (члан 38. и 39)

1) Правни оквири

437. Наша држава је ратификовала све четири Женевске конвенције из 1949. године као и оба протокола уз те конвенције из 1977. године.

438. Чланом 55. Уставне повеље прописано је да Војска СЦГ извршава своје задатке одбране СЦГ у складу са принципима међународног права који регулишу употребу силе, а регрутна обавеза и служба у Војсци СЦГ регулисана је Закона о Војсци СЦГ.

439. Одредбама члана 288. Закона о Војсци Југославије регулисано је да регрутна обавеза настаје почетком календарске године у којој држављанин СЦГ навршава 17 година живота и траје до ступања на службу војног рока, односно до превођења у резервни састав, ако је обавеза службе војног рока регулисана на други начин. Чланом 291. истог закона регулисано је да се регрутовање врши у календарској години у којој војни обвезник навршава 18 година живота, те да војни обвезник може, на свој захтев, бити регрутован у календарској години у којој навршава 17 година живота, док председник СЦГ може наредити да се, за време ратног стања регрутују и војни обвезници који су навршили 17 година живота.

440. На одслужење војног рока упућују се регрути кад наврше 21 годину живота док на лични захтев регрут може бити упућен на одслужење војног рока и у години у којој навршава 18 година живота.

441. Особе млађе од 15 година, према законској регулативи не могу бити ангажоване ни на каквој дужности везаној за одбрану земље, док оне које су навршиле 15 година живота, у случају ратног стања, непосредне ратне опасности или ванредног стања, подлежу радној обавези.

442. Сходно одредбама Закона о одбрани, у циљу стварања услова за пуну бригу о деци, обавезе учешћа у цивилној одбрани ослобађају се труднице и мајке које имају дете млађе од седам година, односно два детета или више деце млађе од десет година (члан 23. став 3), а радне обавезе за време ратног стања, непосредне ратне опасности или ванредног стања, ослобођен је и родитељ детета до 15 година старости чији је брачни друг на извршавању војне обавезе, самохрани родитељ, односно мајка, која има дете млађе од седам година, односно двоје, или више деце млађе од десет година, или

дете које је тежак инвалид, као и жена за време трудноће, порођаја и материнства (члан 24).

Пракса

443. У пракси је стање потпуно усклађено са законским решењима, наиме у СЦГ није било упућивања на одслужење војног рока особа млађих од 17 година, нити ангажовања у оружаним сукобима, односно непријатељствима. Такође, у пракси војних судова СЦГ нису регистровани случајеви противправног поступања припадника оружаних снага СЦГ према деци, за време оружаних сукоба.

в) Деца у скукобу са законом (члан 40)

444. Статистички подаци правосуђа о броју оптужених и осуђених лица са кривична дела од 1994- 2005. године изнети су у табели која следи.

Табела 21

	<i>Република Србија</i>		<i>Подаци за Републику Србију без територија АП Војводине и АП КиМ</i>	
	Укупно	од тога малолетници	Укупно	од тога малолетници
1994. година				
Оптужени	52163	4950	35654	3341
Осуђени	37024	3563	24003	2228
1995. година				
Оптужени	57001	4965	38518	3416
Осуђени	39848	3184	26022	1961
1996. година				
Оптужени	57344	4248	37976	2789
Осуђени	39657	2451	25613	1353
1997. година				
Оптужени	58312	4044	37067	2432
Осуђени	41813	2512	26248	1264
1998. година				
Оптужени	65190	4014	40364	2589
Осуђени	48022	2895	28977	1725
1999. година				
Оптужени	51445	3227	35862	2211
Осуђени	36297	2330	24666	1518
2000. година				
Оптужени	46475	3012	33041	1952
Осуђени	34223	2274	24040	1410
2001. година				
Оптужени	48136	3277	33902	2107
Осуђени	35566	2398	24469	1426
2002. година				
Оптужени	51535	3620	37190	2604
Осуђени	35997	2322	25732	1576
2003. година				
Оптужени	46680	3089	33281	2250
Осуђени	35097	2080	24534	1410
2004. година				
Оптужени	47607	2726	33705	1738
Осуђени	36222	1983	25014	1188
2005. година				
Оптужени	51102	3232	37145	2223

Осуђени	39135	2234	27806	1407

Извор: Републички завод за статистику

1. Кривичноправна заштита деце

445. Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица представља имплементацију међународних докумената у национално законодавство, међу којима су неки обавезујућег карактера, као нпр. *Конвенција о правима детета*, *Европска конвенција о заштити људских права и основних слобода*, ратификованих од стране наше државе, као и многе друге који садрже норме којих се не може одрећи ниједна цивилизована земља: *Стандардна минимална правила УН за малолетничко правосуђе*, *Смернице УН за превенцију малолетничке делинквенције*, *Правила УН о заштити малолетника лишених слобода*, *Стандардна минимална правила УН за мере алтернативне институционалном третману*, *Европска правила о друштвеним санкцијама и мерама*, као и неки други документи Савета Европе чији смо члан.

446. Што се тиче кривичних санкција Закон максимално афирмише начело васпитавања у односу на кажњавање, уз истицање да је сврха кривичних санкција према малолетницима да се надзором, пружањем заштите и помоћи, као и обезбеђивањем општег и стручног оспособљавања утичу на развој и јачање личне одговорности малолетника, на васпитавање и правилан развој његове личности, како би се обезбедило поновно укључивање малолетника у друштвену заједницу..

447. У предвиђеном систему кривичних санкција социјалнозаштитни приступ и даље доминира у Закону али уз максимални уплив *justice* модела. У том смислу у Закону по први пут, садржане су и одредбе о воспитним налозима које представљају мере *sui generis*, чији је циљ да се не покреће кривични поступак („скретање од кривичног поступка”) или да дође до његовог обустављања. Закон полази од начела супсидијарности примене кривичне санкције и давања предности извансудским облицима интервенисања.

Основна начела кривичног поступка према малолетницима

448. Повеља о људским и мањинским правима и грађанским слободама утврђује забрану ретроактивности односно да се нико не може сматрати кривим или казнити за дело који, пре него што је извршено, није било предвиђено законом као кажњиво (члан 20. став 1).

449. У кривичном поступку презумција невиности представља основно начело и као таква примењује се и према малолетницима. Поред овог општег начела у кривичном поступку према малолетницима, важе и одређена посебна начела као што су: начело опортунитета (новим законом проширено на кривична дела запређена казном затвора до пет година или новчаном казном, (члан 58) правила о обавезној одбрани малолетника, о изузетности и ограниченом трајању притвора, о хитности ових поступака и роковима који су краћи у односу на оне који важе према пунолетним учиниоцима кривичних дела. Посебну специфичност представља и процесна улога органа старатељства (члан 53), односно специфична улога суда у извршењу воспитне мере и њеној контроли.

450. Низ одредаба Закона је осмишљено у правцу пуне имплементације начела хитности у поступцима према овим лицима. У смислу заштите права малолетника установљена је обавезна одбрана од стране браниоца за малолетнике (искључиво адвоката) од почетка поступка и то за сва кривична дела (члан 59). Законом је проширена и обавеза тужиоца и судије за малолетнике у смислу учешћа у извршењу и контроли извршења васпитних мера.

451. Такође, према правилима процесног законодавства, малолетник се искључиво позива преко родитеља, односно законског заступника, осим уколико то није могуће због потребе хитног поступања или других околности (члан 54 став 1). Овим лицима не може се судити у одсуству и нико не може бити ослобођен од дужности да сведочи о околностима потребним за оцењивање душевне развијености малолетника, упознавање његове личности и прилика у којима живи (чл. 48. и 50).

452. Што се тиче система кривичних санкција и даље у Закону постоје три групе кривичних санкција: васпитне мере у првом реду, казна малолетничког затвора и одређене мере безбедности. Услови за њихову примену нису битније мењани, али зато друге чињенице заслужују пажњу. Повећан је број васпитних мера увођењем нових, а код мера институционалног карактера, поред истакнутог принципа да су последње средство којем се прибегава, смањено је време њиховог могучег трајања. Исто је учињено и код казне малолетничког затвора која сада може да се изрекне на месеце и године (у трајању од шест месеци до пет година, а само изузетно и до десет година). Код васпитних мера институционалног карактера проширене су могућности условног отпуста.

453. Најзначајнија новина у низу васпитних мера је могућност изрицања једне или више посебних обавеза као самосталне кривичне санкције (члан 14), односно могућност њиховог изрицања и уз васпитне мере појачаног надзора (члан 19). Поред васпитне мере посебних обавеза Закон уводи још једну нову васпитну меру: васпитну меру појачаног надзора уз дневни боравак у одговарајућој установи за васпитавање и образовање малолетника. Установљавање ове мере у складу је са савременим тенденцијама да се увођењем нових полуинституционалних облика васпитавања малолетника, са већим или мањим поремећајем у понашању, избегне њихово потпуно издвајање из средине у којој живе.

454. И у погледу изрицања једине казне малолетним учиниоцима кривичних дела, казне малолетничког затвора, предвиђене су бројне новине и прецизиране одређене нејасноће које су постојале. На овом месту истичемо оне одредбе које се тичу: брисања осуде на казну малолетничког затвора из казнене евиденције (члан 34), одредбе које се односе на вођење евиденције о изреченим васпитним мерама и казни малолетничког затвора (члан 37) - подаци о брисаној осуди на казну малолетничког затвора они се у начелу не могу дати никоме, осим у случајевима предвиђеним у члану 102. став 2 Кривичног законика. Такође, по први пут Законом је предвиђено да евиденцију о изреченим васпитним мерама и казни малолетничког затвора води суд који је судио у првом степену.

455. Посебно важне одредбе садржане у Закону су и оне које се тичу давања података о изреченим васпитним мерама. Иначе, ова област је у досадашњој пракси представљала подручје великих могућности за кршење права малолетника и у том смислу у члану 27. Закона прописано је изричито да се:

„Подаци о изреченим васпитним мерама могу дати само суду, јавном тужилаштву и органу старатељства, односно, да се не могу давати подаци о васпитним мерама изреченим за кривична дела за које је прописана новчана казна или казна затвора до три године, ако је лице на које се подаци односе навршило двадесет једну годину”.

2) Пракса

- **Заштита деце у сукобу са законом која се реализује у центру за социјални рад**

456. Заштита деце у сукобу са законом која се реализује у центру за социјални рад састоји се у:

- предузимању мера социјалне и породично правне заштите у односу на кривично неодговорне малолетнике и малолетнике према којима из разлога нецелисходности није покренут поступак,

- учешћу у судском поступку према малолетницима према којима је покренут поступак, испитивању личности, породичних, животних и развојних услова и других околности значајних за избор васпитне мере, давању мишљења и предлога суду за изрицање одговарајуће мере,

- организовању извршења, односно непосредо извршавање васпитних мера, праћење и подношење извештаја суду о резултатима процеса ресоцијализације и предлога о трајању и потреби промене васпитне мере, или укидању,

- прихватање малолетника после извршења заводских мера кривичних санкција и њихово поновно укључивање у друштвену средину.

- јачање породице као организоване друштвене јединице, кроз помоћ и подршку са циљем унапређења васпитне компетенције.

457. Процес ресоцијализације је, комплексан, слојевит и динамичан поступак мењања личности и личне средине деце у сукобу са законом у правцу њихове пуне социјалне реинтеграције, путем научно заснованих концепата и модела, личности младих прилагођених метода и техника, кроз жив, сараднички и помажући однос две особе или групе особа са комплементарним улогама и задацима. Ресоцијализација се спроводи у заводским, институционалним условима, ванинституционалном третману, и кроз превентивне програме.

458. У циљу унапређења заштите и ресоцијализације деце у сукобу са законом у оквиру центара за социјални рад је окончана реализација различитих пројеката:

- Центар за социјални рад Нови Сад - пројекат „Социотерапијски клуб за малолетну децу са проблемима у понашању”. Пројекат се бавио малолетним преступницима од 14-18 година живота, методама групног рада са циљем јачања личности малолетника на више нивоа, стицањем нових социјалних вештина и начина понашања у групи, подизањем мотивације за школовање и побољшања односа са родитељима.

- Центар за социјални рад Ужице, пројекат Адолесцентни клуб. Циљна група су починиоци кривичних дела и прекршаја, родитељи деце која имају изречену васпитну меру ПНОС и ПНР.

- Центар за социјални рад Сремска Митровица, пројекат „Млади у превенцији” уз финансијску подршку ИРД (Америчка агенција за међународни развој).

- Центар за социјални рад Пожаревац, пројекат „Млади и асоцијално понашање” са циљем превентивног деловања на асоцијално понашање младих.

- Центар за социјални рад Врњачка Бања, пројекат „Ја сам за живот, не за дрогу”, истраживање и едукација младих и њихових родитеља у циљу превенције наркоманије и јачање родитељских капацитета за суочавање са овим проблемом.

- Центар за социјални рад Вршац, пројекат „Осми дан” групни рад са децом са поремећајем у понашању и њиховим родитељима, са циљем корекције негативних облика понашања путем креативних радионица, развијање позитивних модела понашања, уз финансијску подршку покрајинског секретаријата за спорт

- Центар за социјални рад Петровац, Програм превенције злоупотребе психоактивних супстанци. Циљ пројекта - оспособљавање стручњака различитих профила (просветних радника, социјалних радника, педагога, психолога и других, за самосталне и континуиране активности на спречавању ширења злоупотребе психоактивних супстанци на локалном нивоу.

- Центар за социјални рад за општине Рума и Ириг, пројекат „Одрастимо” са циљем секундарне и примарне превенције малолетничког преступништва и подизања васпитне компетенције родитеља.

- ***Заштита деце у сукобу са законом која се реализује у институционалним условима***

459. Ресоцијализација у заводским, институционалним условима спроводи се у следећим установама: прихватилишта, прихватне станице; заводи за васпитање; васпитно поправни домови и малолетнички затвори.

460. Мрежу установа, која збрињава децу у сукобу са законом и децу са асоцијалним понашањем, а која је под непосредном јурисдикцијом министарства надлежног за социјална питања, чине следећи заводи: Завод за васпитање младежи Књажевац, Завод за васпитање омладине са прихватном станицом у Нишу, и Завод за васпитање деце и омладине са Прихватилиштем и Прихватном станицом, Београд.

Табела 22

Установа - Заводи за васпитање деце и омладине (Капацитет и попуњеност - 2002. године)	Место	Капацитет	Попуњеност
"Завод за васпитање младежи"	Књажевац	129	78
"Завод за васпитање омладине" са Прихватном станицом	Ниш	72	69
"Завод за васпитање деце и омладине" + Прихватилиште са прихватном станицом	Београд	60 30	68 18

Извор: Министарство рада, запошљавања и социјалне политике

Табела 23

Узраст и пол корисника	Пол м ж		Установа	Место
7-18	63	15	"Завод за васпитање младежи"	Књажевац
15-18	69		"Завод за васпитање омладине" са Прихватилиштем	Ниш
7-18	51	17	"Завод за васпитање омладине" са Прихватилиштем и Прихватном станицом	Београд

Извор: Извор: Министарство рада, запошљавања и социјалне политике

461. У циљу побољшања услова живота и образовања деце у сукобу са законом у оквиру институција:

- у Заводу за васпитање младежи Књажевац, извршено је реновирање санитарних чворова у три стамбене јединице и инсталиран централни бојлер запремине 4000 литара. Завод је добио два компјутера и организована је обука деце за рад на компјутерима; организована је обука особља и деце кроз програм „Ненасилна комуникација”

- у Заводу за васпитање деце и омладине Београд, реализован је пројекат „Деца улице”- збрињавање и заштита 27-оро деце ромске националности. Сва деца била су укључена у ОШ и третман редукције опште напетости и несигурности и стварања могућности за процес социјализације, напуштање старог и прихватање новог модела понашања; један број радника завода је са представницима невладине организације Центар за права детета у оквиру студијског путовања у Хрватску и Словенију, упознат са праксом ових земаља у заштити деце у сукобу са законом.

- у Заводу за васпитање омладине у Нишу, извршене поправке на водоводној и канализационој мрежи, и адаптација подова у прихvatној станици, опремање спаваоница и прихватне станице ; један од стручних сарадника установе оспособљен је за примену КРИН пројекта и члан је Тима за психолошке кризне интервенције.

г) Право детета на заштиту од експлоатације у раду (члан 32)

1) Правни оквири

462. У складу са Законом о раду радни однос може да се заснује са лицем које има најмање 15 година живота и испуњава друге услове за рад на одређеним пословима, утврђене законом, односно правилником о организацији и систематизацији послова. Правилником се утврђују организациони делови код послодавца, врста послова, врста и степен стручне спреме и други посебни услови за рад на тим пословима (члан 24). Запослени млађи од 18 година живота и запослени инвалид имају право на посебну заштиту (члан 12)

463. Радни однос са лицем млађим од 18 година живота може се засновати уз писмену сагласност родитеља, усвојиоца или стараоца, ако такав рад не угрожава његово здравље, морал и образовање, односно ако такав рад није забрањен законом. Такође, лице млађе од 18 година живота може да заснује радни однос само на основу налаза надлежног здравственог органа којим се утврђује да је способно за обављање послова за које заснива радни однос и да такви послови нису штетни за његово здравље. Трошкове лекарског прегледа за то лице, ако су на евиденцији незапослених коју води републичка организација надлежна за запошљавање - сноси та организација (члан 25).

464. Запослени млађи од 18 година живота не може да ради на пословима на којима се обавља нарочито тежак физички рад, рад под земљом, под водом или на великој висини; који укључују излагање штетном зрачењу или средствима која су отровна, канцерогена или која проузрокују наследна обољења, као и ризик по здравље због хладноће, топлоте, буке или вибрације и који би, на основу налаза надлежног здравственог органа, могли штетно и са повећаним ризиком да утичу на његово здравље и живот с обзиром на његове психофизичке способности (члан 84).

465. Запослени између навршене 18. и 21. године живота може да ради на пословима на којима се обавља нарочито тежак физички рад, рад под земљом, под водом или на великој висини; који укључују излагање штетном зрачењу или средствима која су отровна, канцерогена или која проузрокују наследна обољења, као и ризик по здравље због хладноће, топлоте, буке или вибрације само на основу налаза надлежног здравственог органа којим се утврђује да такав рад није штетан за његово здравље (члан 85).

466. Пуно радно време запосленог млађег од 18 година живота не може да се утврди у трајању дужем од 35 часова недељно, нити дужем од осам часова дневно. Такође, забрањен је прековремени рад и прерасподела радног времена запосленог који је млађи од 18 година живота. Запослени млађи од 18 година живота не може да ради ноћу, осим ако обавља послове у области културе, спорта, уметности и рекламне делатности; када је неопходно да се настави рад прекинут услед више силе, под условом да такав рад траје одређено време и да мора да се заврши без одлагања, а послодавац нема на располагању у довољном броју друге пунолетне запослене. Послодавац је дужан да у случају када запослени млађи од 18 година ради прековремено обезбеди надзор над његовим радом од стране пунолетног запосленог. (чл. 87. и 88).

467. Кривични законик прописује да ће се родитељ, усвојилац, старалац или друго лице које злоставља малолетно лице или га принуђава на претеран рад или рад који не одговара узрасту малолетног лица или на просјачење или га из користољубља наводи на вршење других радњи које су штетне за његов развој, казнити се затвором од три месеца до пет година (члан 193 став 2).

468. Закон о јавном реду и миру забрањује просјачење, проституцију и друге облике деструктивног понашања (чл. 12. и 14).

2) Пракса

469. Статистика не располаже обрађеним подацима о броју запослених лица млађих од 18 година у нашој земљи, иако се ови подаци прикупљају на индивидуалним упитницима о радној снази. Према тим подацима, запослени, старости између 15 и 24 године, чинили су 4,2% од укупног броја запослених у 2002. години.

470. Ради отварања питања децјег рада у Републици Србији, невладина организација Центар за права детета је покренуо пројекат у сарадњи са међународном кампањом Global March Against Child Labour у оквиру кога је предложио ратификацију Конвенције МОП-а 102 . Овај пројекат је увод у даље активности које укључују повезивање овакве праксе са регионалим и светским проблемом трговине и промета децом.

471. Статистички је занемарљив број осуда лица по основу просјачења, проституције и других облика деструктивног понашања које забрањује Закон о јавном реду и миру и не поседују се подаци који се односе на принуду деце на претеран рад, просјачење или проституцију. Такође, не располаже се са знањима који се број деце, домаћих држављана, на територији Републике Србије бави просјачењем и да ли евидентирани случајеви просјачења имају елементе организоване радне експлоатације деце.

д) Право детета на заштиту од сексуалне експлоатације и злостављања (члан 34)

1) Правни оквири

Међународни уговори

472. Наша земља ратификовала је следеће међународне инструменте који уређују област заштите од експлоатације и злостављања: Допунска конвенција о укидању ропства, трговине робљем и праксе сличне ропству, Конвенција за сузбијање и укидање трговине лицима и експлоатације проституисања других, Међународни пакт о грађанским и политичким правима, Конвенција о елиминацији свих облика дискриминације жена, Конвенција против мучења и других свирепих, нехуманих или понижавајућих поступака , Факултативни протокол уз Конвенцију о правима детета, о продаји деце, децјој проституцији и децјој порнографији.

473. Из ратификације Факултативног протокола уз Конвенцију о правима детета, о продаји деце, децјој проституцији и децјој порнографији произлази и обавеза његове примене и његово усаглашавање са националним законодавством, у оквиру којих су, од стране неколико невладиних организација, поднети и предлози за измену и допуну закона, односно доношење нових закона у области заштите деце и породице од насиља, злоупотребе и искоришћавања: Закон против сексуалне експлоатације деце, Закон против сексуалног узнемиравања, Кривични закон (део о злостављању и занемаривању деце и насиља у породици) и други закони.

Кривичноправна заштита

474. Новим Кривичним закоником у глави XVIII предвиђена су кривична дела против полне слободе. Као елемент бића кривичног дела дете се појављује у два кривична дела- у члану 180 који инкриминише обљубу или са њом изједначен чин са дететом и у члану 185 којим се инкриминише приказивање порнографског материјала и искоришћавање деце за порнографију. У осталим кривичним делима малолетсво жртве се предвиђа као квалификаторна чињеница, те кривично дело поприма тежи облик уколико је учињено према малолетном лицу, а уколико је учињено према детету (лице млађе од 14 година) кривично дело се сматра још тежим и запрећене су још више казне.

475. Значај за заштиту деце од сексуалног искоришћавања имају и поједина кривична дела из главе XIX – кривична дела против брака и породице. Чланом 190. ст. 1 и 2. – ванбрачна заједница са малолетником – прописано је да кривично дело чини пунолетно лице које живи у таквој заједници са малолетником, али и родитељ, усвојилац или старалац који омогући малолетнику или га наведе да живи са пунолетним лицем у ванбрачној заједници. Квалификовани облик кривичног дела из става 2 овог члана постоји уколико је дело почињено из користољубља, дакле уколико постоји и елемент економског искоришћавања.

476. Као посебно кривично дело предвиђено је родоскрнављење (члан 197). Ово кривично дело чини пунолетно лице које изврши обљубу или са њом изједначен полни чин са малолетним сродником по крви у правој линији или са малолетним братом, односно сестром.

477. Закон о јавном реду и миру у члану 14. став 2. предвиђа казну затвора до 60 дана за лица која малолетном лицу уступају просторије ради проституције. Чланом 20. истог закона кажњава се новчаном казном или казном затвора до 30 дана родитељ или старалац малолетника који изврши прекршај из чл.6 -19. ако је учињени прекршај последица његовог *пропуштања дужног надзора над малолетником*, а у могућности је да такав надзор врши. Наведени чланови (6-19) обухватају низ прекршаја: вређање или насиље над другим, навођење на просјачење и скитњу, неовлашћени промет алкохолних пића малолетницима млађим од 16 година, коцкање и навођење на коцку малолетних лица.

2) Пракса

478. У Републици Србији не постоје систематизовани и обједињени подаци о броју деце жртава сексуалног искоришћавања. Подаци Министарства унутрашњих послова о броју кривичних пријава за кривична дела на штету малолетника за 2001. годину и период до 31.октобра 2002. године приказани су у следећој табели:

Табела 24

По члану КЗ РС	2001	2002
103	32	27
104	2	1
105	6	2
106	42	37
107	4	2
108	88	75
110	14	12
111	2	4
115	26	28
121	3	2
251	/	/

Извор: Министарство унутрашњих послова

479. У одговор на свеобухватно насиље према деци, почињено током рата почетком деведесетих година, отпочет је програм на националном нивоу за развој мреже за пружање психосоцијалне помоћи деци трауматизованој током рата. У почетку су овај програм подржавали савезна влада и УНИЦЕФ, а касније и многе међународне и локалне агенције. Неколико стотина стручњака за децу (лекара, медицинских сестара, психолога, социјалних радника, наставника у школама), који су учествовали у овим пројектима, стекли су већу осетљивост на дејство ратне трауме на децу, а исто тако и на утицај мирнодопског, интра-породичног насиља према деци.

ђ) Трговина, промет и насилно одвођење (чл. 35. и 36)

1) Правни оквири

480. Наша држава ратификовала је Конвенцију УН о транснационално организованом криминалу са допунским Протоколима (Протокол за превенцију, сузбијање и кажњавање трговине људима, нарочито женама и децом и Протокол против кријумчарења миграната копном, морем и ваздухом) у јуну 2001. године.

481. Кривични законик у члану 388. инкриминише трговину људима. Сходно одредбама овог члана ко силом или претњом, довођењем у заблуду или одржавањем у заблуди, злоупотребом овлашћења, поверења, односа зависности, тешких прилика другог, задржавањем личних исправа или давањем или примањем новца или друге користи, врбује, превози, пребацује, предаје, продаје, купује, посредује у продаји, сакрива или држи друго лице, а у циљу експлоатације његовог рада, принудног рада, вршења кривичних дела, проституције или друге врсте сексуалне експлоатације, просјачења, употребе у порнографске сврхе, успостављања ропског или њему сличног односа, ради одузимања органа или дела тела или ради коришћења у оружаним сукобима казниће се затвором од две до десет година. Ако је то дело учињено према малолетном лицу учинилац ће се казнити казном прописаном за то дело и кад није употребио силу, претњу или неки други од наведених начина извршења. Ако је то дело учињено према малолетном учинилац ће се казнити затвором најмање три године.

482. У случају наступања тешке телесне повреде или смрти једног, или више лица приликом вршења трговине људима учинилац ће се казнити затвором од три до петнаест година, односно затвором од најмање десет година.

483. Закоником о кривичном поступку, такође су предвиђена и следећа кривична дела:

- **трговина децом ради усвојења** (члан 389). Ко одузме лице које није навршило четрнаест година ради његовог усвојења противно важећим прописима, или ко усвоји такво лице, или посредује у таквом усвојењу, или ко у том циљу купи, прода, или преда друго лице које није навршило четрнаест година, или га превози, обезбеђује му смештај, или га прикрива, казниће се затвором од једне до пет година. Ако је дело извршено на организован начин од стране више лица, извршиоци ће се казнити затвором од најмање три године.

-**заснивање ропског односа и превоз лица у ропском односу** (члан 390). Ко, кршећи правила међународног права, стави другог у ропски, или њему сличан однос, или га држи у таквом односу, купи, прода, преда другом лицу, или посредује у куповини, продаји, или предаји оваквог лица, или подстиче другог да прода своју слободу, или слободу лица које издржава, или о којем се стара, казниће се затвором од једне до десет година. Ко превози лица која се налазе у ропском, или њему сличном односу из једне земље у другу казниће се затвором

од шест месеци до пет година. Ко наведена дела учини према малолетном лицу, казниће се затвором од пет до петнаест година.

- **посредовање у вршењу проституције** (члан 184) Ко наводи, или подстиче другог на проституцију, или учествује у предаји неког лица другоме ради вршења проституције, или ко путем средстава јавног информисања и других сличних средстава пропагира, или рекламира проституцију, казниће се новчаном казном, или затвором до три године. Ако је то дело извршено према малолетном лицу, учинилац ће се казнити затвором од једне до десет година.

- **приказивање порнографског материјала и искоришћавање деце за порнографију** (члан 185). Ко детету прода, прикаже, или јавним излагањем, или на други начин учини доступним текстове, слике, аудио-визуелне, или друге предмете порнографске садржине, или му прикаже порнографску представу, казниће се новчаном казном, или затвором до шест месеци. Ко искористи дете за производњу слика, аудио-визуелних, или других предмета порнографске садржине, или за порнографску представу, казниће се затвором од шест месеци до пет година. Ко продаје, приказује, јавно излаже, или електронски, или на други начин чини доступним слике, аудио-визуелне, или друге предмете порнографске садржине настале извршењем дела из става 2. овог члана, казниће се затвором до две године.

2) Пракса

484. У мају 2001. године уз помоћ Мисије ОЕБС-а формиран је, прво југословенски тим који се следеће године трансформисао у републички Национални тим за превенцију и сузбијање трговине људима (односи се и на децу). Овај тим чине представници свих релевантних владиних институција, домаће невладине организације које се од раније баве овом проблематиком и међународне организације. Задатак тима је изградња националне стратегије за превенцију, сузбијање, кажњавање починилаца кривичног дела трговине људима и пружање помоћи жртвама.

485. У оквиру деловања Националног тима издвојене су посебне групе задатака који се односе на питања превенције, кажњавања починиоца кривичног дела трговине људима и помоћи и заштите жртвама.

486. Задаци везани за превенцију трговине људима (посебно децом и женама) састоје се из више сегмената:

487. а) Прва група задатака

- подизање свести становништа и посебно ризичних група (средњошколска омладина, деца у установама социјалне заштите) о овој појави кроз предавања, радионице, округле столове, панел дискусије, трибине;

- едукација свих профила стручњака који могу доћи у контакт са потенцијалним жртвама;

- штампање материјала, брошура одговарајућег садржаја и постера;

- ТВ спотови;

- радио и телевизијске емисије на тему трговине људима;

488. Носиоци ових задатака су надлежни државни органи и бројне невладине организације.

489. Досадашњи резултати су многобројне едукације које су прошли чланови Националног тима, мрежа невладиних организација на читавој територији Републике Србије, значајан број припадника МУП-а, тужилаца, судија, стручних радника из области породично-правне и социјалне заштите.

490. Као носиоци непосредног рада са ризичним групама, невладине организације АСТРА и БЕОСУПОРТ одржали су мноштво предавања и радионица на којима је учествовала омладина (средње школе и домови за децу без родитеља). Штампани материјал је обезбеђен и доступан је широком кругу популације која може доћи у ризик.

491. Снимљено је неколико спотова који се константно приказују на неколико телевизијских програма са тенденцијом да их буде више и да се чешће приказују.

492. Документарни филм „О трговини људима изблиза”, снимљен након спроведеног истраживања ове појаве, приказан је на међународном фестивалу документарног филма у Београду 2002. године (носилац посла невладине организација БЕОСУПОРТ).

493. б) Друга група задатака односи се на полицију, тужилаштва, судове.

494. в) Трећа група задатака односи се на заштиту и помоћ жртви трговине људима

495. Резултати рада ове групе задатака коју такође спроводе релевантни државни органи и невладине организације су:

- успостављена СОС телефонска линија за жртве трговине људима ;

- Склониште за жртве трговине људима ради од фебруара 2002. године.

Ово склониште води невладине организација Саветовалиште против насиља у породици, а финансирано је од стране аустријске владе. За сада ово склониште је једино ове врсте и у њега се поред жена жртава трговине људима смештају и малолетне девојке које се затекну на територији Републике Србије као жртве. Склониште, намењено искључиво за децу не постоји.

- Организација повратка жртве у земљу порекла преузета ја од стране Међународне организације за миграције;

496. Служба за координацију заштите жртава трговине људима је организациони део Завода за васпитање деце и омладине у Београду, али делује на целој територији Републике Србије. Њена улога је координација између многобројних субјеката који помажу и пружају заштиту жртвама трговине људима, а нарочито децом. Други важан задатак Службе је вођење евиденције и документације о свим жртвама са којима је служба имала контакт. Ова евиденција се води јединствено за територију Републике Србије. Према евиденцији ове службе у периоду од 1. марта 2004. године до 25. маја 2005. године, њиховим посредством збринато је 14 малолетних лица, а преко центара за социјални рад.

е) Право детета на заштиту од незаконите употребе наркотика и психотропских супстанци (члан 33)

1) Правна заштита

497. Сходно Закону о производњи и стављању у промет опојних дрога, производња и промет истих могу се вршити само у медицинске, ветеринарске, наставне, лабораторијске и научне сврхе на основу одобрења, односно дозволе надлежног органа.

Закон, такође, утврђује услове за производњу и промет ових супстанци, евиденцију која се о томе води и поступање надлежних органа са одузетом дрогом.

498. Кривични законик чланом 246 инкриминише кривично дело производње, држања и стављања у промет опојних дрога, а чланом 247 кривично дело омогућавања уживања опојних дрога. Малолетник као жртва кривичног дела је квалификаторна околност те је прописана казна са вишим минимумом и максимумом.

2) Пракса

499. Досадашња искуства у раду са категоријом зависника и извршеном пилот студијом Специјалне болнице за болести зависности на мањем узорку потврђене су следеће тезе:

- да се старосна граница почетка злоупотреба прогресивно спушта све до најмлађег узраста – са 10-12 година почиње се са пушењем и конзумирањем алкохолних пића, у 13 години са пушењем марихуане, а од 14 године са узимањем осталих тзв. “тежих” дрога;
- да је злоупотреба најизраженија у периоду адолесценције (12-26 година);
- да је све већи број особа које први контакт остварују у постадолесцентном периоду (након 26 година);
- да је све већа доступност разноврсних дрога на илегалном тржишту;
- присутна могућност набавке легалних дрога без контроле и селекције;
- деурбанизација – све је већи број уживалаца из других средина, ван градова, па чак и из села;
- децентрализација – наркоманија није карактеристична за ужи центар града већ се преноси и на приградска насеља и периферију;
- политоксикоманија – употреба разних врста дрога;
- таблетоманија – употреба разних лекова са сличним својствима у комбинацији са алкохолом што је нарочито карактеристично за школску омладину;
- степен информисаности друштва је низак - родитељи и наставници су неинформисани у вези са начином препознавања проблема, манифестацијама, начину и установи којој треба да се обрати за помоћ - деца и омладина су боље информисана о врстама дрога и њиховој понуди на тржишту, али је њихово знање оптерећено бројним заблудама које се односе на њихову опасност, стварање зависности, могућности и успешности излечења и др.

Табела 25

Број хоспитализација са основном дијагнозом Ф10.2 и Ф11.2 - подаци за подручје Републике Србије без територија АП Војводине и АП КиМ		
	1996.	2000.
Ф10.2		
Мушки пол	2.550	4.210
Женски пол	339	474
7-19 година	22	174
Укупно	2.889	4.684
Ф 11.2		
Мушки пол	427	Подаци нису вођени
Женски пол	52	
7-19 година	47	
Укупно	479	
Ф11.25	1997 АП Војводина	Нови Сад
Мушки пол	13	32
Женски пол	3	10
Укупно	16	42

Извор: Институт за јавно здравље Србије „др Милан Јовановић-Батут”

Табела 26

Просечна старост регистрованих наркомана према полу, у Београду, за 1993, 1997 и 2001. годину			
Година пријава	1993	1997	2001
Мушкарци	33,6	24,9	24,1
Жене	31,4	26,3	24,7
Укупно	32,9	25,2	24,2

Извор: Институт за јавно здравље Србије „др Милан Јовановић-Батут”

Табела 27

Просечно учешће регистрованих наркомана према добним групама у Београду од 1997-2001. године			
Процент%	Година пријаве		
	1997	2000.	2001.
0-14	0	0	0
15-19	13,94	17,62	14,86
20-24	44,95	40,98	47,61
25-29	21,25	27,18	25,69
30-39	14,98	11,04	10,33
40*	4,88	3,18	4,03

Извор: Институт за јавно здравље Србије „др Милан Јовановић-Батут”

500. Подаци којима располаже Министарство унутрашњих послова упућују на нарастајућу проблематику наркоманије и растурања опојних дрога. Међутим, овде треба имати у виду да радници криминалистичке полиције на пословима сузбијања кријумчарења опојних дрога у својим евиденцијама региструју само лица која су на било који начин била у вези са недозвољеном производњом или прометом опојних дрога, без обзира да ли су и сами наркомани, јер ту чињеницу нису у обавези да утврђују нити је она од значаја за предузимање законских мера према њима као учиниоцима инкриминисаних радњи, стога се не може имати поуздан податак о малолетним живаоцима опојне дроге.

501. Имајући све наведено у виду Влада је покренула свеобухватну акцију под називом „Школа без дроге” којој се прикључило и Министарство унутрашњих послова. Поред тога, заштити малолетника од употребе наркотика и спречавању кријумчарења и

недозвољене трговине наркотицима међу малолетним лицима, поклања се посебна пажња, првенствено у оквиру превентивних активности које предузима Министарство унутрашњих послова. Посебан облик превентивних делатности се остварује кроз заједнички рад са радницима здравствених установа, пре свих Специјалном болницом за болести зависности, организовањем и одржавањем предавања у основним и средњим школама у циљу едукације наставног особља и родитеља о озбиљности ове проблематике, врстама и дејствима појединих дрога, начину паковања и растурања дрога, начину препознавања симптома уживања опојних дрога, субјектима од којих треба тражити помоћ, како би родитељи, наставници, школски педагози, психолози, као примарни у ланцу превенције, могли проблем да препознају и благовремено реагују на најадекватнији начин. Други облик превентивне делатности се остварује ефикасним радом на пресецању канала за кријумчарење опојних дрога, већим бројем реализованих заплена и већом количином одузете дроге и успрешним откривањем и предузимањем одговарајућих законских мера према учиниоцима ових инкриминисаних радњи, као облика генералне превенције - одвраћања потенцијалних учиниоца од извршења ових кривичних дела.

502. Такође, Министарство унутрашњих послова у сарадњи са Министарством просвете и спорта, спроводи пројекат „Школски полицајац” са циљем подизања укупне безбедности ученика у васпитно-образовним установама и у њиховој близини, између осталог и у вези са злоупотребом опојних дрога. До сада су тзв. школским полицајцима покривене 243 школе (84 основне и 159 средњих) са 179 “школских полицајаца” и 66 припадника полиције оспособљених за обављање школског полицајца у резерви. Пратећи имплементацију пројекта „школски полицајац”, оцењено је да је укупно стање безбедности у школама у којима је ангажован “школски полицајац” много боље у односу на претходни период, јер је смањен број извршених кривичних дела и случајева нарушавања јавног реда и мира.

ж) Дете припадник мањинске групе (члан 30)

1) Правни оквири

• *Право на образовање*

503. Уставом Републике Србије гарантују се слобода изражавања националне припадности и културе, као и слобода употребе свог језика и писма, право на образовање на свом језику у складу са законом.

504. У складу са Законом о заштити права и слобода националних мањина , припадницима националних мањина гарантује се право на васпитање и образовање на свом језику у институцијама предшколског, основног и средњег образовања (члан 13. став 1). Овим законом се уређује да уколико не постоји образовање на језику националне мањине у оквиру система јавног образовања за припаднике националне мањине, држава је дужна створити услове за организовање образовања на језику националне мањине, а до тог времена мора обезбедити двојезичну наставу или изучавање језика националне мањине са елементима националне историје и културе за припаднике националне мањине (члан 13. став 2). По овом закону мањинска настава се може организовати и када нема довољног броја ученика који се иначе тражи за организовање редовне наставе на језику већинске популације, а такође, је предвиђено оснивање Националних савета који ће убудуће имати значајну улогу у процесу одлучивања у области образовања националних мањина. У складу са одредбама члана 13. став 4 образовање на језику националне мањине не искључује обавезно учење српског језика.

505. Програми наставе за потребе образовања припадника националних мањина, у делу који се односи на национални садржај, у значајној мери мора да садржи теме које се односе на историју, уметност и културу националне мањине. У изради наставног плана за потребе наставе предмета који изражавају посебност националних мањина на језику националних мањина, двојезичне наставе и учења језика националних мањина са елементима националне културе, обавезно учествују национални савети националне мањине чије се постојање и ингеренције одређују овим законом. Чланом 14. се прописује да ће се за потребе образовања на језику националних мањина у оквиру вишег и високог образовања обезбедити катедре и факултети где ће се на језицима националних мањина, или двојезично, образовати васпитачи, учитељи и наставници језика националних мањина.

506. Факултети треба да организују лекторат на језицима националних мањина, како би студенти, припадници националних мањина могли да савладају стручне термине и на језику националне мањине. Поред тога, држава је дужна да помаже стручно оспособљавање и терминолошко усавршавање, као и поспешивање међународне сарадње, са циљем да се омогући да припадници националних мањина студирају у иностранству на матерњем језику и да се тако стечене дипломе признају у земљи.

507. Законом о утврђивању одређених надлежности аутономне покрајине ингеренције су, када је реч о програмима и уџбеницима за националне мањине, мрежи школа и другим важним питањима, поверене надлежним органима аутономне покрајине чиме је доношење релевантних одлука за образовање националних мањина у АП Војводини лоцирано на нивоу на којем су ставови представника националних мањина видљивији и утицајнији. Ингеренције из овог закона уграђане су и у Закон о основама система образовања и васпитања.

508. Законом о основној школи и Законом о средњој школи гарантује се право припадницима националних мањина да наставу прате на матерњем језику, или двојезично, уколико се у упис за први разред пријави, најмање 15 ученика. Наставни план и програм може се одвијати на матерњем језику националних мањина и двојезично и за мање од 15 ученика уз сагласност министра просвете (члан 5. став 2). Када се ученик, припадник националне мањине школује на српском језику има право да учи матерњи језик са елементима националне културе. У складу са овим законима, када се настава изводи на језику националних мањина, школа води евиденцију и на том језику.

509. Васпитање и образовање на језицима мањина у средњошколским установама регулише Закон о средњој школи на основу којег је за остваривање наставног плана и програма на језицима националних мањина потребан минимум од 15 ученика у одељењима првог разреда гимназија, стручних и уметничких школа (члан 5. став 1). За остваривање наставе на језицима мањина за мањи број ученика потребна је сагласност министра просвете. Ове одредбе Закона као услов за остваривање права на средњошколско образовање на језицима мањина прописују да се за такву наставу изјасни 15 ученика у већ форминарном одељењу. Имајући у виду да је у већ формираним одељењима која су мешовитог националног састава тешко постићи да 15 ученика затражи наставу на мањинском језику изјашњавање ученика о настави на мањинским језицима средње школе спроводе приликом уписа ђака.

510. Према Закону о уџбеницима и другим наставним средствима уџбеник се штампа и на језику националних мањина за ученике за које се образовно-васпитни рад изводи и на језику националних мањина, а према Закону о друштвеној бризи о деци такође, је гарантовано право на предшколско васпитање на матерњем језику.

511. Законом о уџбеницима и другим наставним средствима је изричито утврђено да се уџбеници штампају на језицима националних мањина за ученике за које се образовно-васпитни рад изводи и на језику националних мањина. Акт министра просвете којим се одобрава рукопис уџбеника за издавање садржи одлуку о језику и писму на којем ће се издати уџбеник (члан 4. ст. 3 и 17).

2) Пракса

- *Организовање наставе за припаднике националних мањина*

512. Република Србија је етнички хетерогена заједница. На основу последњег пописа из 2002. године Република Србија (без КиМ) има 7.498.001 становника од којих Срби чине 82,86% -6.212.838, затим следе Мађари (3,91% - 293.299), Бошњаци (1,81% - 136.087), Југословени (1,08%- 80.721), Роми (1,44% -108.193), Хрвати (0,94% - 70.602), Црногорци (0,92%-69.049), Албанци (0,82% - 61.647), Словаци (0,79%) - 59.021), Власи (0,53% -40.054), Румуни (0,46% - 34.576), Македонци (0,34%-25.847), Бугари (0,27% - 20.497), Буњевци (0,27%- 20.012), Муслимани (0,26%- 19.503), Русини (0,21%- 15.905), Словенци (0,07%-5.104), Украјинци (0,07%-5.354), Горанци (0,06%-4.581), Немци (0,05%-3.901), Руси (0,03%-2.588), Чеси (0,03%-2.211), остали (0,16%- 11.711), неизјашњени и неодређени (1,44%-107.732).

513. У Републици Србији је настава за националне мањине организована на три начина: 1) на њиховом матерњем језику 2) двојезично (на језику националне мањине матерњи језик и култура а на српском језику изучавају се остали предмети) и 3) на српском језику, уз изучавање матерњег језика са елементима националне културе.

514. Мрежа школа у којима се настава одвија на језицима националних мањина прилагођена је дистрибуцији припадника националних мањина. Услед већег броја националних мањина, и неких социо-економских особености у Војводини се налази три пута већи број одељења са наставом на језицима националних мањина него у Републици Србији без територија АП Војводине и АП КиМ.

515. Образовање мањина се изводи на осам језика: мађарском, румунском, русинском, словачком, албанском, бугарском (двојезично са српским) и одавно на ромском и хрватском (за последња два језика још увек нема званичних података).

516. У срединама где се настава изводи само на српском језику, ученици чији матерњи језик није српски имају изборни предмет Матерњи језик са елементима националне културе, два пута недељно од I до VIII разрада. Припадници мањина су активно учествовали у припреми наставних планова и програма за тај наставни предмет.

517. У школској 2000/2001. години 11 основних школа на територији општина Прешево и Бујановац је наставу изводило на албанском језику. У општини Бујановац ради једна средња школа која наставу изводи на албанском језику, а у општини Прешево раде две средње школе које наставу изводе на албанском језику.

518. Настава на бугарском језику за ученике припаднике бугарске националне мањине одвија се у три основне школе у општинама Сурдулица и Босилеград. У општини Босилеград ради и једна средња школа која наставу изводи на бугарском језику.

519. На територији АП Војводина ученици мађарске народности похађају наставу на матерњу језику у 83 основне школе (I-VIIIразред). Неке од тих школа наставу у потпуности изводе на мађарском језику, док се у неким изводи двојезична настава. За ученике ометене у развоју постоје четири основне школе које наставу изводе на мађарском језику. Школе за основно музичко образовање на мађарском језику постоје

у осам општина. Средњих школа које наставу изводе на мађарском у потпуности, или кроз довојезичну наставу паралелено са српским језиком има 29. У оквиру вишег образовања, настава на мађарском језику се изводи у Вишој техничкој школи у Суботици и вишим школама за образовање васпитача у Новом Саду и Суботици. Настава на мађарском језику у оквиру високог образовања изводи се на Катедри за мађарски језик и књижевност Филозофског факултета у Новом Саду и Београду и делом на Академији уметности у Новом Саду, Економском и Грађевинском факултету у Суботици.

520. Ученици румунске националности похађају наставу на матерњем језику у 19 основних школа. Средњих школа које наставу изводе на румунском језику има две, а у оквиру високог образовања настава се изводи у Вишој школи за образовање у Вршцу, на одељењу Учитељског факултета из Београда у Вршцу и на Катедрама за румунски језик и књижевност у Новом Саду и Београду.

521. Ученици који припадају словачкој националној мањини похађају наставу на матерњем језику у 17 основних школа. За ученике ометене у развоју постоји једна основна школа у којој се настава изводи на словачком језику. Постоје и две средње школе које наставу изводе на словачком језику, а словачки је наставни језик у оквиру високог школства на Учитељском факултету у Сомбору и Катедрама за словачки језик и књижевност у Београду и Новом Саду.

522. Ученици који припадају ромској националној мањини имају организовану наставу матерњег језика са елементима националне културе. Часови овог наставног предмета се оджавају у 29 школа, од чега 21 у АП Војводини, четири у Обереновцу и четири у Лазаревцу, недалеко Београда.

523. Према подацима из 2002/2003 основном образовању од укупног броја одељења у основним школама у Републици Србији без територија АП Војводине и АП КиМ 98% имало наставу на српском језику, 1,7% на албанском, 0,3% двојезично на српском и бугарском. У војвођанским основним школама наставу на српском језику имало је 84% одељења, на мађарском 12%, словачком 2,2%, румунском 1,6% и русинском 0,1%.¹⁴

524. Од значаја за неговање културе и језика националних мањина у образовном процесу су и посебни уџбеници који су својим садржајем намењени ђацима који припадају националним мањинама. „Поуке о језику” је уџбеник који је штампан на српском језику, али је намењен ученицима мањинских заједница. За сваку мањинску заједницу је припремљен и уџбеник „Допунски садржаји” за извођење наставе из предмета Матерњи језик са елементима националне културе: додатне садржаје из историје националне мањине, као и садржаје из музичке и ликовне уметности националних мањина. Уџбеници и за наставни предмет историја у значајној мери садрже градиво које се односи на историју националних мањина њихових матичних држава. Ученици који припадају албанској, турској, румунској, русинској, мађарској и словачкој мањини имају могућност да се у вишим разредима основне школе шире образују на додатној настави са садржајима из националне историје.

¹⁴ Статистика основног образовања, 2002/2003, Министарство просвете и спорта, Београд 2003

525. Званични уџбеници за основну и средњу школу објављују надлежне установе - Завод за уџбенике и наставна средства. Тај завод има истурено одељење у Новом Саду које је задужено за припрему и издавање уџбеника на следећим језицима националних мањина (мађарски, словачки, румунски, русински и ромски) док одељење Завода у Београду издаје уџбенике на албанском, турском и бугарском језику. Осим уџбеника, значајна издавачка делатност Завода усмерена је на издавање лектира и капиталних дела на мањинским језицима.

Табела 28

Језик мањине	Основна школа		Средња школа		Универзитетска издања	Капитална дела- посебна издања	свега
	уџбеници	лектира	уџбеници	лектира			
Мађарски	104	52	55	4	-	13	228
Словачки	91	46	46	-	-	13	196
Румунски	85	58	24	-	-	12	179
Русински	83	36	35	1	-	13	168
Ромски	1	-	-	-	-	-	1
Албански	81	13	107	-	168	4	373
Турски	60	12	12	-	-	5	89
Бугарски	21	8	4	-	-	2	35
Украјински	-	-	-	-	-	1	1
Укупно	526	225	283	5	168	63	1270

Извор: Завод за уџбенике

526. Неговање вере националних мањина је обезбеђено посредством верске наставе, а уџбеници за верску наставу се превode на језике мањинских заједница.

527. У сфери високог образовања, најделотворније мере за неговање културе, историје и језика националних мањина које је држава преузела су отварање посебних катедри на којима се изучавају национални језици и књижевности. На филолошким и филозофским факултетима у Републици Србији изучавају се сви језици којима говоре националне мањине. На Филолошком факултету у Београду изучавају се : бугарски језик и књижевност, словачки језик и књижевност, румунски језик и књижевност, турски језик и књижевност, орјентална филологија, албански језик и књижевност, мађарски језик и књижевност и украјински језик и књижевност. На Филозофском факултету у Новом Саду изучавају се : мађарски језик и књижевност, словачки језик и књижевност, русински језик и књижевност и румунски језик и књижевност. На Филозофском факултету у Нишу изучава се славистика са балканистиком.

528. Образовање кадра за рад на мањинским језицима у институцијама предшколског образовања и васпитања се одвија у посебним вишим педагошким школама које наставу изводе и на језицима мањина. Више школе за образовање васпитача које наставу изводе на језицима мањина су: Виша школа у Новом Саду (изводи наставу на српском и мађарском језику), Виша школа у Суботици (изводи наставу на српском и на мађарском језику) и Виша школа у Вршцу (изводи наставу на српском и румунском језику).

529. Образовање учитеља за извођење наставе на мањинским језицима у нижим разредима основног образовања (I -IV разреда основне школе) се одвија на Учитељском факултету у Сомбору и на његовим одељењима. Учитељски факултет у Сомбору образује учитеље за рад на русинском језику, а Одељење Учитељског факултета из Сомбора у Суботици образује учитеље за извођење наставе на мађарском језику док одељење у Бачком Петровцу образује кадар за рад на словачком језику. Одељење Београдског учитељског факултета у Вршцу образује студенте за звање учитеља за рад на румунском наставном језику. Образовања учитеља за рад на албанском језику нема.

530. С обзиром да се припадницима мањина, осим катедри и лектората за изучавање језика и књижевности, омогућава да студирају и друге науке на свом матерњем језику и на тај начин стицање стручне спреме и за извођење наставе на мањинским језицима у вишим разредима основне школе и у средњој школи. Студенти који припадају националним мањинама, а заврше студирање природних или друштвених наука на српском језику, могу да предају као професори у средњим школама у којима се настава изводи на њиховом матерњем језику.

